

1

Demografie

rok 2011

ročník 53

revue pro výzkum
populačního vývoje

Iva Ritschelová

Úvodník

Markéta Pechholdová – France Meslé – Jacques Vallin

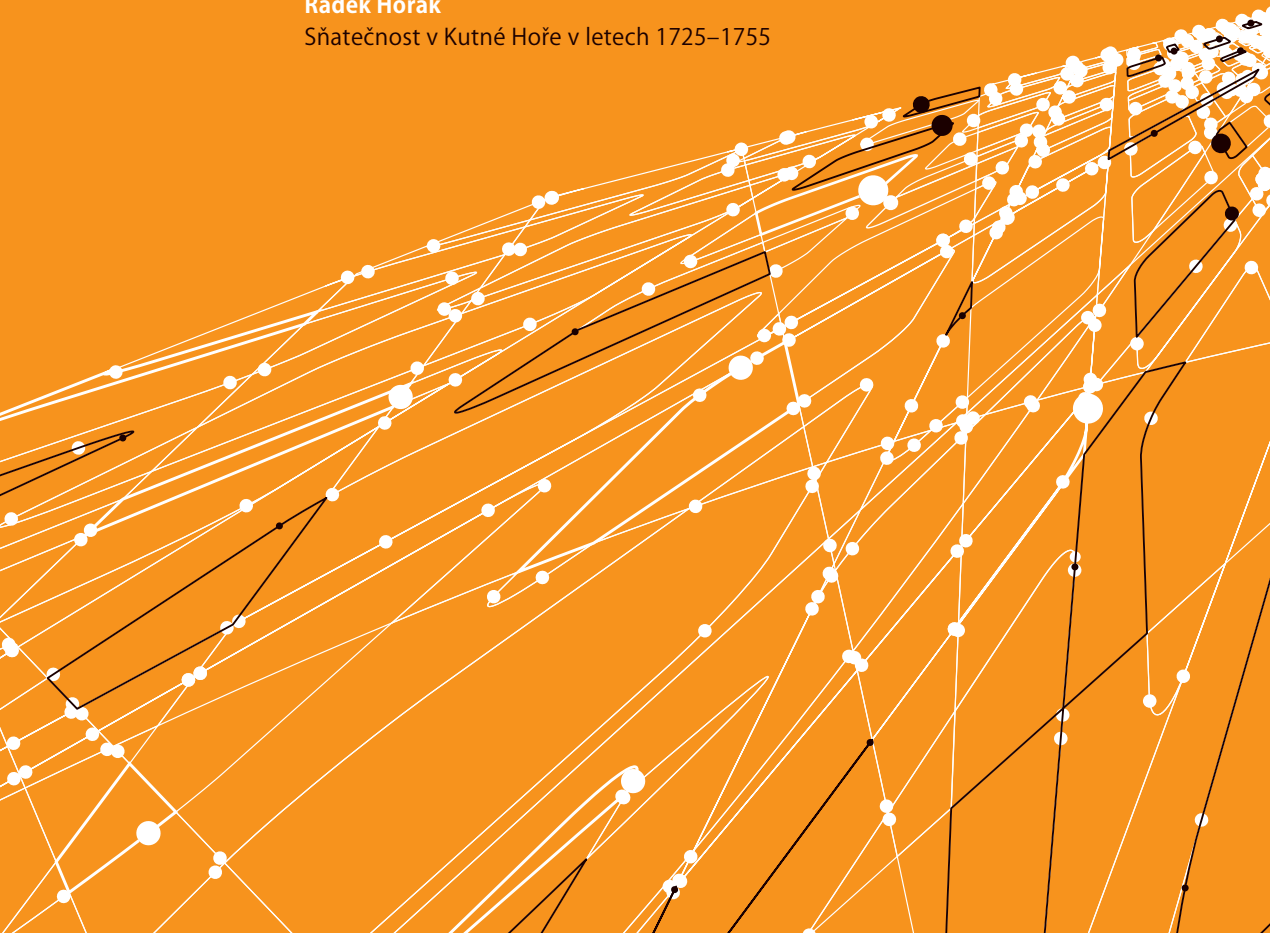
Metoda rekonstrukce souvislých řad úmrtí podle příčin:
výsledky aplikace na Českou republiku

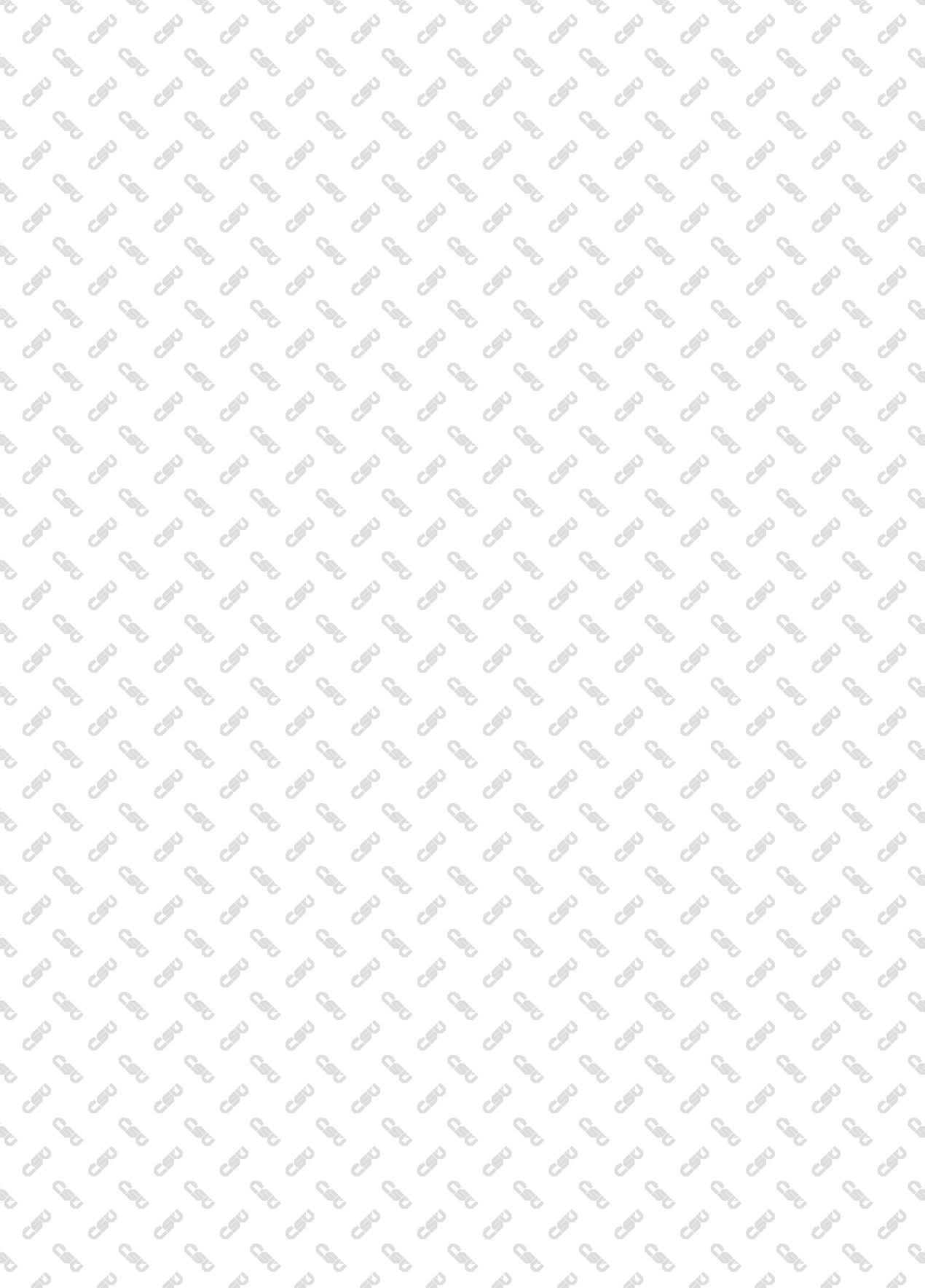
Lucie Vítková

Dochází k homogenizaci demografické reprodukce
v demograficky vyspělých zemích?

Radek Horák

Sňatečnost v Kutné Hoře v letech 1725–1755

ČLÁNKY | ARTICLES

04 Iva Ritschelová

Úvodník | Editorial

05 Markéta Pechholdová – France Meslé – Jacques Vallin

Metoda rekonstrukce souvislých řad úmrtí podle příčin: výsledky aplikace na Českou republiku

The Reconstruction of Continuous Time Series on Mortality by Cause of Death: Its Application to the Czech Republic

19 Lucie Vítková

Dochází k homogenizaci demografické reprodukce v demograficky vyspělých zemích? Has Demographic Reproduction Become Homogenised in Demographically Developed Countries?

33 Radek HorákSňatečnost v Kutné Hoře v letech 1725–1755
Nuptiality in Kutná Hora between 1725 and 1755

DISKUSE | DISCUSSION

44 Terezie ŠtyglerováSoučasnost demografické statistiky v ČSÚ
The Present Demographic Statistics in the CZSO

SČÍTÁNÍ LIDU | POPULATION CENSUS

49 Robert ŠandaAdministrativní zdroje dat ve sčítání lidu 2011
Administrative Data Sources in the Census 2011**52 Hana Bednářová**Sčítání s využitím poštovních služeb
Census Using the Postal Services

RECENZE | BOOK REVIEWS

56 Kryštof Zeman

Populační vývoj České republiky 2007 v anglickém jazyce | Population Development in the Czech Republic 2007 in the English

57 Marek ŘezankaSociální reprodukce a integrace: ideály a meze
Social Reproduction and Integration: Ideals and Limits**60 Thomas Weiser**

Kanadský projekt analýzy domácností na základě sčítání z roku 1901 | Canadian Project Analysis of Households by Census 1901

ZPRÁVY | REPORTS

62 Z České demografické společnosti

From the Czech Demographic Society

64 Olga Vidláková (1928–2011)**65** Demografická a historicko-demografická konference „Społeczno-gospodarcze uwarunkowania i konsekwencje wydłużania życia ludzkiego w Europie Środkowej w czasach nowożytnych“ (Zielona Góra) Demographic and Historical-demographic Conference "Socio-economic Conditions and Consequences of Prolonging Human Life in Central Europe in Recent History History" (Zielona Góra)**67 Seminář mladých demografů**

Seminar for Young Demographers

68 Reprodukce lidského kapitálu (vzájemné vazby a souvislosti) – III. ročník | Reproduction of Human Capital (Mutual Links and Connections) – Volume III

Reproduction of Human Capital (Mutual Links and Connections) – Volume III

PŘEHLEDY | DIGEST

70 Martina Miskolczi – Jitka Langhamrová

Nezaměstnanost v České republice podle pohlaví, věku a vzdělání | Unemployment in the Czech Republic by Sex, Age and Education

80 Michaela Němečková – Terezie Štyglerová

Projekce obyvatelstva v krajích a oblastech České republiky do roku 2065 | Projection of Population in Regions and Areas of the Czech Republic to 2065

BIBLIOGRAFIE | BIBLIOGRAPHY

88 Population et sociétés, 2010, č. 463, 464, 465, 466, 467, 468.

VÁŽENÍ ČTENÁŘI,

Iva Ritschelová
předsedkyně ČSÚ

dostává se vám do rukou nové číslo časopisu Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje. Rokem 2011 se otevírá nová vývojová etapa našeho periodika. Již v předchozím čísle jsme avizovali několik změn, jejichž cílem je další kvalitativní vývoj časopisu stejně jako zvýšení přitažlivosti pro čtenáře i po stránce grafické. Demografie bude nadále vycházet v tištěné, stejně tak jako i elektronické podobě (se čtvrtletním zpožděním) na webových stránkách Českého statistického úřadu.

Kromě změny designu obálky a layoutu vnitřní sazby časopisu, jež vychází z potřeby lepší čitelnosti a přívětivosti pro čtenáře, přináší letošní ročník i řadu změn v obsahu. Rok 2011 se tak stává novým mezníkem v dosavadním více jak 50letém vývoji časopisu. Proti předchozím letům, kdy všechna čtyři vydání vycházela v češtině, budou první tři čísla Demografie vycházet v českém jazyce a poslední čtvrté číslo v jazyce anglickém.

Českým autorům se tak otevírají nové možnosti dostat se ještě více do povědomí zahraničních odborníků. Pro zahraniční autory z celého světa je to pak příležitost seznámat naše čtenáře s výsledky své výzkumné práce. Vyzýváme proto všechny potenciální autory i z příbuzných oborů – statistiky, sociologie, historie, geografie, aby této příležitosti využili.

Klíčovou událostí letošního roku je Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Sčítání bezesporu patří k nejrozsáhlejším statistickým zjišťováním přinášejícím mj. velké množství cenných demografických údajů, které nelze jiným způsobem efektivně zjistit. Proto je problematice sčítání věnováno několik příspěvků tohoto čísla Demografie. Abychom podpořili výzkum v této oblasti, plánujeme i nadále informovat vás na stránkách demografického časopisu o průběhu zpracovávání výsledků tohoto největšího statistického šetření za posledních deset let. Věříme, že rozsáhlý soubor získaných dat bude vhodnou inspirací pro vědecké studie a analýzy v oboru demografie. Ty nejlepší budeme prezentovat na stránkách dalších čísel našeho časopisu.

Závěrem dovoluji, abych vám všem popřála hezké jarní dny a zdravý optimismus.

METODA REKONSTRUKCE SOUVISLÝCH ŘAD ÚMRTÍ PODLE PŘÍČIN: VÝSLEDKY APLIKACE NA ČESKOU REPUBLIKU^{*)}

Markéta Pechholdová – France Meslé – Jacques Vallin

THE RECONSTRUCTION OF CONTINUOUS TIME SERIES OF MORTALITY BY CAUSE OF DEATH: APPLICATION TO THE CZECH REPUBLIC

Analysing long-term trends in cause-specific mortality requires continuous series of comparable data. However, the continuity of cause-of-death data is periodically interrupted by revisions to the International Classification of Diseases (ICD) and changes to the coding of the underlying cause of death. In an international perspective, comparability also suffers from variations in national interpretations of the classification. This article describes the methodology used to reconstruct continuous time series of mortality by cause of death as applied to Czech data for the period 1968–1993.

Keywords: mortality, cause of death, ICD, Czech Republic

Demografie, 2011, 53: 5–18

Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (dále jen MKN) je revidována v přibližně desetiletých intervalech. Každá revize vnáší do klasifikace nové poznatky lékařské vědy. Po dobu existence MKN – od roku 1893 – medicína pokročila významnou měrou, což se projevovalo (a nadále projevuje) zpřesňováním definic, opouštěním překonaných pojmů a koncepcí a zaváděním nových. MKN, ačkoli původně určená pouze pro statistiky příčin úmrtí, se také postupně stala z klasifikace zahrnující pouze smrtelné nemoci klasifikací prostupující celý zdravotnický systém – epidemiologický výzkum, statistiky nemocnosti, klinickou praxi a financování lékařské péče, což nevyhnutelně vedlo k postupnému nárůstu počtu zahrnutých položek. Integrace MKN do zdravotnického

systému nadále pokračuje – třímístná MKN je jádrem skupiny („rodiny“) klasifikací Světové zdravotnické organizace (SZO), ze které se dále odvozují klasifikace zpřesňující (MKN-S pro stomatologii, MKN-O pro onkologii) a klasifikace doplňkové (klasifikace poruch, disabilit a handicapů, klasifikace lékařských výkonů).

V demografii se příčiny úmrtí tradičně využívají k vysvětlení změn v naději dožití a k hodnocení vývoje zdravotního stavu obyvatelstva. Poslední dobou také přibývá konceptů založených na využití příčin úmrtí ke specifickým výzkumným záměrům: vliv zdravotní péče na úmrtnost kvantifikuje koncept odvrátitelné úmrtnosti, další koncepty zase na základě vybraných příčin odhadují podíl kouření či konzumace alkoholu na celkové úmrtnosti.

^{*)} Rekonstrukce dat byla provedena v rámci mezinárodního projektu zaměřeného na studium příčin úmrtí v Evropě. Projekt EDICCOD (European divergences and convergences in causes of death) s označením ANR-07-FRAL-018 probíhá v rámci francouzsko-německého programu pro podporu společenských věd za finanční podpory ANR (Agence nationale de recherche) a DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft).

Navzdory vysoké informativní hodnotě statistik příčin úmrtí však jejich potenciál zatím není využit plně, přičemž právě pravidelné změny klasifikace jsou jednou z hlavních překážek. Běžnou praxí je seskupování příčin do několika početných skupin, často zredukovaných na prosté kapitoly MKN. Studie, které využívají podrobnějších dat, zase bývají omezeny na trvání jedné revize MKN. Tyto nedostatky jsou pak ještě patrnější v případě mezinárodních srovnání, kdy vyplouvají na povrch leckdy obtížně vysvětlitelné rozdíly.

Navázání jednotlivých revizí MKN přitom je řešitelný úkol. Náš příspěvek popisuje rekonstrukci souvislých řad úmrtnosti podle příčin aplikovanou na data publikovaná ČSÚ v letech 1968–1993, pokrývající 8. a 9. revizi MKN. Aplikací níže popsané metody se tak Česká republika zařadila ke skupině zemí, které souvislými řadami úmrtnosti podle příčin již disponují: Francie (*Vallin – Meslé, 1988; Meslé – Vallin, 1996*), Rusko (*Meslé et al., 1996*), Ukrajina (*Meslé – Vallin, 2003*), bývalá SRN (*Pechholdová, 2009*) a Nizozemsko (*Wolleswinkel-van Den Bosch et al., 1996*).

ZAVEDENÍ 9. REVIZE MKN

Konference pro devátou revizi MKN se konala v roce 1975 a její příprava byla ze strany rozvinutých zemí ovlivněna především rostoucí poptávkou po širším využití MKN pro statistiky zdravotnických zařízení a zdravotnické péče. Přirozeným důsledkem těchto debat tedy bylo podstatné navýšení počtu položek MKN. Zatímco 8. revize MKN obsahovala 2 875 čtyřmístných kódů, v MKN9 se jejich počet téměř zdvojnásobil (na 5 285). Nově byla zavedena také (nepovinná) pátá úroveň umožňující další upřesnění diagnózy. Na třímístné úrovni však k významnému nárůstu nedošlo – počet kódů byl omezen na stejný číselný rozsah (001–999).

Při přechodu z 8. na 9. revizi MKN SZO nepublikovala žádný oficiální dokument, který by přehledně mapoval, co se v klasifikaci změnilo (a proč). Rovněž statistické úřady odpovědné za sběr a publikaci dat

neprojevily mnoho zájmu o zjišťování vlivu zavedení nové revize na srovnatelnost řad, např. aplikací dvojitého kódování¹⁾. Dvojité kódování se systematicky provádělo pouze v USA, a to již od čtvrté revize MKN. V evropském kontextu tvoří výjimku např. Velká Británie, kde bylo dvojité kódování mezi 8. a 9. revizí provedeno na 25 % úmrtnostních listů (OPCS, 1983). Vzhledem k rozdílným zvyklostem v kódování však výsledky britské studie nelze aplikovat na další země (*Meslé – Vallin, 1993*).

MKN9 rovněž zavedla duální klasifikační schéma pro kódování nemocí podle jejich příčiny (etiologie) i manifestace. Kód označený hvězdičkou (*) tak popisuje symptomatiku či manifestaci dané nemoci, zatímco kód označený křížkem (†) udává, co danou nemoc zapříčinilo. Další inovací byla změna v přístupu k vnějším příčinám a poraněním. Zatímco od roku 1948 byly součástí klasifikace okolnosti nehody (E), integrální součástí 9. revize MKN je klasifikace úrazů podle druhu poranění (N) a E-klasifikace se stala doplňkovou. Pro účely statistiky úmrtnosti podle příčin je však nadále primárně používána klasifikace E.

DATA

Počty zemřelých podle podrobného seznamu MKN jsou od ledna 2006 k dispozici na webových stránkách ČSÚ. V době, kdy jsme s rekonstrukcí začali, jsme však měli k dispozici elektronické údaje pouze od roku 1992. Předchozí data (za roky 1968–1991) byla proto převedena do elektronické podoby z publikací řad **Pohyb obyvatelstva v republice Československé (Československé socialistické republiky, České socialistické republiky, České a Slovenské Federativní republiky)**.

Data pokrývající 8. revizi MKN byla publikována v neměnném seznamu 857 položek tříděných podle pohlaví a pětiletých věkových skupin (0, 1–4, ..., 85+). Data za 9. revizi MKN pak byla – při stejném třídění podle věku – publikována v 911 třímístných položkách MKN. Mezi publikovaným položkami však byly až do roku 1985 zahrnuty i tři kódy s hvězdičkou, které do

1) Během tzv. dvojitého kódování (bridge-coding) se jednotlivé listy o prohlídce mrtvého kódují jak podle starých, tak podle nových pravidel. Porovnáním získáme pro vybranou příčinu i *indexy srovnatelnosti* (comparability ratios), tj. podíl úmrtí klasifikovaných jako příčina i v nové revizi MKN ku počtu úmrtí klasifikovaných jako odpovídající příčina i ve staré revizi MKN.

úmrtnostní statistiky teoreticky nepatří (196*, 197* a 198*). Od roku 1986 pak byly v **Pohybech** otiskovány pouze příčiny s nenulovou úmrtností, čímž se počet položek zkrátil na proměnlivé číslo blízké polovině původního počtu. Po zahrnutí AIDS do MKN9 (v roce 1989) máme tedy k dispozici 912 kódů. Souhrnný přehled vstupních dat je uveden v tab. 1.

METODA

Podobně jako většina evropských zemí ani Česká republika nepřistoupila při zavádění 9. revize MKN k dvojitému kódování. Chceme-li obnovit kontinuitu mezi 8. a 9. revizí MKN, nezbyvá než vypracovat dvojito klasifikaci ex-post. Metoda, kterou jsme k tomuto účelu použili, byla vyvinuta pro rekonstrukci souvislých časových řad úmrtnosti podle příčin ve Francii a aplikována zde nejprve na období 1925–1978 (Vallin – Meslé, 1988) a později, zahrnutím MKN9, až do roku 1999 (Meslé – Vallin, 1996).

Metoda v zásadě sestává ze tří etap. V prvním kroku se sestaví tabulka vzájemných korespondencí mezi lékařským obsahem jednotlivých položek předešlé a stávající revize MKN. Tyto korespondence posléze slouží v druhé etapě jako podklad pro sestavení tzv. elementárních asociací – co nejmenších shluků kódů předešlé a stávající revize se stejným lékařským obsahem (podle tabulky korespondencí) a stejnou statistickou náplní (podle kontroly kontinuity celkového počtu zemřelých v rámci dané elementární asociace). Z elementárních asociací se ve třetí etapě odvozují koeficienty pro převedení kódů předešlé revize na revizi novou.

KROK 1. – tabulky korespondencí

Z důvodu výše zmíněné absence jakéhokoli dokumentu popisujícího změny mezi 8. a 9. revizí MKN jsou jediným zdrojem informací samotné manuály

MKN a jejich abecední rejstříky. Výsledný soubor korespondencí je kombinací dvou recipročních tabulek. Jedna tabulka přiřazuje každé položce MKN9 všechny položky MKN8 s (alespoň částečně) shodným lékařským obsahem, druhá tabulka pak přiřazuje všem položkám MKN8 všechny (alespoň částečně) sdílené položky MKN9. Výňatek z tabulek korespondencí je uveden v tab. 2 a tab. 3.

KROK 2. – elementární asociace

Při tvorbě elementárních asociací se primárně vychází z tabulek korespondencí, přičemž snahou je, aby asociace obsahovaly co nejméně položek. Na rozdíl od hypotetických korespondencí přejatých z manuálů MKN obsahují elementární asociace skutečné počty zemřelých – již v tomto stadiu tak můžeme kontrolovat, zda skutečné počty zemřelých odpovídají předpokládaným korespondencím a tím zajistit jak obsahovou, tak statistickou kontinuitu.

Podle charakteru změn v definicích nemocí mezi revizemi MKN lze sestavit čtyři typy elementárních asociací. Nejjednodušším případem, kdy nedošlo k žádné změně definice nemoci mezi dvěma revizemi MKN jedna položka MKN8 odpovídá – jedné položce MKN9, jsou jednoduché asociace typu 1:1. Dojde-li mezi dvěma revizemi pouze ke změně detailu klasifikace, výsledkem jsou buď asociace spojující několik položek předchozí revize v jednu položku revize stávající (1:N), nebo asociace rozdělující jednu položku předchozí revize do několika položek revize stávající (N:1). V případech složitějších změn dostáváme tzv. komplexní asociace spojující několik vzájemně provázaných položek dvou po sobě jdoucích revizí MKN (asociace typu N:N).

Všechny elementární asociace vzešlé z uvedeného výtahu z tabulek korespondencí jsou znázorněny v tab. 4. – tab. 7. Každá asociace obsahuje identi-

Tab. 1: Souhrnný přehled vstupních dat – podkladů pro rekonstrukci (1968–1997)

Summary of source data (1968–1997)

Období	Klasifikace	Počet položek	Věkové skupiny	Pramen
1968–1978	MKN8	857	0, 1, 2, 3, 4, 5–9, 10–14, ..., 85+	publikace
1979–1985	MKN9	911	0, 1, 2, 3, 4, 5–9, 10–14, ..., 85+	publikace
1986–1991	MKN9	475–505 *	0, 1, 2, 3, 4, 5–9, 10–14, ..., 85+	publikace
1992–1993	MKN9	471–480 *	0, 1, 2, 3, 4, 5–9, 10–14, ..., 85+	elektronická data

Pozn.: Sloupec Počet položek zahrnuje endogenní příčiny (001-799) a položky doplňkové E-klasifikace (E800-E999).

*) Od roku 1986 nebyly zahrnovány položky s nulovou úmrtností.

Tab. 2: Tabulka korespondencí mezi 9. a 8. revizí MKN

Correspondence table between ICD9 and ICD8

Položky MKN9		Položky MKN8	
Kód	Název	Kód	Název
410	Akutní infarkt myokardu	410	Akutní infarkt myokardu
411	Jiné akutní a subakutní formy ischemické choroby srdeční	411	Jiné akutní nebo subakutní formy ischemické choroby srdeční
412	Infarkt myokardu, starší než 8 týdnů	412	Chronická ischemická choroba srdeční
...
414	Jiné formy ischemické choroby srdeční	412	Chronická ischemická choroba srdeční
...	...	414	Ischemická choroba srdeční bez příznaků
...
425	Kardiomyopatie	425	Cardiomyopathia
...	...	429	Nepřesně určené nemoci srdce
426	Poruchy vedení srdečních vzruchů	427	Symptomatické nemoci srdce
427	Srdeční arytmie	427	Symptomatické nemoci srdce
428	Selhání srdce	411	Jiné akutní nebo subakutní formy ischemické choroby srdeční
...	...	412	Chronická ischemická choroba srdeční
...	...	427	Symptomatické nemoci srdce
...	...	428	Jiné choroby srdečního svalu
...	...	429	Nepřesně určené nemoci srdce
...	...	782	Chorobné příznaky ústrojí kardiovaskulárního a lymfatického
429	Nepřesně popsané srdeční nemoci a komplikace	412	Chronická ischemická choroba srdeční
...	...	429	Nepřesně určené nemoci srdce
...
487	Chřipka – influenza	470	Chřipka NS
...	...	471	Chřipka se zánětem plic
...	...	472	Chřipka s jiným postižením dýchacího ústrojí
...	...	473	Chřipka s postižením zažívacího ústrojí
...	...	474	Chřipka s postižením nervového ústrojí
...
500	Pneumokonióza uhlokořů	515	Zaprášení plic kyslíčnickem křemičitým a křemičitany
501	Azbestóza	515	Zaprášení plic kyslíčnickem křemičitým a křemičitany
502	Pneumokonióza způsobená jiným křemičitým prachem	515	Zaprášení plic kyslíčnickem křemičitým a křemičitany
503	Pneumokonióza způsobená jiným anorganickým prachem	515	Zaprášení plic kyslíčnickem křemičitým a křemičitany
...
505	Pneumokonióza NS	515	Zaprášení plic kyslíčnickem křemičitým a křemičitany
...
785	Příznaky od oběhové soustavy	427	Symptomatické nemoci srdce
...	...	782	Chorobné příznaky ústrojí kardiovaskulárního a lymfatického

Pozn.: Sloupec Počet položek zahrnuje endogenní příčiny (001-799) a položky doplňkové E-klasifikace (E800-E999).

*) Od roku 1986 nebyly zahrnovány položky s nulovou úmrtností.

Tab. 3: Tabulka korespondencí mezi 8. a 9. revizí MKN

Correspondence table between ICD8 and ICD9

Položky MKN8		Položky MKN9	
Kód	Název	Kód	Název
410	Akutní infarkt myokardu	410	Akutní infarkt myokardu
411	Jiné akutní nebo subakutní formy ischemické choroby srdeční	411	Jiné akutní a subakutní formy ischemické choroby srdeční
		428	Selhání srdce
412	Chronická ischemická choroba srdeční	412	Infarkt myokardu, starší než 8 týdnů
		414	Jiné formy ischemické choroby srdeční
		428	Selhání srdce
		429	Nepřesně popsané srdeční nemoci a komplikace
...
414	Ischemická choroba srdeční bez příznaků	414	Jiné formy ischemické choroby srdeční
...
425	Cardiomyopathia	425	Kardiomyopatie
...
427	Symptomatické nemoci srdce	426	Poruchy vedení srdečních vzruchů
		427	Srdeční arytmie
		428	Selhání srdce
428	Jiné choroby srdečního svalu	428	Selhání srdce
429	Nepřesně určené nemoci srdce	425	Kardiomyopatie
		428	Selhání srdce
		429	Nepřesně popsané srdeční nemoci a komplikace
...
470	Chřipka NS	487	Chřipka – influenza
471	Chřipka se zánětem plic	487	Chřipka – influenza
472	Chřipka s jiným postižením dýchacího ústrojí	487	Chřipka – influenza
473	Chřipka s postižením zažívacího ústrojí	487	Chřipka – influenza
474	Chřipka s postižením nervového ústrojí	487	Chřipka – influenza
...
515	Zaprášené plic kysličníkem křemičitým a křemičitany	500	Pneumokonióza uhlokopů
		501	Azbestóza
		502	Pneumokonióza způsobená jiným křemičitým prachem
		503	Pneumokonióza způsobená jiným anorganickým prachem
		505	Pneumokonióza NS
...
782	Chorobné příznaky ústrojí kardiovaskulárního a lymfatického	428	Selhání srdce
		785	Příznaky od oběhové soustavy

fikátory příčiny úmrtí MKN9 a její korespondující položky v MKN8 (kód a název), počty zemřelých v posledním roce MKN8 a v prvním roce MKN9 a typ korespondence (písmeno T značí „totální“, P „parciální“). Písmeno P v kolonce Podíl tedy zna-

mená, že daná položka MKN8 bude rozdělena do několika položek MKN9.

Tab. 4 znázorňuje nejjednodušší typ elementární asociace – 1:1. Pro položku MKN9 *Akutní infarkt myokardu* existuje v obou tabulkách korespondencí

Tab. 4: Elementární asociace č. 1 (typ 1:1) | Elementary association No. 1 (type 1:1)

MKN9				MKN8		
Kód	Název	Počet zemřelých		Kód	Podíl	Název
		1979	1978			
410	Akutní infarkt myokardu	15 589	14 657	410	T	Akutní infarkt myokardu
	Celkem	15 589	14 657			

právě jeden ekvivalent, a to položka MKN8 se stejným názvem i kódem.

Nárůst detailu klasifikace se projeví rozdělením jedné položky MKN8 do několika položek MKN9 (typ N:1). V uvedeném případě (tab. 5) tak budou během rekonstrukce úmrtí na *Zaprášení plic kysličníkem křemičitým, a křemičitany* (MKN8 515) proporcionálně rozdělena na základě struktury odpovídajících položek MKN9 z roku 1979.

V případě chřipky (asociace typu 1:N) naopak došlo v 9. revizi MKN k omezení detailu na třímíst-

né úrovni: z původních pěti položek zbyla jen jedna (MKN9 487) (tab. 6). V těchto případech je přepočítání MKN8 na MKN9 ještě snazší – provádí se pouhým sečtením všech příslušných položek MKN8.

Poslední příklad je tzv. komplexní asociace (N:N) (tab. 7). Tvorba asociace začíná položkou MKN9 411, *Jiné akutní a subakutní formy ischemické choroby srdeční*, které podle tabulky korespondencí odpovídá položka MKN8 se stejným kódem a názvem. Této položce MKN8 však kromě již zmíněné MKN9 411 odpovídá také položka MKN9 428, *Selhání srdce*.

Tab. 5: Elementární asociace č. 2 (typ N:1) | Elementary association No. 2 (type N:1)

MKN9				MKN8		
Kód	Název	Počet zemřelých		Kód	Podíl	Název
		1979	1978			
500	Pneumokonióza uhlokopů	210	303	515	P	Zaprášení plic kysličníkem křemičitým a křemičitany
501	Azbestóza	3				
502	Pneumokonióza způsobená jiným křemičitým prachem	55				
503	Pneumokonióza způsobená jiným anorganickým prachem	1				
505	Pneumokonióza NS	4				
	Celkem	273	303			

Tab. 6: Elementární asociace č. 3 (typ 1:N) | Elementary association No. 3 (type 1:N)

MKN9				MKN8		
Kód	Název	Počet zemřelých		Kód	Podíl	Název
		1979	1978			
487	Chřipka – influenza	215	103	470	T	Chřipka NS
			113	471	T	Chřipka se zánětem plic
			9	472	T	Chřipka s jiným postižením dýchacího ústrojí
			5	473	T	Chřipka s postižením zaživacího ústrojí
			1	474	T	Chřipka s postižením nervového ústrojí
	Celkem	215	231			

Selhání srdce může nastat v důsledku hypertenze, ischemické choroby srdeční, kardiomyopatie nebo dalších onemocnění, jedná se spíše o symptomatickou diagnózu. V předchozích revizích MKN Selhání srdce na třímístné úrovni neexistovalo; namísto toho bylo pravé (městnavé) a levé (komorové) selhání součástí třímístné položky MKN8 427 *Symptomatické nemoci srdce*, zatímco nespecifikované selhání srdce bylo zahrnuto pod položku MKN8 428 *Jiné choroby srdečního svalu*. Akutní nespecifikované selhání srdce bylo v MKN8 zařazeno mezi kapitoly **Chorobné příznaky a etiologicky neobjasněné stavy** (položka 782.4), které poté vneslo do asociace další příznak: položku 785 z MKN9. Určitý podíl selhání srdce v MKN9 také koresponduje s *Chronickou ischemickou chorobou srdeční* z MKN8 (412), která (podle tab. 3) přináší

navíc do asociace položky MKN9 412 a MKN9 414. Výše zmíněné *Symptomatické nemoci srdce* (MKN8 427) dále korespondují s *Poruchami vedení srdečních vzruchů* (MKN9 426) a *Srdečními arytmiemi* (MKN9 427) a *Nepřesně určené nemoci srdce* (MKN8 429) zahrnují i část *kardiomyopatie* z MKN9 (425). Ta pak do asociace přináší poslední položku – *cardiomyopathia* (MKN8 425).

V rámci zachování rozumné velikosti elementárních asociací je možné některé hypotetické korespondence – za určitých podmínek – vypustit. Takto jsme do asociace č. 4 (tab. 7) nezahrnuli předpokládané korespondence s dalšími položkami z kapitoly XVI (MKN9 780, 789 a 799), neboť jejich provázání s již přítomnými položkami je marginální a asociace je i bez nich statisticky vyrovnaná (tj. počty

Tab. 7: Elementární asociace č. 4 (typ N:N) | Elementary association No. 4 (type N:N)

MKN9				MKN8		
Kód	Název	Počet zemřelých		Kód	Podíl	Název
		1979	1978			
411	Jiné akutní a subakutní formy ischemické choroby srdeční	180	231	411	P	Jiné akutní nebo subakutní formy ischemické choroby srdeční
428	Selhání srdce	1 924	15 375	411	P	Chronická ischemická choroba srdeční Jiné choroby srdečního svalu Nepřesně určené nemoci srdce Symptomatické nemoci srdce Chorobné příznaky ústrojí kardiovaskulárního a lymfatického
			111	428	T	
			988	429	P	
			163	427	P	
			175	782	P	
412	Infarkt myokardu, starší než 8 týdnů	248		412	P	
414	Jiné formy ischemické choroby srdeční	14 101	2	412	P	Ischemická choroba srdeční bez příznaků
				414	T	
429	Nepřesně popsané srdeční nemoci a komplikace	658		412	P	
				429	P	
425	Kardiomyopatie	154	87	429	P	Cardiomyopathia
				425	T	
426	Poruchy vedení srdečních vzruchů	38		427	P	
427	Srdeční arytmie	79		427	P	
785	Příznaky od oběhové soustavy	1		782	P	
(799)	(nezahrnuto)			(427)	P	
(780)	(nezahrnuto)			(782)	P	
(789)	(nezahrnuto)			(782)	P	
	Celkem	17 383	17 132			

Tab. 8: Zkrřížená tabulace počtů zemřelých podle kategorií MKN8 a MKN9
Cross-tabulation of death counts according to the items of ICD8 and ICD9

Položky MKN9	Položky MKN8								MKN9
	411	412	428	429	427	782	414	425	
411	180								180
428	54	940	113	592	48	177			1924
412		248							248
414		14 099					2		14 101
429		313		345					658
425				66				88	154
426					38				38
427					79				79
785						1			1
MKN8 podle MKN9 ->	234	15 600	113	1002	165	178	2	88	17 383
MKN8 ->	231	15 375	111	988	163	175	2	87	17 132

zemřelých v MKN8 odpovídají počtům zemřelých v MKN9).

Každá elementární asociace je poté podrobena testu kontinuity: pokud změna počtu zemřelých v roce zavedení MKN9 přesáhne míru „normální“ fluktuace (stanovené jako dvojnásobek směrodatné odchylky počtu zemřelých v rámci jedné revize MKN), jsou korespondence přezkoumány a eventuálně upraveny.

KROK 3. – převodní koeficienty

V dalším kroku se přistoupí k samotné dvojité klasifikaci a odvození tzv. převodních koeficientů. Převádíme-li MKN8 na MKN9, převodní koeficienty mezi dvěma korespondujícími položkami i a j lze definovat jako *podíl položky i MKN8, který tvoří položku j MKN9*. Z toho vyplývá, že převodní koeficienty pro asociace typu 1:1 a 1:N jsou rovny jedné a u typu N:1 jsou rovny relativní struktuře příslušných položek MKN9 (jako reference se bere rok změny klasifikace, tedy 1979).

U komplexních asociací se dvojitá klasifikace provádí pomocí zkrřížené tabulace položek MKN8 a MKN9. Poslední výše uvedená asociace (tab. 7) nám dále poslouží pro ukázkou principu zkrřížené tabulace a odvození převodních koeficientů.

Začínáme s prázdnou tabulkou s šedivě vyznačenými poli pro situace, kdy mezi položkami není žádný

vztah. Předposlední řádek tabulky obsahuje relativní strukturu zemřelých v roce 1978 za předpokladu, že počty zemřelých v letech 1978 a 1979 byly shodné (17 383). Je patrné, že položky MKN9 411, 412, 426, 427 a 785, a položky MKN8 428, 414 a 425 lze ihned vyplnit, neboť jejich obsah se nebude dělit. Jednoduchým dopočtem (odečtením známých podílů od krajů tabulky) získáme také úplnou strukturu MKN9 položek 414 a 425 a MKN8 položek 411, 427 a 782. Nyní se dostáváme do bodu, kdy úloha již nemá jediné matematické řešení. V praxi proto přistupujeme k proporcionálnímu rozdělení nejvýznamnější příčiny – v našem případě MKN8 412. Z celkového počtu 15 600 úmrtí známe rozdělení 14 348 (14 099 + 248). Zbylých 1 253 úmrtí pak rozdělíme podle proporcí MKN9 428 (3/4) a MKN9 429 (1/4). Zbytek tabulky je poté opět možno jednoduše dopočítat (viz tab. 8).

Na základě zkrřížené tabulace položek MKN8 a MKN9 odvodíme převodní koeficienty. Podle výše uvedené definice se jedná o *podíl položky i MKN8, který tvoří položku j MKN9*, proto jsou zde koeficienty vypočteny jako relativní podíly počtů zemřelých ve sloupcích. Koeficienty odvozené z tab. 8 jsou uvedeny v tab. 9.

Pro úplnost ještě uvádíme konkrétní příklad rekonstrukce položky 428 podle znění deváté revize MKN:

$$D_{428}^{MKN9} = 0,232 \times D_{411}^{MKN8} + 0,060 \times D_{412}^{MKN8} + D_{428}^{MKN8} + 0,591 \times D_{429}^{MKN8} + 0,293 \times D_{427}^{MKN8} + 0,994 \times D_{782}^{MKN8}$$

kde D_i^{MKNj} jsou počty zemřelých na příčinu i podle j -té revize MKN.

Tab. 9: Převodní koeficienty mezi MKN8 a MKN9 (odvozené z tab. 8)

Transition coefficients between ICD8 and ICD9 (as derived from tab. 8)

Položky MKN9	Položky MKN8							
	411	412	428	429	427	782	414	425
411	0,768							
428	0,232	0,060	1,000	0,591	0,293	0,994		
412		0,016						
414		0,904					1,000	
429		0,020		0,344				
425				0,066				1,000
426					0,230			
427					0,478			
785						0,006		
Celkem	1	1	1	1	1	1	1	1

Graf 1 znázorňuje výsledek rekonstrukce příčin zahrnutých v asociaci č. 4, která nám výše posloužila jako příklad. Vzhledem k výrazným rozdílům v počtech zemřelých byly dvě nejvýznamnější položky (MKN8 412 a MKN9 414) vyneseny na druhotnou osu y.

VÝSLEDKY

Celkem jsme při rekonstrukci sestrojili 601 elementárních asociací, z nichž většina byla asociacemi elementárními (1:1) nebo odrážela pouze změnu detailu klasifikace (1:N, N:1) (viz tab. 10). To je v souladu s faktem, že 9. revize nepřinesla nijak zásadní změny ve struktuře MKN na třímístné úrovni. Dlouhodobě jsou stabilní především definice a kódování infekčních nemocí a zhoubných novotvarů. Celkem byl proto procentuální podíl počtů zemřelých v těchto jednoduchých asociacích vysoký (56 %). Vysoké zastoupení zemřelých (44 %) měly však také asociace komplexní, kterých bylo celkem 69. To je zčásti dáno tím, že mezi MKN8 a MKN9 došlo k významným změnám v koncepci kardiovaskulárních onemocnění. V uvedeném příkladu jsme již narazili na vytvoření *Selhání srdce* na třímístné úrovni MKN9. Dalším příkladem může být opuštění třímístného konceptu *Maligní hypertenze* z MKN8 (kód 400) či opuštění klasifikace ischemické choroby srdeční podle přítomnosti hypertenze na čtyřmístné úrovni. V takových případech by pro zvýšení přesnosti metody bylo výhodnější disponovat tříděním na čtyřmístné úrovni MKN. Podrobný výčet dalších změn zavedených 9. revizí MKN je uve-

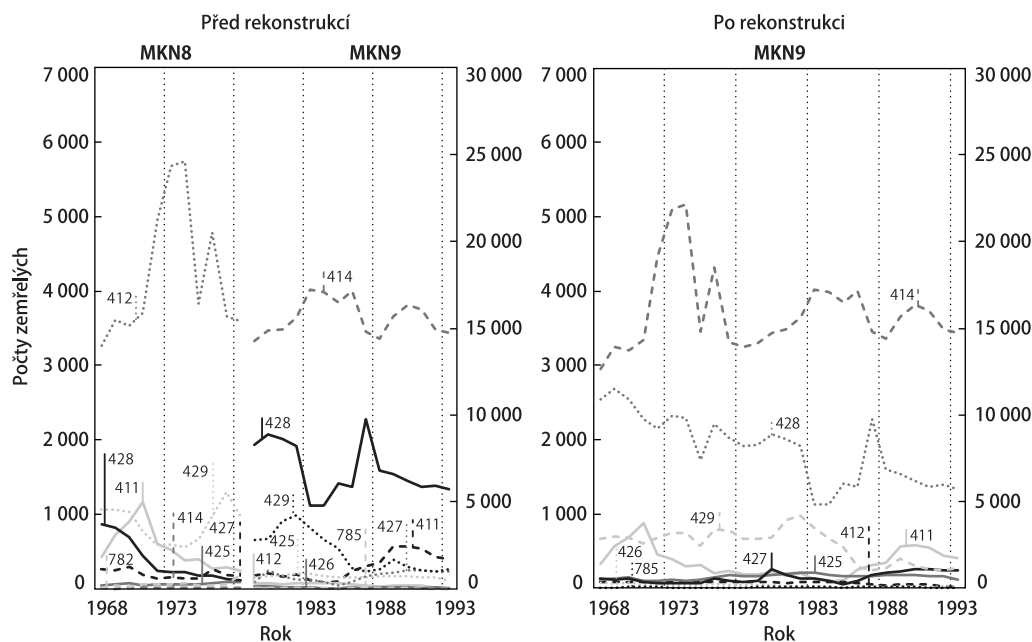
den v publikaci výsledků dvojitého kódování MKN8/MKN9 v USA (NCHS, 1980).

KOREKCE EX-POST

Výše uvedené kroky umožňují řešit změny způsobené zavedením nové klasifikace. V rámci doby platnosti jednotlivých revizí však někdy dochází k přehodnocení kódovacích či diagnostických zvyklostí. Pokud se projeví náhlými propady či naopak nárůstem počtu zemřelých na danou příčinu, je nasnadě se tímto zabývat – jedná se nám vždy o přizpůsobení se **současným** definicím a praktikám. Tyto korekce se provádí na zrekonstruovaných řadách přeřazením určitého procentuálního podílu jedné položky MKN do druhé, související. Typicky se takto řeší náhlé změny kódovací praxe či dočasné výpadky kontinuity pozorované nezhodně krátce po zavedení nové revize MKN. Změny ve způsobu kódování jsou zřídka ohlášeny v příslušných pramenných dílech, podkladem pro detekci je proto především důkladné zkoumání kontinuity časových řad, podkladem pro korekce poté zůstává zejména samotný manuál MKN a doplňkové lékařské informace.

V případě České republiky jsme zpozorovali hned několik takových událostí. K největší dočasné změně kódování došlo ještě v době platnosti osmé revize MKN. V roce 1972 byl pozorován meziroční pokles počtů zemřelých na akutní infarkt myokardu z 12 414 na 6 562. Počty zemřelých na chronickou ischemickou chorobu srdeční ve stejné době vzrost-

Graf 1: Příklad rekonstrukce asociace č. 4 | Reconstruction example – association No. 4

Legenda:

MKN8:

- 411 Jiné akutní nebo subakutní formy ischemické choroby srdeční
- 412 Chronická ischemická choroba srdeční
- 414 Ischemická choroba srdeční bez příznaků
- 425 Cardiomyopathia
- 427 Symptomatické nemoci srdce
- 428 Jiné choroby srdečního svalu
- 429 Nepřesně určené nemoci srdce
- 782 Chorobné příznaky ústrojí kardiovaskulárního a lymfatického

MKN9:

- 411 Jiné akutní a subakutní formy ischemické choroby srdeční
- 412 Infarkt myokardu, starší než 8 týdnů
- 414 Jiné formy ischemické choroby srdeční
- 425 Kardiomyopatie
- 426 Poruchy vedení srdečních vzruchů
- 427 Srdeční arytmie
- 428 Selhání srdce
- 429 Nepřesně popsané srdeční nemoci a komplikace
- 785 Příznaky od oběhové soustavy

Tab. 10: Souhrnný přehled elementárních asociací podle typu a počtů zemřelých

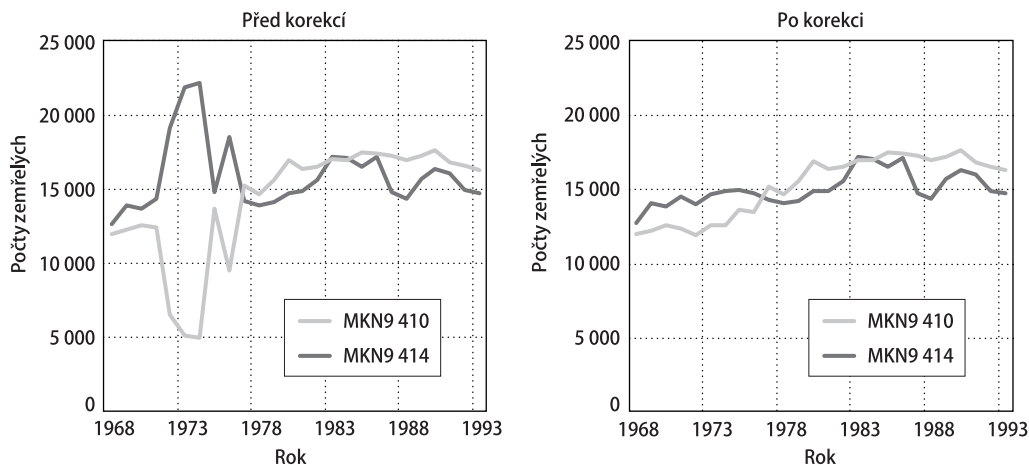
Summary of elementary associations
(by type and death counts)

Typ asociace	Počet asociací	Počty zemřelých (v roce 1979)	
		abs.	v %
Jednoduchá (1:1)	473	54 607	42,7
Rozdělení (N:1)	33	11 220	8,8
Spojení (1:N)	26	5 250	4,1
Komplexní (N:N)	69	56 872	44,4
Celkem	601	127 949	100,0

ly z 15 895 na 21 241. S výjimkou roku 1975 tato situace trvala až do roku 1977. S největší pravděpodobností došlo ke změně interpretace pravidla osmi týdnů: v MKN8 existovalo pravidlo, že jakýkoli stav určený jako akutní infarkt myokardu (MKN8 412) a specifikovaný jako chronický či jako trvající déle než 8 týdnů, bude kódován jako ischemická choroba srdeční (MKN8 412) a naopak – ischemická choroba srdeční specifikovaná jako akutní či jako kratší než 8 týdnů měla být klasifikována jako akutní infarkt myokardu. Abychom zachovali kontinuitu trendů a možnost rozlišit akutní a chronická srdeční onemocnění, přistoupili jsme k opravě: proměnlivé

Graf 2: Korekce dočasné změny kódování ischemické choroby srdeční

Correction of temporary change in ischemic heart disease coding

Legenda: MKN9 410 Akutní infarkt myokardu, MKN9 414 Jiné formy ischemické choroby srdeční

podíly zemřelých na ischemickou chorobu srdeční (v rozsahu 21 %–34 %) byly převedeny do položky 410 (akutní infarkt myokardu). Situace před a po korekci je znázorněna v grafu 2.

Další změny se odehrály během platnosti 9. revize MKN. V období 1981–1985 byla například část zhoubných novotvarů kódovaná jako novotvary neurčené povahy (MKN9 235–237). Počínaje rokem 1982 se v české statistice neobjevují kódy 230–234 vyhrazené pro *carcinoma in situ*. Od roku 1986 poté ze statistik mizí i sekundární zhoubné novotvary, které však podle manuálu MKN neměly být pro kódování prvotní příčiny smrti nikdy používány (jedná se o kódy s hvězdičkou).

PŘÍZNAKY A ZNAKY NEMOCÍ A NEDOSTATEČNĚ CHARAKTERIZOVANÉ STAVY

Projevy a příznaky, které z různých důvodů nemohou být zařazeny do některé položky v rámci klasifikace, spadají do XVI. oddílu MKN9 (položky 780–799). Položky 780–796 zahrnují symptomy a abnormální nálezy, zatímco zbývající tři položky pokrývají nepřesně určené a neznámé příčiny úmrtí: stařeckou sešlost bez psychózy, náhlou smrt a jiné neznámé příčiny. V České republice je – v mezinárodním srovnání –

procentuální zastoupení neznámých příčin úmrtí velmi nízké: po dobu trvání MKN8 nepřesáhlo 2 % a v období platnosti MKN9 dále klesalo (pro srovnání například ve Francii činil tento podíl ještě v roce 1999 6 %). Tento pokles byl způsoben výlučně úbytkem stařecké sešlosti jako primární příčiny smrti. Podíl ostatních znaků a příznaků je totiž prakticky nulový a u náhlé smrti a neznámých příčin došlo v průběhu MKN9 dokonce k mírnému nárůstu.

Aby byla zaručena maximální srovnatelnost dat v čase a mezi zeměmi s odlišnými podíly nepřesně definovaných příčin, jsou tato úmrtí v posledním kroku metody rozdělena proporcionálně podle věku a pohlaví mezi dobře definované stavy (MKN9 001–779) a nehody (MKN9 E800–E899). Takové řešení samozřejmě předpokládá, že pravděpodobnost zařazení úmrtí do kategorie nepřesně definovaných je nezávislá na jeho skutečné příčině, a že pro každou nemoc existuje příslušná kategorie v rámci dobře definovaných nemocí MKN.

Výjimku při proporcionálním přerozdělení tvoří náhlé úmrtí z neznámé příčiny v kojeneckém věku – tzv. *syndrom náhlého úmrtí kojence* (SIDS – sudden infant death syndrome). Na rozdíl od ostatních stavů jde o uznávanou, byť spornou lékařskou entitu, která se čím dál více vymezuje z kategorie nepřesně charakterizovaných úmrtí. V MKN8 nebyl syndrom náhlé-

ho úmrtí kojence zahrnut vůbec, neboť k jeho první definici došlo až rok po jejím zavedení. V MKN9 byl zahrnut jako čtyřmístná položka náhlé smrti (MKN9 798.0) a v MKN10 má již přidělen vlastní třímístný kód (R95) a je vyloučen z modifikačního kódovacího pravidla A pro nepřesně charakterizované stavy (pro tato úmrtí platí, že je-li možnost zjistit jakýkoli lépe určený stav, je tomuto stavu dána při kódování přednost).

Stejně jako v jiných případech (typickým příkladem je Alzheimerova choroba), rostoucí uznání syndromu náhlého úmrtí kojence, jako platné diagnózy v rámci MKN, s sebou může přinést i nárůst počtů zemřelých. V případě náhlého úmrtí kojence v souvislosti s jeho zavedením do 9. revize MKN došlo v ČR k pětinašobnému nárůstu počtu případů. Ačkoli jde o relativně nízké počty zemřelých, v dlouhodobém trendu je tento skok patrný (graf 3).

Synonymem syndromu náhlého úmrtí kojence je smrt v postýlce. Jedná se o stav, kdy dítě zemře ve spánku a ani po důkladné pitvě a prošetření okolností úmrtí nelze stanovit konkrétní příčinu smrti. Příčina není známá, není tedy ani možné zacílit přímá preventivní opatření. Částečný úspěch zaznamenaly kampaně

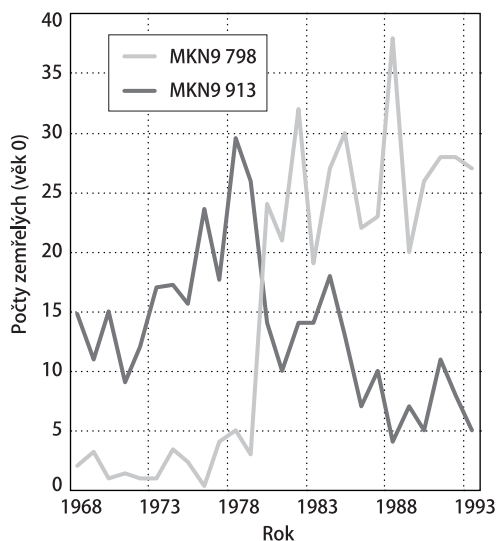
proti pokládání kojenců při spánku na břicho [např. Francie (*Barbieri*, 1998) a Německo (*Schellscheidt et al.*, 1997)], jejich efekt však není jednoznačný – korelace mezi kampaní a poklesem incidence náhlého úmrtí kojenců v USA byla např. zpochybněna možnou změnou klasifikace části těchto úmrtí na zadušení (*Malloy – MacDorman*, 2005).

Pro náhodné mechanické zadušení je v MKN vyhrazen samostatný kód, jehož součástí je i mechanické zadušení v posteli nebo kočárku (E913.0). Vykreslíme-li SIDS a náhodné mechanické zadušení v kojeneckém věku do jednoho grafu, vidíme, že nápadný pokles úmrtí na mechanické zadušení v kojeneckém věku v roce zavedení MKN9 přibližně odpovídá nárůstu úmrtí na SIDS. Při interpretaci dat o úmrtí na SIDS je tedy třeba přihlídnout i ke kojeneckým úmrtím položky E913. Nabízí se tím také další korekce ex-post pro SIDS, jsme si však vědomi toho, že takto odvozená může být jen přibližná a pro definitivní potvrzení by bylo třeba čtyřmístného detailu, dvojitého kódování MKN8/MKN9 či přímo hlubší studie původních lékařských zpráv.

ZÁVĚR

Aplikace metody popsané v tomto příspěvku poskytuje souvislé řady dat srovnatelné napříč několika revizemi MKN. Tato data umožní podrobné prozkoumání úmrtnostních trendů v ČR v období 1968–1993, kdy úmrtnostní poměry nejprve stagnovaly, poté se koncem 80. let začaly postupně zlepšovat a po roce 1989 došlo k radikálnímu obratu přičítanému převážně zaváděním moderních lékařských postupů a technologií (*Rychtaříková*, 2004). Tyto trendy bude také možné v detailu porovnat se zeměmi západní Evropy, kde byla obdobná rekonstrukce již provedena, a výhledově také s některými zeměmi východního bloku, kde se na rekonstrukci v současné době pracuje (např. východní část dnešního Německa, Polsko). Samotná rekonstrukce však nezaručuje, že získaná data obstojí v přímém mezinárodním srovnání neboť změny klasifikace nejsou jedinou překážkou studia úmrtnosti podle příčin. Kromě výše zmiňovaných kódovacích zvyklostí jsou v samotné MKN zahrnuty i kódy, které lze označit jako problematické. Jedná se např. o nepřesně charakterizované stavy nacházející se mimo kapitolu jim určenou. Takovým příkladem může být MKN9

Graf 3: Protichůdnné trendy pro SIDS a mechanické zadušení ve věku 0 | Mirroring of trends for SIDS and mechanical suffocation in infants

Legenda:

MKN9 798 Náhlá smrt (ve věku 0)

MKN9 913 Náhodné mechanické zadušení (ve věku 0)

436 *Akutní, ale nepřesně určená cévní onemocnění mozku*, která je, podle Meslé (1995), užívána v různých zemích různým způsobem, ale vždy v (ne)prospěch dobře definovaných akutních cerebrovaskulárních příhod. Dalším případem důležitým z pohledu počtů zemřelých může být také položka MKN9 429 *Nepřesně popsané srdeční nemoci a komplikace*²⁾. Podrobnému mezinárodnímu srovnání by proto vždy měly před-

cházet studie komparability s důrazem na tato dobře známá úskalí. Další perspektivu pak představuje řešení desáté revize MKN, která byla v České republice zavedena v roce 1994. MKN10 přinesla nejvýznamnější změny statistiky příčin úmrtí v poválečném období, které činí proces rekonstrukce náročnější než v předchozích případech. Pro studium nejnovějších trendů je však navázání na MKN10 nezbytné.

2) Širší výčet těchto kódů a dalších možných odchylek statistik příčin úmrtí v mezinárodním měřítku je uveden ve zprávě o kvalitě a srovnatelnosti evropských statistik příčin úmrtí (Jouglá et al., 2001).

Literatura

- Barbieri, M. 1998. La mortalité infantile en France. *Population*, 4, pp. 813–837.
- Jouglá, E. et al. 2001. *Comparability and quality improvement in European causes of death statistics*. On-line, cit. 11. 8. 2008, dostupné z: http://ec.europa.eu/health/ph_projects/1998/monitoring/fp_monitoring_1998_frep_04_en.pdf
- Malloy, M. H. – MacDorman, M. 2005. Changes in the classification of sudden unexpected infant deaths: United States, 1992–2001. *Pediatrics*, 115 (5), pp. 1247–1253.
- Meslé, F. – Vallin, J. 1993. *Causes de décès: de la 8e à la 9e révision, deux cas différents, la France et l'Angleterre*. In *Démographie Européenne. II. Dynamiques Démographique*, pp. 421–445. Paris: INED.
- Meslé, F. 1995. L'enregistrement des causes de décès en Europe. In *Collecte et comparabilité des données démographiques et sociales en Europe*, pp. 401–431. Louvain-la-Neuve: Academia / L'Harmattan.
- Meslé, F. et al. 1996. *Tendances récentes de la mortalité par cause en Russie, 1965–1994: la crise sanitaire dans les pays de l'ex-URSS: Epidemiologičeskij krizis v stranah byvsogo SSSR*. Paris: INED.
- Meslé, F. – Vallin, J. 1996. Reconstructing long-term series of causes of death: the case of France. *Historical methods*, 29 (2), pp. 72–87.
- Meslé, F. – Vallin, J. 2003. *Mortalité et causes de décès en Ukraine au XXe siècle: lacrise sanitaire dans les pays de l'ex-URSS*. Paris: INED.
- NCHS. 1980. Estimates of Selected Comparability Ratios Based on Dual Coding of 1976 Death Certificates by the Eighth and Ninth Revisions of the International Classification of Diseases. *Monthly Vital Statistics Report*, 28 (11). DHEW Pub. No. (PHS) 80-1120.
- OPCS. 1983. *Mortality Statistics: comparison of 8th and 9th revisions of the International Classification of Diseases, 1978 (sample)*. Londýn: OPCS.
- Pechholdová, M. 2009. Results and observations from the reconstruction of continuous time series of mortality by cause of death. Case of West Germany, 1968–1997. *Demographic Research*, 21, pp. 535–568.
- Rychtaříková, J. 2004. The Case of the Czech Republic. Determinants of the recent favourable turnover in mortality. *Demographic Research*, S2 (5), pp. 106–138.
- Schellscheidt, J. et al. 1997. Epidemiological features of sudden infant death after a German intervention campaign in 1992. *Eur J Pediatr*, 156 (8), pp. 655–660.
- Vallin, J. – Meslé, F. 1988. *Les causes de décès en France de 1925 à 1978*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Wolleswinkel-van Den Bosch, J. H. et al. 1996. Reclassifying causes of death to study the epidemiological transition in the Netherlands, 1875–1992. *European journal of population – Revue européenne de démographie*, 12 (4), pp. 327–61.

MARKÉTA PECHHOLDOVÁ

je absolventkou doktorského programu demografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Dlouhodobě se zabývá analýzou úmrtnosti s důrazem na příčiny úmrtí. Několik let působila střídavě v institutu Maxe Placka v Rostocku a v INEDu (Institut national d'études démographiques, Paris). V současné době je členkou katedry demografie na Vysoké škole ekonomické v Praze.

FRANCE MESLÉ

je vědeckou pracovnící (Directrice de recherche) výzkumné skupiny „Úmrtnost, zdraví, epidemiologie“ v rámci INEDu (Institut national d'études démographiques, Paris). Její výzkum je zaměřen na úmrtnost a příčiny úmrtí, především dlouhodobé trendy úmrtnosti podle příčin, úmrtnostní krize ve východní Evropě a trendy úmrtnosti ve vysokém věku. Je vedoucí mezinárodního projektu studujícího příčiny úmrtí v bývalém Sovětském svazu.

JACQUES VALLIN

je emeritním vědeckým pracovníkem (Directeur de recherche) v INEDu (Institut national d'études démographiques, Paříž) působícím ve skupině „Úmrtnost, zdraví, epidemiologie“. V poslední době se ve svém výzkumu zabýval především úmrtností, příčinami úmrtí a prodlužováním délky života ve vyspělých zemích. Koordinoval také nedávné vydání rozsáhlé učebnice demografie. Je čestným prezidentem IUSSP (International Union for Scientific Study of the Population).

SUMMARY

The article presents the results of the application of a well-known method of continuous time series reconstruction to Czech cause-specific mortality data. The method consists of several steps. First, the medical and statistical contents of each individual item of the current and previous ICD revision are compared. Based on this information, the classification items are grouped into the smallest possible associations to enable the final redistribution of the old revision into the definitions of the new classification. This method as such is not new in the field of demography, and its principles are applicable to any classification or country. However, it has been found and repeatedly confirmed that every application brings specific difficulties and requires specific treatments. Some of the classification items are problematic per se, mainly due to their unspecific nature (such as ill-defined conditions, diverse organ failures, or end-stage conditions). In the case of some other items,

medical progress has brought conceptual changes, which make backward comparison rather difficult (this is the case of some cardiovascular diseases in ICD8/ICD9). On top of that, the data may suffer from changes in coding practices, often related to the implementation of a new revision, or directly due to changes in the instructions for the coders. In the terms of death counts, the most important case of this kind in the Czech Republic was the exchange between acute and chronic ischemic heart disease in the mid-1970s. The techniques and solutions proposed in this article deal – as much as possible – with these issues in the context of the Czech Republic. The time series resulting from the application of this method may find use in a deeper comparative analysis of the epidemiologic situation of the Czech Republic in the European space. In order to study recent trends, however, an update to the tenth ICD revision, in use since 1994, will be necessary.

DOCHÁZÍ K HOMOGENIZACI DEMOGRAFICKÉ REPRODUKCE V DEMOGRAFICKY VYSPĚLÝCH ZEMÍCH?

Lucie Vitková

HAS DEMOGRAPHIC REPRODUCTION BECOME HOMOGENISED IN DEMOGRAPHICALLY DEVELOPED COUNTRIES?

The article examines the tendency towards the homogenisation of demographic reproduction in countries that have already undergone the demographic revolution. Demographic reproduction is a process determined by biological and social factors. Changes in the demographic features of the population are mainly caused by social factors and these factors have become increasingly influential in those populations that have already undergone the demographic revolution. On the other hand, the biological determination of demographic reproduction strengthens the tendency towards homogeneity. The article examines the total fertility rate, the infant mortality rate and life expectancy since 1950 in demographically developed countries.

Keywords: : long-term demographic development, demographic revolution, homogeneity of demographic development, statistical structure

Demografie, 2011, 53: 19–32

Cílem příspěvku je v rámci níže uvedených předpokladů vývoje demografických systémů k homogenitě sledovat, zda u souboru demograficky vyspělých zemí dochází od roku 1950 k homogenizaci demografické reprodukce. V těchto zemích byl proces demografické revoluce ukončen už před desetiletími, avšak v jednotlivých zemích v důsledku rozdílných podmínek a jejich specifického průběhu v různé době. Zvolené demografické ukazatele (úhrnná plodnost, kvocient kojenecké úmrtnosti a naděje dožití) jsou nejpoužívanějšími ukazateli dvou hlavních demografických procesů porodnosti a úmrtnosti, nejsou ovlivněny věkovou strukturou populace a jakožto ukazatele transversální charakterizují aktuální intenzitu daného procesu.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Výchozím teoretickým rámcem je systémové pojetí demografické reprodukce, které najdeme především

v pracích Z. Pavlíka (např. 1981). V širším pojetí na poli geografie v pracích M. Hampla (např. 1971). **Podle vývojové složitosti**, což je základní a tradiční klasifikační kritérium reálných systémů, rozeznáváme systémy anorganické přírody, systémy biologické a systémy sociální. A dále **podle principu komplexity** systémy tvořené elementy jednoho druhu, semikomplexy (tvořené více druhů), speciální komplexy a finální komplexy. Mezi nimi je možno určit řadu typů přechodných. Nejdůležitější vlastností systému je jeho vnitřní **struktura, která je daná jednak prvky systému, a jednak jejich vlastnostmi a vztahy**. Systém je možno studovat také z hlediska vnitřní struktury tvořené jednotlivými subsystemy a jejich vztahy s celkem i mezi sebou navzájem. Úplné poznání systému zahrnuje také studium jeho vztahů s okolím, tedy vnější struktury systému (Pavlík, 1981: 5–6).

Na jedné straně jsou lidé součástí populačního (biologického) systému, na druhé straně systému so-

ciálního. Pro pochopení charakteru demografického systému je třeba připomenout jeho genezi. Předchůdci lidí, stejně jako příslušníci jiných živočišných druhů, vytvářejí populační systémy. Vztahy mezi zvířaty se sice neomezuji pouze na reprodukci potomků a získávání potravy (kvůli čemuž například brání svá území), nicméně jejich charakter je zásadně odlišný od demografických a sociálních vztahů mezi lidmi. V základu vztahů mezi zvířaty jsou pudy, u lidí jsou pak klíčové vztahy dané společensky, kulturně. Základem populačních vztahů jsou partnerské vztahy a vztahy mezi rodiči a dětmi. Rodina je subsystémem populace a má často vyšší integritu než celý populační systém (Pavlík, 1981: 9). Integrita vychází z dělby rolí, ta je uvnitř rodiny z hlediska reprodukce zásadní, kdežto dělba rolí mezi jednotlivými rodinami v rámci reprodukce populace je mnohem slabší. Jak se z biologických předchůdců člověka stávali postupně biosociální jedinci dnešního člověka, přibýly k populačním vztahům vztahy společenské a původní populační vztahy jsou vztahy společenskými stále více modifikovány. **Populační vztahy se mění ve vztahy demografické, které mají vždy svoji biologickou a společenskou stránku** (Pavlík, 1981: 12–13). Vztahy mezi lidmi mají samozřejmě mnoho další stránek, jež tvoří reálnou jednotu, a oddělování vztahů demografických od ostatních vztahů společenských je možné pouze v rámci abstrakce.

Pokud je soubor lidí charakterizován pomocí jejich demografických vlastností (biologických a sociálních vlastností vážících se k demografické reprodukci), hovoří se o **demografickém souboru a dojde se v podstatě vždy k závěru, že jde o soubor relativně homogenní, přestože se nejedná o soubor elementů, ale o semikomplex** (Pavlík, 1981: 13). A to proto, že v základu těchto vztahů jsou biologické podmíněnosti, jejichž vnitřní integrita je relativně nízká (daná pohlavní a věkovou diferenciací při demografické reprodukci). Naopak sociální systém je založen na složitě diferencované dělbě rolí, propojenost jednotlivých prvků je stále složitější a komplexnější. Pro sociální systém je charakteristická rozvinutá systémovost, která může vést k heterogenitě. **Reprodukce obyvatelstva je v zásadě biologickým procesem, dochází-li však k jejím změnám, pak na těchto změnách se rozhodujícím způsobem podílí sociální podmíněnosti** (Pavlík, 1981: 15–16).

„Chování různých typů systému ... je možno zjednodušeně charakterizovat pomocí statistické struktury těch znaků zahrnutých prvků, které se váží na odpovídající vztahy daného systému. Jde o vyjádření kvantitativní stránky struktury systému, ale jejím prostřednictvím je možno charakterizovat tuto strukturu v její celistvosti“ (Pavlík 1981: 16–17). Toto konstatování navazuje na *Korčákovy práce*. „Statistické rozložení není jen speciálním pojmem statistickým ... ukazuje určitou a obecnou pravidelnost ve struktuře vnějšího světa a tím přispívá k poznání světového řádu...“ (Korčák, 1941: 172).

Systémy s nízkou úrovní komplexity, tedy systémy elementární a v jistém smyslu i systémy semikomplexní (kam řadíme demografický systém), mají v průběhu vývoje tendenci udržovat si svou homogenitu. Pokud se od ní vlivem vnějších podmínek (působením jiných systémů, především sociálních okolností) dočasně odchýlí, mají tendenci se k homogenitě opět vrátit. Naopak systémy s relativně vysokou úrovní komplexity si udržují svou heterogenitu, kterou v průběhu vývoje dále zvyšují. **„Demografický soubor jako soubor elementů má trvalou tendenci udržovat si homogenitu svých prvků, resp. se k homogenitě neustále vracet, byla-li dočasně porušena např. kvalitativní změnou reprodukčního chování“** (Pavlík, 1981: 17). Empirické ověření tohoto konstatování bylo předmětem několika prací (např. *HAMPL*, 1998; *Pavlík*, 1999). V tomto příspěvku bude zkoumáno, zda tendenci k homogenitě lze pozorovat ve vývoji populací demograficky vyspělých zemí, tedy zemí, které ukončily proces demografické revoluce.

Populace sledovaného souboru zemí zpravidla nejpozději v polovině 20. století ukončily proces zásadní proměny charakteru demografické reprodukce, který je označován jako **demografická revoluce**. Demografickou revolucí jako součástí složitého komplexu modernizačních změn, kterými jednotlivé společnosti v posledních staletích procházely, lze popsat jako změnu z extenzivního na intenzivní charakter demografické reprodukce (přechod od vysokých úrovní porodnosti a úmrtnosti k výrazně nižším úrovním obou procesů). V kořenech modernizace jakožto globální proměny společnosti je nárůst významu racionálního v lidském chování, modernizace se projevuje mnohem rychlejším střídáním a šířením společenských změn, přičemž roste i vzájemná vnitřní podmíněnost změn v jed-

notlivých subsystémech společnosti (Giddens, 2003). Zásadní změna charakteru demografické reprodukce během demografické revoluce je dána nárůstem významu sociálních podmíněností na úkor podmíněností biologických. Lidé si, v souvislosti s modernizačními změnami v dalších oblastech života, uvědomili, že mají svou reprodukci (alespoň do určité míry) „ve svých rukou“. Vědomé ovlivňování úmrtnosti a porodnosti se pro moderního člověka stalo zároveň legitimní, výhodné (účelné) a také k němu lidé měli dostupné prostředky (Coale, 1973). Je nutno připomenout, že lidská reprodukce i ve společnostech tradičních (tedy předmoderních), označovaná také jako přirozená reprodukce, byla též podmiňována společenskými faktory, avšak v mnohem menší míře než ve společnostech moderních. A samozřejmě i u tradičních společností probíhal vývoj, společenské podmínky v jednotlivých společnostech byly vždy do jisté míry svébytné, charakteristiky demografické reprodukce tedy nebyly před demografickou revolucí všude stejné (Coale, 1973), stejně jako nelze tradičním společnostem zjednodušeně upírat racionální (v daných podmínkách účelnou) regulaci lidské reprodukce (Pavlík, 1964).

Schematický scénář vývoje demografické reprodukce po ukončení demografické revoluce předpokládal, že bude nastolen stav nové rovnováhy, kdy se úroveň porodnosti stabilizuje okolo hranice 2 dětí na ženu (prostá reprodukce), naděje dožití bude vyšší než 70 let a výsledkem bude zhruba nulový populační růst. Následný vývoj však takto přímočarý a stabilní není. Nejznámějším konceptem, který se zabývá dalším výrazným snížením úrovně porodnosti v demograficky vyspělých zemích (významně pod úroveň prosté reprodukce), je druhý demografický přechod autorů *van de Kaa* a *Lesthaeghe* (*van de Kaa*, 1987), který změny v reprodukčním a partnerském chování vysvětluje změnami v kultuře, v hodnotovém systému. I když autoři především v pozdějších pracích upozorňují, že nelze striktně oddělovat faktory kulturní od makrosociálních, např. ekonomických (*Lesthaeghe*, 2003).

Druhý demografický přechod je již více než dvacet let předmětem stálých diskusí, v souvislosti se změnami společenských podmínek a demografického vývoje ve východních zemích po roce 1990 jsou tyto diskuse aktuální i v české demografii¹⁾. Hlavní změny, které koncept druhého demografického přechodu popisuje (pokles úrovně porodnosti a změny v partnerském chování), byly nebo jsou pozorovány ve většině vyspělých zemí, nejsou to ale změny tak zásadního charakteru jako v rámci demografické revoluce²⁾. Koncept druhého demografického přechodu se jen okrajově zabývá vývojem úmrtnosti, otevřená zůstává i otázka dalšího vývoje. Hlavním předmětem diskusí okolo tohoto konceptu jsou příčiny popisovaného vývoje. Zda vysvětlení hledat, tak jako autoři konceptu druhého demografického přechodu, primárně v proměnách hodnotového (kulturního) systému nebo naopak vycházet z proměn spíše makrosociálních. Jsou to však v zásadě dvě strany téhož, neboť hodnoty odráží společenské podmínky a ty jsou formovány lidmi, kteří podle hodnot jednají. Podle *Hamplové* (2006) lze tyto dva přístupy označit za „lidé ne/chtějí“ (pro přístupy zdůrazňující změny hodnot) a „lidé ne/mohou“ (pro přístupy vyzdvihující faktory strukturální, především ekonomické).

Vývoj v jednotlivých zemích (pomineme-li problematiku více populací v jedné zemi či nerovnoměrnost vývoje v rámci různých skupin uvnitř jedné populace) je vždy dán složitým komplexem do jisté míry jedinečných sociálních podmínek i dosavadním vývojem struktur a intenzit demografických procesů a probíhá v jednotlivých zemích s různým tempem a intenzitou. Při našem zkoumání je proto volen přístup spíše generalizující, odhlížející od specifik v konkrétní zemi a od krátkodobých výkyvů v čase.

METODICKÁ VÝCHODISKA

Pro výše uvedený cíl byl zvolen soubor 34 demograficky vyspělých zemí. Populace většiny těchto zemí ukončily demografickou revoluci do nebo brzy po roce 1950 (*Kalibová*, 1997: 42), který je počátkem sle-

1) V počátcích diskuse především Rychtaříková (1996), Rabušic (1996), dále např. Sobotka, Zeman, Kantorová (2003), z novějších prací např. sborník Kocourková – Rabušic (2006).

2) Což vyjádřil i R. Lesthaeghe v diskusi po přednášce přednesené v Praze (blíže T. Kučera: Ron Lesthaeghe v Praze. Demografie, 2010, 53 (4), s. 277–278).

dovaného období³⁾. Soubor zahrnuje neevropské země: USA, Kanadu, Japonsko, Austrálii, Nový Zéland a evropské země: severské (Island, Norsko, Švédsko, Finsko, Dánsko), země jižní Evropy (Portugalsko, Španělsko, Itálie, Řecko), západní Evropy (Francie, Německo, Rakousko, Švýcarsko, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko, Velkou Británií, Irsko)⁴⁾ a dále z bývalých socialistických zemí ty, které jsou členy EU (Českou republiku, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Litvu, Lotyšsko, Estonsko, Slovinsko, Bulharsko, Rumunsko) a také Rusko⁵⁾.

Z celkového variačního rozpětí daného demografického ukazatele v rámci zkoumaného souboru zemí a časového období 60 let (přesněji 12 pětiletých průměrů) bylo vypočítáno vždy 8 variačních skupin (stejně širokých). V tabulkách jsou zobrazeny absolutní četnosti zemí v rámci dané variační skupiny a daného období. Použití variačních skupin pro sledování vývoje homogenity daného jevu odvíjí svou tradici od *Korčáka* (např. 1941), rozpracováno je v pracích *Hampla* (např. 1971, 1998, 2000)⁶⁾ a na poli demografie především v pracích *Pavlika* (z novějších prací např. 1999).

Pro každé pětileté období je vypočítán aritmetický průměr hodnot sledovaného znaku (demografického ukazatele - úhrnné plodnosti, kvocientu kojenecké

úmrtnosti a naděje dožití), potom minimální a maximální hodnota ukazatele v rámci daného pětiletého období. Těmito charakteristikami polohy je naznačen trend vývoje absolutní hodnoty daného demografického ukazatele. Dále je použito jednoduchých ukazatelů variability: směrodatné odchytky a z ní vypočítaného variačního koeficientu zde označovaného VK1 (směrodatná odchytky/aritmetický průměr, v %) a variačního rozpětí a z něj vypočítaného variačního koeficientu, zde označovaného VK2 (variační rozpětí/aritmetický průměr, v %). Směrodatná odchytky a variační rozpětí jsou ukazatele, které jsou ovlivněny absolutní hodnotou znaku. Variační koeficienty VK1 a VK2 jsou však od vlivu absolutní hodnoty „očištěny“, neboť jsou vztaženy k průměru.

V textu se používá jak termínu homogenita, který odkazuje na výchozí teoretické zasazení analýzy, tak termínu variabilita, který vychází z použitých metod, ze standardního pojmenování použitých statistických ukazatelů⁷⁾.

Zdrojová data byla čerpána z publikací OSN – **World Population Prospects: 2008 Revision**. Použity byly přímo publikované pětileté průměry hodnot daného ukazatele⁸⁾, které se jeví pro tento typ spíše generalizující analýzy jako vhodné, neboť pomíjejí krátkodobé výkyvy a lépe tak zobrazují dlouhodobý trend.

-
- 3) Jednoznačné kvantitativní vyjádření hranice ukončení demografické revoluce nelze pro již výše zmíněnou složitost a komplexnost souvislosti demografické revoluce bezproblémově stanovit, ale zpravidla se uvádí: trvalý pokles úhrnné plodnosti pod 2,5 dítěte na ženu (ani úhrnná plodnost však není pro tento účel ukazatelem ideálním, neboť jako transverzální ukazatel bývá ovlivněna změnami v časování plodnosti a zpravidla v čase její hodnota kolísá mnohem více, než jak se mění konečná plodnost u příslušných generací) a vzestup naděje dožití při narození (pro obě pohlaví) nad 60–70 let (Pavlik – Rychtaříková – Šubrtová, 1986: 527).
- 4) Vynechány byly malé státy jižní a západní Evropy (Lichtenštejnsko, Malta, Monako, Andora).
- 5) Země označované podle OSN jako rozvinuté (developed) zahrnují země Severní Ameriky, Japonsko, Nový Zéland, Austrálii a Evropu. V rámci Evropy jsou dále vymezeny tzv. přechodné (transition) země ve smyslu transformace ekonomické z centrálně plánované na tržní ekonomiku, kam je kromě Ruska řazeno: Bělorusko, Ukrajina, Moldavsko, Albánie, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Srbsko, Makedonie. Toto řazení odpovídá i ne/členství v EU. Přechodné země (kromě Ruska) tedy zařazeny nebyly. Sledovaných 34 zemí zaujímal v roce 2005 počtem obyvatel 89 % celého souboru rozvinutých zemí.
- 6) Hampl používá i variačních skupin vymezených asymetricky (např. 1/8, 1/4, 1/2 průměru, ...), čímž je tvar rozložení zkreslen tak, aby více vynikly rozdíly v úrovni variability. Dále je možno používat relativních četností jednotek v rámci variačních skupin (v případě, že porovnáváme variabilitu více souborů o rozdílném počtu jednotek). V literatuře je možno se setkat i s různým počtem variačních skupin, zpravidla 6–15.
- 7) Homogenita označuje stejnorodost prvků, variabilita proměnlivost, odchylnost od normálu, typu. Přestože termín variabilita na rozdíl od termínů homogenita – heterogenita odkazuje k jakémusi „středě“ (v našem případě aritmetickému průměru), domníváme se, že je možno v tomto případě pracovat s oběma termíny.
- 8) Pro poslední sledované období 2005–2009 je hodnota průměrem hodnot reálných a předpokládaných.

Tab. 1: Variabilita úhrnné plodnosti v období 1950–2009, počty jednotek (zemí) v dané variační skupině

Variability of the total fertility rate, 1950–2009, number of units (countries) in the variation group

Min. hodnota	1	2	3	4	5	6	7	8	Průměr	Min	Max	Směr. odchylka	VK1 v %	Var. rozpětí	VK2 v %
horní hranice intervalu variační skupiny šířka intervalu 0,36															
1,17	1,53	1,90	2,26	2,62	2,98	3,35	3,71	4,07	pro 5leté období						
1950–1954	-	-	7	8	7	5	7	-	2,76	1,98	3,70	0,52	19	1,72	62
1955–1959	-	-	6	12	6	4	2	4	2,75	1,95	4,07	0,58	21	2,12	77
1960–1964	-	2	6	9	9	4	1	3	2,70	1,82	4,02	0,58	22	2,20	81
1965–1969	-	1	9	15	6	1	1	1	2,48	1,81	3,87	0,43	17	2,06	83
1970–1974	-	5	17	7	4	-	-	1	2,25	1,62	3,82	0,42	19	2,20	98
1975–1979	3	12	10	8	-	-	1	-	2,02	1,49	3,48	0,40	20	1,99	99
1980–1984	5	14	12	2	1	-	-	-	1,87	1,43	2,88	0,30	16	1,45	77
1985–1989	7	13	12	2	-	-	-	-	1,81	1,34	2,29	0,27	15	0,95	53
1990–1995	10	19	5	-	-	-	-	-	1,68	1,27	2,19	0,23	14	0,92	55
1995–1999	19	11	4	-	-	-	-	-	1,52	1,17	2,06	0,25	17	0,89	59
2000–2004	20	10	4	-	-	-	-	-	1,51	1,19	2,04	0,26	17	0,85	56
2005–2009	18	12	4	-	-	-	-	-	1,59	1,27	2,10	0,26	17	0,83	52

Pozn.: VK1 = variační koeficient: směrodatná odchylka/aritmetický průměr v %, VK2 = variační koeficient: variační rozpětí/aritmetický průměr v %.

VÝVOJ ÚHRNNÉ PLODNOSTI

Vývoj úhrnné plodnosti od roku 1950 je charakteristický dlouhodobým poklesem z hodnot 2–4 děti na ženu na v zásadě téměř poloviční hodnoty 1,2–2 děti na ženu. Tato úroveň úhrnné plodnosti je hodnocena jako nízká, neboť nedosahuje úrovně zajišťující prostou reprodukci. Lze konstatovat, že čím později k významnějšímu poklesu úrovně úhrnné plodnosti došlo, tím rychlejší a hlubší tento pokles byl. Při hodnocení mezní hodnoty úhrnné plodnosti pro ukončení procesu demografické revoluce je zřejmé, že takto stanovenou hranici ještě v 60. letech více než polovina sledovaných zemí převyšovala.

Variabilita úrovně úhrnné plodnosti se v letech 1950–2009 snižovala a současně se snižovala i samotná úroveň úhrnné plodnosti. Počet „obsazených“ variačních skupin se snižoval, v první třetině sledovaného období (1950–1969) bylo obsazeno 5–7 variačních skupin, ve druhé třetině (1970–1989) 4–5 variačních skupin a poslední třetině (1990–2009) byly obsazeny pouze 3 variační skupiny. Postupně byly obsazovány variační skupiny vymezené nižšími hodnotami a ve variačních skupinách vymezených úrovní plodnosti vyšší než 2,62 dítěte na ženu se od roku 1985 (a vyšší než 2,26 od roku 1990) nenacházela žádná ze sledovaných zemí.

Rostoucí homogenizaci úrovně plodnosti dokládají také další míry variability. Postupné snižování směrodatné odchylky je ovlivněno i celkově snižující se úrovní plodnosti, tento efekt však je vyloučen při použití variačního koeficientu VK1, která byla v první polovině sledovaného období v rozmezí 17–22 %, v druhé polovině se snížila na 14–17 %.

Dalším ukazatelem vystihujícím určitou stránku homogenity zkoumaného souboru zemí je variační rozpětí a variační rozpětí standardizované aritmetickým průměrem (VK2). Rozdělíme-li sledované období na poloviny, vidíme snížení variačního rozpětí z hodnot 1,72–2,20 v letech 1950–1979 na rozmezí 0,83–1,45 v letech 1980–2009. Rozdělíme-li sledovaných 60 let na třetiny, pozorujeme snižování z 1,72–2,06 v letech 1950–1969 na 0,95–2,2 v letech 1970–1989 a konečně na 0,83–0,92 v letech 1990–2009. Variační koeficient VK2 se snížil z hodnot 62–99 % v letech 1950–1980 na 52–77 % v letech 1980–2009. Nebo členíme-li sledované období na třetiny, z hodnot 62–83 % v letech 1950–1969 na 53–99 % v letech 1970–1989 a v poslední třetině nastalo výraznější snížení variability na 52–59 %.

Na základě pozorování uvedených ukazatelů variability lze konstatovat dlouhodobé zvyšování homogenity úrovně úhrnné plodnosti, avšak tento trend nebyl od počátku do konce sledovaného období lineární. Na

úplném počátku sledovaného období (1950–1954) byla homogenita vyšší než v obdobích následujících. To bylo způsobeno shodou okolností, kdy na jedné straně řada zemí zažívala poválečný „baby-boom“, způsobený specifickým populačním klimatem a kompenzační plodností. Na druhé straně v zemích méně vyspělých ještě doznívala vyšší úroveň plodnosti v rámci ukončování demografické revoluce. Dalším důležitým rysem ve vývoji úrovně plodnosti byl nárůst variability v 60., ale především 70. letech. V letech 1965–1974 bylo obsazeno 7 z celkové 8 variačních skupin, variační rozpětí nabývalo v tomto období také nejvyšších hodnot, podobně VK1 a VK2. Tato zvýšená variabilita je způsobena rozdílnými společenskými podmínkami v zemích bývalého východního a západního bloku. V některých zemích bývalého západního bloku došlo v tomto období k výraznému snížení úrovně úhrnné plodnosti, které reflektuje koncept druhého demografického přechodu, zatímco na východě pokračoval předchozí trend vysoké intenzity sňatečnosti a porodnosti.

VÝVOJ KOJENECKÉ ÚMRTNOSTI

Úroveň kojenecké úmrtnosti je jedním z indikátorů celkové vyspělosti společnosti, odráží nejen úroveň

zdravotní péče o matky a kojence, ale i postavení žen a dětí ve společnosti. V polovině 20. století se její úroveň v rozvinutých zemích pohybovala v rozpětí 20–100 ‰, na počátku 21. století v rozpětí zhruba 3–15 ‰. Na první pohled je patrný rozdíl mezi zeměmi východní Evropy, které mají a především během druhé poloviny 20. století měly vyšší úroveň kojenecké úmrtnosti než ostatními vyspělými zeměmi. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami se od 90. let začíná snižovat.

Snižování variability kojenecké úmrtnosti je dobře patrné postupným snižováním počtu obsazených variačních skupin: 7 skupin v prvním období, dále 7, 6, 5, 4, 3, 2, 2, 1. Největší krok k celkové homogenizaci úrovně kojenecké úmrtnosti byl zaznamenán už v první polovině sledovaného období.

Také variační rozpětí a směrodatná odchylka postupně snižovaly svou hodnotu. Variační rozpětí bylo v letech 1950–1954 celých 81,2 ‰ a na počátku 21. století už méně než 15 ‰. Opět je možno pozorovat nejvýraznější pokles už v první polovině sledovaného období, na hodnotu okolo 20 ‰ pokleslo variační rozpětí zhruba v 80. letech. Směrodatná odchylka také nejvíce snížila svou hodnotu v první polovině sledovaného období, a to z hodnoty 25,2 ‰ na zhruba pětinou úroveň v 80. letech, další pokles byl

Tab. 2: Variabilita kvocientu kojenecké úmrtnosti v období 1950–2009, počty jednotek (zemí) v dané variační skupině

Variability of infant mortality rate, 1950–2009, number of units (countries) in the variation group

Min. hodnota	1	2	3	4	5	6	7	8	Průměr	Min	Max	Směr. odchylka	VK1	Var. rozpětí	VK2
	horní hranice intervalu variační skupiny šířka intervalu 12,25														
2,9	15,2	27,4	39,7	51,9	64,2	76,4	88,7	101,0	pro 5leté období						
1950–1954	-	6	6	7	4	4	1	6	53,0	19,7	100,9	25,2	48	81,2	153
1955–1959	-	12	8	6	5	1	2	-	39,7	16,9	86,4	18,0	45	69,5	175
1960–1964	1	16	8	7	1	1	-	-	31,1	15,1	76,2	13,4	43	61,1	197
1965–1969	5	20	6	2	1	-	-	-	25,1	12,5	60,5	10,6	42	48,0	191
1970–1974	8	21	4	1	-	-	-	-	20,7	10,2	44,6	8,1	39	34,4	166
1975–1979	18	13	3	-	-	-	-	-	16,7	7,9	31,3	6,7	40	23,4	140
1980–1984	23	11	-	-	-	-	-	-	13,0	6,4	26,3	5,3	41	19,9	153
1985–1989	30	4	-	-	-	-	-	-	10,9	5,0	26,1	4,7	43	21,1	194
1990–1995	31	3	-	-	-	-	-	-	9,2	4,4	23,5	4,6	51	19,1	208
1995–1999	31	3	-	-	-	-	-	-	7,3	3,3	21,2	4,4	60	17,9	244
2000–2004	32	2	-	-	-	-	-	-	6,0	3,0	17,3	3,4	57	14,3	239
2005–2009	34	-	-	-	-	-	-	-	5,5	2,9	14,6	2,8	50	11,7	214

Pozn.: VK1 = variační koeficient: směrodatná odchylka/aritmetický průměr v ‰, VK2 = variační koeficient: variační rozpětí/aritmetický průměr v ‰.

(díky celkově nízkým hodnotám kvocientu kojenecké úmrtnosti) již relativně malý.

Na základě výše použitých ukazatelů variability by bylo možno v podstatě jednoznačně konstatovat trend homogenizace úrovně kojenecké úmrtnosti. Tyto ukazatele však vycházejí pouze z absolutních hodnot a výrazně se v nich projevuje dlouhodobý pokles úrovně kojenecké úmrtnosti (z průměrné hodnoty kvocientu kojenecké úmrtnosti 53 ‰ na hodnotu zhruba desetkrát menší). Použijí-li se pro vystižení variability variační koeficienty, které jsou vztažené k hodnotě aritmetického průměru, není možno trend rostoucí homogenity potvrdit. Naopak hodnoty obou použitých variačních koeficientů dlouhodobě rostly. Ukazatel VK1 nabýval následujících hodnot: 42–48 % v letech 1950–1969, 39–43 % v letech 1970–1989 a 50–60 % v letech 1990–2009. Ve druhé třetině bylo prostřednictvím tohoto ukazatele pozorováno dočasné snížení variability, avšak v poslední třetině došlo k opětovnému zvýšení, a to na vyšší hodnoty než v první třetině sledovaného období. Podobný vývoj byl zaznamenán i u druhého variačního koeficientu VK2. 153–197 % v letech 1950–1969, 140–193 % v letech 1970–1989 a 208–244 % v letech 1990–2009.

VÝVOJ NADĚJE DOŽITÍ

Ukazatel naděje dožití je nejen souhrnným ukazatelem intenzity úmrtnosti, ale také celkové kvality života, která se dlouhodobě projevuje v úrovni nemocnosti a následně úmrtnosti obyvatelstva. Naděje dožití od poloviny 20. století vzrostla u mužů z 59–70 let na 67–80 let (jen Rusko má na začátku 21. století naději dožití mužů pouze 60 let) a u žen z 63–75 let na 73–85 let. Nižší hodnoty po celé sledované období nalezneme u zemí východní Evropy než u ostatních zemí. Země jižní Evropy z počátku za ostatními zeměmi bývalého západního bloku relativně zaostávaly, stejně jako Japonsko, kde se v následujících letech naděje dožití významně zvýšila. Trend postupného celkového zlepšování úmrtnostních poměrů byl v řadě zemí východní Evropy (především v případě mužské úmrtnosti) přerušen v 70. a 80. letech.

Obsazenost variačních skupin u naděje dožití mužů se postupně v pětiletých obdobích vyvíjela takto: 5, 5, 4, 4, 5, 5, 5, 6, 6, 7, 6 obsazených skupin a u naděje dožití žen: 5, 4, 4, 4, 3, 3, 3, 4, 4, 5, 5, 5. Na základě těchto hodnot je možno vývoj variability naděje dožití označit jako stagnující či dokonce mírně se zvyšující.

Tab. 3: Variabilita naděje dožití při narození mužů v období 1950–2009, počty jednotek (zemí) v dané variační skupině

Variability of life expectancy at birth – men, 1950–2009, number of units (countries) in the variation group

Min. hodnota	1	2	3	4	5	6	7	8	Průměr	Min	Max	Směr. odchylka	VK1	Var. rozpětí	VK2
	horní hranice intervalu variační skupiny šířka intervalu 2,91														
56,9	59,8	62,7	65,6	68,6	71,5	74,4	77,3	80,2	pro 5leté období						
1950–1954	3	9	9	8	5	-	-	-	64,4	56,9	70,9	3,5	5	14,0	22
1955–1959	1	2	12	14	5	-	-	-	66,3	59,7	71,4	2,6	4	11,7	18
1960–1964	-	1	4	23	5	1	-	-	67,4	61,4	71,6	2,1	3	10,2	15
1965–1969	-	-	3	19	11	1	-	-	67,8	63,1	71,9	2,0	3	8,8	13
1970–1974	-	-	3	15	15	1	-	-	68,3	63,1	72,1	2,1	3	9,0	13
1975–1979	-	1	2	12	12	7	-	-	68,9	61,9	73,4	2,6	4	11,5	17
1980–1984	-	1	3	7	12	11	-	-	69,7	61,4	74,1	3,1	4	12,7	18
1985–1989	-	-	2	9	4	17	2	-	70,7	63,8	75,5	3,1	4	11,7	17
1990–1995	-	3	2	4	3	15	7	-	71,1	60,5	76,3	4,3	6	15,8	22
1995–1999	1	-	3	3	4	8	15	-	72,2	59,6	77,1	4,5	6	17,5	24
2000–2004	1	-	2	3	3	3	16	6	73,6	58,5	79,3	4,7	6	20,8	28
2005–2009	-	1	-	3	5	1	11	13	74,9	60,3	80,2	4,7	6	19,9	27

Pozn.: VK1 = variační koeficient: směrodatná odchylka/aritmetický průměr v %, VK2 = variační koeficient: variační rozpětí/aritmetický průměr v %.

Naděje dožití žen byla po celé období o něco homogennější než naděje dožití mužů.

Hodnoty směrodatné odchylky a variačního rozpětí poukazují nejdříve na snižování variability úrovně úmrtnosti, které však bylo zhruba v 70. letech vystřídáno jejím nárůstem. Směrodatná odchylka pětiletých průměrů hodnot naděje dožití byla na počátku sledovaného období u mužů 3,5 roku a u žen 3,2. U obou pohlaví následoval její pokles, minimální hodnota byla zaznamenána na přelomu 60. a 70. let (2,0 let u mužů v letech 1965–1969 a 1,6 u žen v letech 1970–1974). V dalším období docházelo k postupnému růstu směrodatné odchylky (na začátku 21. století u mužů 4,7 let a u žen 2,9). Hodnoty variačního rozpětí naděje dožití mužů se na počátku sledovaného období pohybovaly přes 10 let, minima dosáhly na přelomu 60. a 70. let. Poté následoval růst, který se výrazně projevil zhruba od 90. let, aby na počátku 21. století bylo variační rozpětí celých 20,8 let. Takto vysoká hodnota variačního rozpětí, které svou podstatou vychází z extrémních hodnot, je ovlivněna především výrazně nízkou hodnotou naděje dožití mužů v Rusku, bez Ruska by variační rozpětí bylo zhruba o 5 let nižší. Variační rozpětí naděje dožití žen bylo v polovině 20. století přes 10 let, následně se snižovalo a minimálních hodnot dosáhlo v 70. letech

a první polovině 80. let. Poté, tak jako v případě mužů (avšak se zhruba 10letým zpožděním) následoval vze-
stup hodnot variačního rozpětí, které na počátku 21. století bylo téměř 14 let.

Úroveň variability vyjádřená pomocí variačních koeficientů (neovlivněných změnami absolutních hodnot znaku), vykazuje v zásadě stejný trend, jaký byl popsán výše. Avšak hodnoty použitých variačních koeficientů ukazují na to, že variabilita úrovně naděje dožití byla po celé období celkově relativně nízká (VK1 u mužů i u žen po celé období do 6 % a VK2 do 28 %). Také vývoj hodnot těchto ukazatelů zaznamenal v první polovině klesající tendenci (snižování variability) a následně opětový růst. Ukazatele variability vztažené k hodnotě aritmetického průměru (standardizované) je možno porovnávat i mezi sledovanými demografickými ukazateli. Tímto pohledem lze pak zjištěnou variabilitu u naděje dožití označit za celkově relativně nižší než u úhrnné plodnosti a kvocientu kojenecké úmrtnosti.

ZÁVĚR

Pro hodnocení vývoje homogenizace demografické reprodukce (prostřednictvím ukazatelů úhrnné plodnosti, kvocientu kojenecké úmrtnosti a naděje dožití

Tab. 4: Variabilita naděje dožití při narození žen v období 1950–2009, počty jednotek (zemí) v dané variační skupině

Variability of life expectancy at birth – women, 1950–2009, number of units (countries) in the variation group

Min. hodnota	1	2	3	4	5	6	7	8	Průměr	Min	Max	Směr. odchylka	VK1	Var. rozpětí	VK2
	horní hranice intervalu variační skupiny šířka intervalu 3,04														
61,9	64,9	68,0	71,0	74,1	77,1	80,1	83,2	86,2	pro 5leté období						
1950–1954	4	7	12	9	2	-	-	-	69,1	61,9	74,5	3,2	5	12,6	18
1955–1959	-	2	14	14	4	-	-	-	71,4	65,1	75,5	2,4	3	10,4	15
1960–1964	-	1	3	21	9	-	-	-	73,0	67,1	76,1	1,8	3	9,0	12
1965–1969	-	1	1	16	16	-	-	-	73,9	67,9	76,7	1,8	2	8,8	12
1970–1974	-	-	-	10	21	3	-	-	74,8	71,3	77,6	1,6	2	6,3	8
1975–1979	-	-	-	5	18	11	-	-	75,9	72,0	79,3	1,9	2	7,3	10
1980–1984	-	-	-	3	14	17	-	-	76,8	72,6	79,8	2,2	3	7,2	9
1985–1989	-	-	-	3	8	18	5	-	77,7	72,7	81,3	2,3	3	8,6	11
1990–1995	-	-	-	5	5	13	11	-	78,3	72,5	82,5	2,7	3	10,0	13
1995–1999	-	-	-	2	6	9	16	1	79,2	72,2	83,9	2,8	4	11,7	15
2000–2004	-	-	-	1	5	5	21	2	80,2	71,8	85,7	2,9	4	13,9	17
2005–2009	-	-	-	1	2	7	17	7	81,2	73,1	86,2	2,8	3	13,1	16

Pozn.: VK1 = variační koeficient: směrodatná odchylka/aritmetický průměr v %, VK2 = variační koeficient: variační rozpětí/aritmetický průměr v %.

tí) bylo použito několika elementárních statistických postupů. Především metody variačních skupin, dále směrodatné odchylky a variačního rozpětí. Tyto statistické ukazatele jsou ovlivněny vývojem absolutních hodnot daného demografického ukazatele, proto byly počítány také variační koeficienty, které vliv absolutní hodnoty (a její změny) eliminují tím, že směrodatnou odchylku, resp. variační rozpětí dělí (standardizují) aritmetickým průměrem. Sledován tím byl vývoj homogenity na její absolutní úrovni a dále doplňkově, s pomocí relativních ukazatelů i vývoj homogenity na její kvantitativně nové úrovni.

Tendence k homogenitě se v souboru demograficky vyspělých zemí v období od roku 1950 v zásadě prokázala u dvou ze tří sledovaných ukazatelů, a to u úhrnné plodnosti a kvocientu kojenecké úmrtnosti. Plodnost a kojenecká úmrtnost mají mnohem menší rozsah podmíněností, a proto se u nich tendence k homogenitě projevuje silněji a rychleji než u naděje dožití. Na úroveň naděje dožití působí společenské vlivy dlouhodoběji, homogenizaci celkové úhrnné úmrtnosti (zatím) nepozorujeme pravděpodobně z toho důvodu, že stále negativně působí důsledky odlišného předchozího společenského vývoje ve východní Evropě. Aktuálně se homogenizující společenské podmínky rychleji projevují na vývoji úhrnné plodnosti a kojenecké úmrtnosti.

V případě úhrnné plodnosti je pozorován trend rostoucí homogenity, který je doložen vývojem všech použitých statistických ukazatelů, tedy i variačních koeficientů. Tento závěr vychází z celkového hodnocení 60letého období, nebyl však lineární, v 70. a 80. letech byl dočasně přerušen. Obnovení trendu homogenizace v případě úhrnné plodnosti (na rozdíl od naděje dožití) pramení z menšího rozsahu podmíněností její úhrnné dosavadním dlouhodobým vývojem společenských podmínek, úroveň plodnosti reaguje na aktuální společenské změny a dosavadní vývoj s menší „setrvačností“, než reaguje úroveň úmrtnosti.

Vývoj kojenecké úmrtnosti sledovaný prostřednictvím variačních skupin, směrodatné odchylky a va-

riačního rozpětí svědčí ve prospěch trendu rostoucí homogenity. Pokud pomocí variačních koeficientů zohledníme vývoj dlouhodobého zásadního snižování úhrnné kojenecké úmrtnosti, tedy odmyslíme si primární rovinu zkoumání (vývoj celkové variability) a zaměříme se na nižší, kvantitativně novou úroveň, pozorujeme zatím nejednoznačný vývojový trend.

Vývoj naděje dožití ukazoval zhruba do 70. let na snižování variability, v dalším období však hodnoty statistických ukazatelů trend rostoucí homogenity nepotvrzují. Vývoj úhrnné úmrtnosti odráží kromě aktuální kvality, např. lékařské péče, i dlouhodobý vývoj kvality života a životních podmínek, které formují úmrtnostní poměry všech žijících generací během jejich dosavadního života, proto zřejmě ještě (na rozdíl od vývoje úhrnné plodnosti a kvocientu kojenecké úmrtnosti) nedochází v 21. století k opětovně výraznější homogenizaci.

Homogenita demografické reprodukce vychází především z jejich biologických podmíněností (elementární a v zásadě stále stejné biologické vlastnosti vedou k nízké komplexitě). Na druhé straně podmíněnosti společenské, jejichž vliv po demografické revoluci zásadně vzrostl, mohou tuto homogenitu narušovat, pokud jsou u jednotlivých populací výrazně rozdílné společenské podmínky, ale také k ní i v případě podobného společenského vývoje přispívají.

Hodnocení vývoje demografické reprodukce v rozsáhlém souboru 34 zemí pomocí takto generalizujících postupů naznačí pouze základní tendence. Dalším možným krokem zkoumání by bylo hodnocení pozorovaných trendů z hlediska vývoje uvnitř a mezi dílčími podskupinami (ať už vytvořenými a priori např. na základě geografického a politického rozdělení nebo pomocí statistických metod), a to dále v souvislosti s vývojem hodnot ukazatelů předpokládaných společenských podmíněností. Dále by bylo možno se věnovat hledisku času, době nástupu změn v jednotlivých procesech demografické reprodukce, délce jejich trvání a otázce rychlosti vývoje v závislosti na době nástupu daného trendu.

Literatura a prameny

- Coale, A. J. 1973. The demographic transition reconsidered. In *International Union for the Scientific Study of Population (IUSSP) (ed). Proceedings of the international population conference. Liège: Editions Ordina, vol. 1. pp. 53–73.*
- Giddens, A. 2003. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Hampl, M. 1971. *Teorie komplexity a diferenciacie světa – se zvláštním zřetelom na diferenciaci geografickou*. Praha: Universita Karlova.

- Hampl, M. 1998. *Realita, společnost a geografická organizace: Hledání integrálního řádu*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Hampl, M. 2000. *Reality, Society and Geographical/Environmental Organization: Searching for an Integrated Order*. Prague: Charles University of Prague, Faculty of Science.
- Hamplová, D. 2006. *Sňatečnost, nesezdaná soužití a veřejné mínění*. In Kocourková, J. – L. Rabušic (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti reprodukční politiky z hlediska postojů české veřejnosti*, s. 12–19. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Van de Kaa, D. J. 1987. *Europe's Second Demographic Transition*. Population Bulletin, 42. Washington DC: Population Reference Bureau.
- Kalibová, K. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Karolinum.
- Kocourková, J. – L. Rabušic (ed.) 2006. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti reprodukční politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Korčák, J. 1941. *Přírodní dualita Statistického rozložení*. Statistický obzor, s. 58–63.
- Lesthaeghe, R. J. 2003. Second demographic transition. In Paul Demeny and Geoffrey McNicoll. *Encyclopedia of Population*. New York: Macmillan Reference.
- Lesthaeghe, R. J. 2010. *The Unfolding Story of the Second Demographic Transition over the last two Decades. Tracking and Incorporating New Developments*. Přednáška přednesená na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, 7. 4. 2010.
- Pavlík, Z. – Rychtaříková, J. – Šubrtová, A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia.
- Pavlík, Z. 1964. *Nástin populačního vývoje světa*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Pavlík, Z. 1981. *Zákonitosti vývoje demografických systémů*. Praha: Acta Universitatis Carolinae Geographica XVI, 1, s. 3–31.
- Pavlík, Z. 1999. The concept of demographic development. In Kuisten, Anton – Gans, Henk de – Feijter, Henk de (ed.). *The Joy of demography ... and other disciplines. Essays in Honour of Dirk van de Kaa*, s. 335–348. Amsterdam: Thela Thesis.
- Rabušic, L. 1996. O současném vývoji manželského a rodinného chování v ČR. *Demografie*, 38 (3), s. 173–180.
- Rychtaříková, J. 1996. Současné změny charakteru reprodukce v ČR a mezinárodní srovnání. *Demografie*, 38 (2), s. 77–89.
- Sobotka, T. – Zeman, K. – Kantorová, V. 2003. Demographic Shifts in the Czech republic after 1989: A second Demographic Transition View. *European Journal of Population*, 19, pp. 249–277.
- United Nations Population Division 2009. World Population Prospects: The 2008 Revision. Population Database (on-line). Dostupné z: <<http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>> zveřejněno 11. 3. 2009, (cit. 29. 6. 2009).

LUCIE VÍTKOVÁ

vystudovala obory demografie a sociologie na Univerzitě Karlově v Praze a je studentkou doktorského studijního programu demografie. Pracuje na katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové a na katedře sociálních věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice.

SUMMARY

On the one hand, demographic reproduction is determined biologically, which increases the homogeneity of demographic reproduction. On the other hand, social factors reduce homogeneity by causing changes in demographic development. Several basic statistical operations have been used to examine the homogeneity trend in the total fertility rate, the infant mortality rate and life expectancy since 1950 in demographically developed countries. A tendency towards homogeneity has been proved in two of three researched indicators: the total fertility rate and the infant mortality

rate. Fertility and infant mortality have a much narrower range of conditionalities, and consequently their tendency towards homogeneity is stronger and faster than in the case of life expectancy. Social factors have a stronger and longer impact on life expectancy levels owing to the different social development in different countries, and that may increase variability. This is the case of European development in the second half of the 20th century, where different social conditions have produced different life expectancy trends in western and eastern Europe.

Příloha

Země jsou v tabulkách řazeny jednotně, a to v 1. kroku podle regionů východní Evropa, jižní Evropa a ostatní západní země a v 2. kroku vzestupně podle hodnoty úhrnné plodnosti v posledním sledovaném období, které je složeno pouze z pozorovaných hodnot (2000–2004).

Tab. 5: Úhrnná plodnost, pětileté průměry, 1950–2009 | Total fertility rate, five-year averages, 1950–2009

	1950–1954	1955–1959	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984	1985–1989	1990–1994	1995–1999	2000–2004	2005–2009
Česká republika	2,7	2,4	2,2	1,9	2,2	2,3	2,0	1,9	1,7	1,2	1,2	1,4
Slovensko	3,5	3,3	2,9	2,5	2,5	2,5	2,3	2,2	1,9	1,4	1,2	1,3
Slovinsko	2,8	2,4	2,3	2,3	2,2	2,2	1,9	1,7	1,4	1,3	1,2	1,4
Bulharsko	2,5	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,0	1,9	1,5	1,2	1,3	1,4
Lotyšsko	2,0	2,0	1,9	1,8	2,0	2,0	2,0	2,1	1,6	1,2	1,3	1,4
Polsko	3,6	3,3	2,7	2,3	2,3	2,3	2,3	2,2	1,9	1,5	1,3	1,3
Litva	2,7	2,7	2,4	2,3	2,3	2,1	2,0	2,1	1,8	1,5	1,3	1,3
Rumunsko	2,9	2,6	2,0	3,0	2,6	2,5	2,3	2,3	1,5	1,4	1,3	1,3
Maďarsko	2,7	2,2	1,8	2,0	2,1	2,1	1,8	1,8	1,7	1,4	1,3	1,4
Rusko	2,9	2,8	2,6	2,0	2,0	1,9	2,0	2,1	1,6	1,3	1,3	1,4
Estonsko	2,1	2,0	1,9	2,0	2,2	2,1	2,1	2,2	1,6	1,3	1,4	1,6
Itálie	2,4	2,3	2,5	2,5	2,4	1,9	1,5	1,3	1,3	1,2	1,3	1,4
Řecko	2,3	2,3	2,2	2,4	2,3	2,3	2,0	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4
Španělsko	2,6	2,8	2,9	2,9	2,9	2,6	1,9	1,5	1,3	1,2	1,3	1,4
Portugalsko	3,0	3,0	3,1	2,9	2,8	2,4	2,0	1,6	1,5	1,5	1,4	1,4
Japonsko	3,0	2,2	2,0	2,0	2,1	1,8	1,8	1,7	1,5	1,4	1,3	1,3
Německo	2,2	2,3	2,5	2,3	1,6	1,5	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4	1,3
Rakousko	2,1	2,5	2,8	2,6	2,0	1,7	1,6	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4
Švýcarsko	2,3	2,3	2,5	2,3	1,8	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5
Kanada	3,7	3,9	3,7	2,6	2,0	1,7	1,6	1,6	1,7	1,6	1,5	1,6
Belgie	2,3	2,5	2,6	2,4	2,0	1,7	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,8
Lucembursko	2,0	2,2	2,4	2,2	1,7	1,5	1,5	1,5	1,7	1,7	1,7	1,7
Švédsko	2,2	2,2	2,3	2,2	1,9	1,7	1,7	1,9	2,0	1,6	1,7	1,9
Velká Británie	2,2	2,5	2,8	2,5	2,0	1,7	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,8
Nizozemsko	3,1	3,1	3,2	2,8	2,1	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7
Austrálie	3,2	3,4	3,3	2,9	2,5	2,0	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8
Finsko	3,0	2,8	2,7	2,2	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	1,7	1,8	1,8
Dánsko	2,6	2,6	2,6	2,3	2,0	1,7	1,4	1,5	1,8	1,8	1,8	1,8
Norsko	2,6	2,8	2,9	2,7	2,3	1,8	1,7	1,8	1,9	1,9	1,8	1,9
Francie	2,7	2,7	2,9	2,6	2,3	1,9	1,9	1,8	1,7	1,8	1,9	1,9
Nový Zéland	3,7	4,1	4,0	3,4	2,8	2,2	2,0	2,0	2,1	2,0	2,0	2,0
Irsko	3,4	3,7	4,0	3,9	3,8	3,5	2,9	2,3	2,0	1,9	2,0	2,0
Island	3,7	4,0	3,9	3,2	2,8	2,3	2,3	2,1	2,2	2,1	2,0	2,1
USA	3,5	3,7	3,3	2,6	2,0	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,0	2,1
Rozvinuté země	2,8	2,8	2,7	2,4	2,2	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6	1,6	1,6
Svět	4,9	4,8	4,9	4,8	4,3	3,8	3,6	3,4	3,1	2,8	2,7	2,6

Pozn.: Šedě jsou zvýrazněny hodnoty vyšší než 2,5.

Tab. 6: Kvocient kojenecké úmrtnosti, pětileté průměry, 1950–2009

Infant mortality rate, five-year averages, 1950–2009

	1950–1954	1955–1959	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984	1985–1989	1990–1994	1995–1999	2000–2004	2005–2009
Česká republika	43,9	23,9	20,8	22,0	20,5	17,7	14,6	11,5	8,5	5,2	3,9	3,8
Slovensko	72,7	38,7	26,7	25,6	24,4	22,2	18,0	14,0	11,8	9,3	7,4	6,9
Slovinsko	67,2	43,0	29,9	26,5	21,5	17,1	13,5	10,8	7,6	5,0	4,1	3,7
Bulharsko	92,4	62,3	36,4	30,6	25,6	22,3	17,5	14,5	15,9	15,2	13,2	11,8
Lotyšsko	67,5	40,3	29,7	22,3	21,3	23,2	18,3	14,9	14,5	14,6	10,0	9,0
Polsko	95,0	72,4	51,2	36,4	27,1	23,0	19,8	16,9	14,6	10,3	7,2	6,7
Litva	93,3	61,6	41,8	26,6	22,2	21,9	18,4	14,6	13,8	10,1	7,7	8,9
Rumunsko	100,9	77,8	59,8	51,7	39,5	31,3	26,3	26,1	23,5	20,7	16,7	14,6
Maďarsko	71,2	57,6	43,6	36,8	34,1	26,7	20,4	17,1	13,3	9,6	7,2	6,8
Rusko	97,5	57,2	39,7	31,5	27,7	29,5	25,9	23,7	22,0	21,2	17,3	11,9
Estonsko	77,0	48,3	32,4	23,3	21,2	21,9	16,0	14,4	14,3	10,2	7,5	7,7
Itálie	60,2	48,6	40,9	33,2	26,7	17,9	12,9	9,7	7,6	5,6	4,2	3,9
Řecko	60,0	56,1	50,2	42,4	34,1	25,1	15,3	11,2	8,5	6,5	4,0	3,8
Španělsko	61,6	50,6	42,0	32,5	21,4	15,7	10,6	8,3	6,7	5,0	4,1	3,9
Portugalsko	91,4	86,4	76,2	60,5	44,6	30,3	19,5	13,8	9,2	6,3	4,5	4,2
Japonsko	50,0	37,2	25,8	16,5	12,0	8,8	6,6	5,0	4,4	3,8	3,0	3,2
Německo	50,6	38,4	29,1	22,9	21,1	14,9	10,8	8,1	6,1	4,8	4,3	4,1
Rakousko	55,1	43,2	32,8	26,4	24,3	16,9	12,6	9,5	7,1	4,8	4,5	4,3
Švýcarsko	29,0	23,3	20,2	16,5	13,3	9,5	7,6	7,0	5,9	4,7	4,4	4,1
Kanada	35,9	30,1	26,3	21,3	16,4	12,3	8,9	7,4	6,3	5,5	5,1	4,8
Belgie	41,6	31,4	27,3	21,2	17,2	13,3	10,4	9,0	7,9	5,1	4,4	4,1
Lucembursko	43,5	36,7	28,8	21,2	17,1	13,0	11,8	8,8	5,6	5,1	4,7	4,2
Švédsko	19,7	16,9	15,1	12,5	10,2	7,9	6,8	6,0	5,2	3,3	3,2	3,1
Velká Británie	28,5	23,8	21,6	19,0	17,4	13,7	10,5	8,9	7,9	5,9	5,2	4,8
Nizozemsko	24,2	19,0	16,1	13,7	11,7	9,6	8,3	7,3	6,2	5,3	4,9	4,5
Austrálie	23,6	21,2	19,6	18,1	16,6	12,5	9,9	8,7	6,6	5,4	5,4	4,5
Finsko	33,8	25,5	19,2	14,8	11,6	8,6	6,4	6,0	5,0	3,9	3,3	3,2
Dánsko	28,0	23,3	19,9	16,2	12,0	9,2	8,0	8,0	6,5	5,0	4,6	4,4
Norsko	23,4	20,0	17,3	14,3	11,8	9,3	8,0	7,9	5,5	4,0	3,8	3,5
Francie	45,6	33,6	25,4	20,7	16,3	11,8	9,5	8,0	6,8	4,7	4,2	3,9
Nový Zéland	26,3	23,6	20,6	17,9	16,1	13,8	11,7	9,9	7,6	6,4	4,9	4,6
Irsko	41,2	33,8	28,0	22,7	18,1	14,6	10,1	8,5	6,7	6,3	5,4	4,5
Island	21,4	17,4	17,0	13,3	11,7	8,8	6,4	6,0	4,9	3,5	3,1	2,9
USA	27,8	26,4	25,2	22,2	18,1	14,1	10,3	8,8	7,9	6,7	6,4	5,9
Rozvinuté země	59,1	42,9	32,9	26,3	21,5	18,3	14,8	12,6	10,3	8,5	7,3	6,3
Svět	151,9	136,4	116,0	100,4	90,7	83,1	73,7	65,1	61,2	57,0	51,7	47,3

Pozn.: Šedě jsou zvýrazněny hodnoty vyšší než 50.

Tab. 7: Naděje dožití při narození mužů, pětileté průměry, 1950–2009

Life expectancy at birth – men, five-year averages, 1950–2009)

	1950–1954	1955–1959	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984	1985–1989	1990–1994	1995–1999	2000–2004	2005–2009
Česká republika	64,5	66,8	67,3	66,6	66,6	67,1	67,2	67,8	69,3	71,1	72,1	73,4
Slovensko	62,4	66,1	68,3	67,6	66,8	66,9	66,8	67,1	67,8	68,7	69,8	70,7
Slovinsko	63,0	65,1	66,1	65,6	66,0	67,0	67,0	68,4	69,6	71,2	72,6	74,6
Bulharsko	62,2	65,4	68,4	68,8	68,7	68,5	68,4	68,2	67,6	67,4	68,7	69,7
Lotyšsko	62,5	65,0	66,3	66,0	65,3	64,1	64,5	65,7	61,9	62,9	65,3	67,3
Polsko	58,6	63,2	65,8	66,9	67,0	67,0	67,0	66,9	67,0	68,6	70,4	71,3
Litva	61,5	64,5	67,0	67,6	67,0	66,0	66,1	67,2	64,4	65,1	66,3	65,8
Rumunsko	59,4	62,4	65,2	65,7	66,9	67,0	66,8	66,5	65,8	66,1	67,8	69,1
Maďarsko	61,5	64,7	66,4	66,7	66,5	66,3	65,3	65,5	64,8	66,4	68,3	69,2
Rusko	60,5	62,5	64,1	63,8	63,1	61,9	61,4	63,8	60,5	59,6	58,5	60,3
Estonsko	61,7	64,2	65,0	65,7	65,7	64,5	64,4	65,9	62,7	63,9	65,6	67,6
Itálie	64,4	66,1	66,9	67,9	69,1	70,1	71,4	72,9	74,0	75,4	77,2	78,1
Řecko	64,3	66,3	67,9	69,3	70,6	71,7	72,8	74,0	74,9	74,9	75,9	77,1
Španělsko	61,6	65,4	67,9	69,1	70,2	71,4	72,8	73,3	73,9	75,1	76,4	77,6
Portugalsko	56,9	59,7	61,4	63,1	64,9	66,7	69,0	70,4	71,2	72,4	74,1	75,4
Japonsko	60,4	64,1	66,5	68,6	70,4	72,6	74,1	75,5	76,3	77,1	78,3	79,0
Německo	65,3	66,6	67,4	67,8	67,9	69,0	70,3	71,7	72,6	73,9	75,8	77,1
Rakousko	63,6	64,8	66,3	66,7	67,0	68,3	69,4	71,3	72,6	74,1	75,8	77,2
Švýcarsko	67,0	68,2	68,9	69,4	70,8	72,0	72,9	74,0	74,7	76,2	78,0	79,3
Kanada	66,8	67,7	68,5	69,0	69,6	70,8	72,5	73,7	74,8	75,9	77,3	78,3
Belgie	65,9	67,4	67,1	67,6	68,4	69,4	70,6	72,2	73,0	74,3	75,1	76,7
Lucembursko	63,1	64,5	65,7	66,8	67,2	68,5	69,8	70,2	72,4	73,9	75,1	76,7
Švédsko	70,4	70,9	71,6	71,9	72,1	72,3	73,5	74,3	75,5	76,7	77,8	78,7
Velká Británie	66,7	67,7	67,9	68,3	69,0	70,1	71,2	72,3	73,6	74,7	76,1	77,2
Nizozemsko	70,9	71,4	71,1	71,0	71,1	72,1	72,8	73,5	74,2	75,1	76,3	77,8
Austrálie	66,9	67,5	67,8	67,6	68,4	70,1	71,8	73,0	74,7	76,2	78,0	79,1
Finsko	63,2	64,8	65,4	65,9	66,6	68,0	70,0	70,7	72,0	73,3	74,8	76,2
Dánsko	69,6	70,3	70,3	70,6	70,9	71,3	71,6	72,1	72,5	73,6	75,0	76,0
Norsko	70,9	71,3	71,1	71,1	71,4	72,2	72,9	73,1	74,3	75,4	76,8	78,3
Francie	64,1	65,9	67,2	67,6	68,6	69,5	70,6	71,9	73,1	74,4	75,8	77,6
Nový Zéland	67,5	68,3	68,3	68,3	68,7	69,3	70,6	71,6	73,3	75,0	77,0	78,2
Irsko	65,7	67,3	68,4	68,9	68,9	69,6	70,4	71,6	72,6	73,5	75,3	77,5
Island	70,0	70,8	70,8	70,7	71,4	73,4	73,9	75,3	76,3	77,1	79,3	80,2
USA	66,1	66,6	66,8	66,8	67,8	69,5	70,8	71,5	72,4	75,2	75,8	76,9
Rozvinuté země	63,4	65,5	66,7	67,2	67,7	68,4	69,1	70,3	70,3	71,3	72,2	73,6
Svět	45,2	48,1	51,0	54,6	56,6	58,3	59,7	61,2	61,9	63,0	64,2	65,4

Pozn.: Šedě jsou zvýrazněny hodnoty nižší než 67.

Tab. 8: Naděje dožití při narození žen, pětileté průměry, 1950–2009

Life expectancy at birth – women, five-year averages, 1950–2009

	1950–1954	1955–1959	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984	1985–1989	1990–1994	1995–1999	2000–2004	2005–2009
Česká republika	69,5	72,3	73,4	73,4	73,6	74,2	74,4	75,2	76,4	78,0	78,7	79,5
Slovensko	66,2	70,7	73,0	73,3	73,5	74,2	74,7	75,2	76,2	76,9	77,8	78,5
Slovinsko	68,1	70,5	72,0	72,6	73,5	74,8	75,1	76,4	77,6	78,9	80,3	81,9
Bulharsko	66,1	68,8	72,1	73,1	73,4	73,6	74,2	74,7	74,7	74,6	75,6	76,8
Lotyšsko	69,0	72,2	73,8	74,3	74,5	74,1	74,2	74,9	73,9	74,6	76,2	77,2
Polsko	64,2	68,5	71,0	73,0	74,1	75,0	75,0	75,4	75,9	77,2	78,8	79,8
Litva	67,8	71,0	73,5	74,8	75,4	75,4	75,7	76,4	75,5	76,1	77,5	77,7
Rumunsko	62,8	65,9	68,8	67,9	71,5	72,0	72,6	72,7	73,2	73,6	75,1	76,2
Maďarsko	65,8	69,1	71,0	71,9	72,4	72,8	73,0	73,6	73,9	75,3	76,6	77,4
Rusko	67,3	69,9	72,8	73,4	73,6	73,1	72,7	73,6	72,5	72,2	71,8	73,1
Estonsko	68,3	71,4	73,4	74,2	74,7	74,4	74,3	74,8	74,0	75,3	76,9	78,5
Itálie	68,1	70,6	72,3	73,7	75,1	76,7	78,0	79,5	80,7	81,8	83,1	84,1
Řecko	67,5	69,5	71,2	72,8	74,2	75,8	77,5	78,8	79,9	79,4	80,4	81,3
Španělsko	66,3	70,2	72,7	74,3	75,7	77,4	79,2	80,2	81,2	82,2	83,1	84,1
Portugalsko	61,9	65,1	67,1	69,3	71,3	73,8	76,0	77,5	78,5	79,6	80,8	81,9
Japonsko	63,9	68,4	71,5	73,9	75,8	77,9	79,6	81,3	82,5	83,9	85,7	86,2
Německo	69,6	71,5	72,9	73,6	73,8	75,5	76,8	78,2	79,1	80,2	81,4	82,4
Rakousko	68,8	70,8	72,6	73,3	74,1	75,4	76,6	78,0	79,2	80,5	81,6	82,6
Švýcarsko	71,6	73,4	74,6	75,1	77,0	78,6	79,6	80,7	81,3	82,2	83,3	84,1
Kanada	71,7	73,3	74,6	75,7	76,7	78,2	79,5	80,3	81,0	81,4	82,3	82,9
Belgie	70,9	72,7	73,1	73,8	74,9	76,1	77,2	78,9	79,8	80,6	81,2	82,6
Lucembursko	68,9	70,6	72,1	73,2	74,1	75,4	76,6	78,3	79,2	80,4	81,3	82,1
Švédsko	73,3	74,5	75,6	76,5	77,5	78,3	79,5	80,1	80,9	81,7	82,3	83,0
Velká Británie	71,8	73,3	73,8	74,6	75,2	75,9	77,2	78,0	79,0	79,7	80,7	81,6
Nizozemsko	73,4	74,7	75,8	76,4	77,0	78,6	79,5	79,9	80,2	80,5	81,0	82,0
Austrálie	72,4	73,5	74,2	74,3	75,2	77,0	78,6	79,4	80,7	81,8	83,0	83,8
Finsko	69,6	71,4	72,5	73,5	75,0	76,6	77,9	78,8	79,6	80,6	81,6	83,0
Dánsko	72,4	73,7	74,4	75,3	76,4	77,3	77,6	77,9	77,8	78,6	79,6	80,6
Norsko	74,5	75,5	75,9	76,7	77,6	78,6	79,5	79,8	80,3	81,0	81,8	82,8
Francie	69,9	72,4	74,1	75,1	76,2	77,6	78,8	80,1	81,4	82,3	83,1	84,7
Nový Zéland	71,8	73,2	73,9	74,4	74,8	75,7	76,7	77,6	79,1	80,2	81,4	82,2
Irsko	68,2	70,6	72,3	73,4	73,8	74,6	75,9	77,3	78,1	78,8	80,3	82,3
Island	74,1	75,4	76,1	76,3	77,4	79,3	79,8	80,3	80,8	81,4	82,7	83,3
USA	72,0	72,9	73,5	74,1	75,4	77,2	77,9	78,4	78,9	79,8	80,6	81,4
Rozvinuté země	68,4	70,9	72,7	73,7	74,7	75,7	76,5	77,4	77,9	78,6	79,5	80,5
Svět	48,0	50,9	53,7	57,6	59,8	62,0	63,7	65,2	66,2	67,4	68,6	69,8

Pozn.: Šedě jsou zvýrazněny hodnoty nižší než 70.

SŇATEČNOST V KUTNÉ HOŘE V LETECH 1725–1755

Radek Horák

NUPTIALITY IN KUTNÁ HORA BETWEEN 1725 AND 1755

This article focuses on nuptiality in Kutná Hora during the second third of the 18th century. The data quoted here have been excerpted from parish registers and from other sources, in particular the ‘Theresian land register’. Nuptiality influenced many other demographic features, because only marriage legalised the cohabitation of people of the opposite sex and only legitimate children were fully-fledged members of society at that time. Before the demographic transition the fertility was not intentionally reduced. Owing to this fact, it was nuptiality that influenced fertility (especially in connection with the age of engaged couples and the percentage of married people).

In the Czech Republic, that era is connected with the start of so-called proto-industrialisation (especially after the ceding of Silesia in 1742) when, as compensation for this, many manufactures were developed in the north-west and north-east areas of Bohemia. Clearly this must also have had a strong influence on the demographic behaviour of the population of these areas, especially compared to the rest of this country at that time, where traditional agricultural and handicrafts still dominated, and for this reason the demographic behaviour remained invariable. According to the economic characteristics, the town of Kutná Hora belongs to the latter group mentioned, and the aim of this study is to verify that assumption.

Keywords: historical demography, nuptiality, Kutná Hora, 18th century

Demografie, 2011, 53: 33–43

Sňatek jako jeden z nejdůležitějších životních okamžiků člověka měl hluboko do minulosti obřadný a symbolický význam. Výjimečnost tohoto okamžiku stvrzovala obvykle přítomnost kněze. V křesťanském chápání je manželství považováno za svátost a je proto za života manželů nerozlučitelné.

Křesťanské pojetí manželství zároveň přispělo k tomu, že okolnosti jeho zakládání jsou důležité i pro reprodukci obyvatelstva a tím pro demografický, resp. historicko-demografický výzkum. V důsledku omezených prostředků vedoucích k regulaci plodnosti měla úroveň sňatečnosti přímý vliv i na úroveň plodnosti. Díky studiím historické demografie například víme, že sňatkový věk snoubenců se mohl výrazně lišit v různých časových obdobích, stejně jako se lišil v porovnání mezi různými evropskými zeměmi nebo i mezi oblastmi těžké země ve stejném období. Podobně existovaly rozdíly mezi městy a venkovem.

Demografické chování obyvatelstva v minulosti je předmětem četných studií našich i zahraničních autorů. Je možné jmenovat jak významné monografie týkající se vývoje obyvatelstva na celostátní či regionální úrovni, tak na úrovni mikroregionů či jednotlivých lokalit. K nejvýznamnějším patří beze sporu práce o vývoji obyvatelstva v historické perspektivě ve Francii (*Dupâquier*, 1988) nebo v Anglii (*Wrigley a kol.*, 1997), případně v Německu (*Knodel*, 1988). Také pro české země existuje jednak celkové zpracování populačního vývoje (*Dějiny*, 1996), jednak řada tzv. farních monografií, které zpravidla obsahují i část věnovanou speciálně vývoji sňatečnosti. K dosavadnímu zpracování této problematiky v českých zemích patří především studie o populaci Břevnova (v letech 1652–1800) připravená *Eliškou Čáňovou a Pavlou Horskou* (*Čáňová a kol.*, 1972). Dále lze jmenovat studii o obyvatelstvu Budyně nad Ohří (1701–1850) publikovanou *Ladislavem*

ve *Duškem* (Dušek, 1985). Rozsahem excerpce snad nejrozsáhlejší je studie zabývající se populací západočeských Domažlic (1631–1830), kterou zpracoval *Petr Mužík* (Mužík, 1986). Obyvatelstvem jihomoravské obce Komín v průběhu 18. století se zabývala *Petra Brabcová* (Brabcová, 1996). Ostatní lokální sondy jsou již zpravidla založeny na agregativních datech, např. rozbor demografického vývoje města Kouřimi (1650–1850), který zpracovala *Jana Beránková* (Beránková, 1994) nebo nástin vývoje obyvatelstva Prahy (1650–1800) *Ludmily Fialové* (Fialová, 2006). Sňatečnosti ve vztahu k mobilitě obyvatelstva se zabývali také *Blanka Štěrbová* (Štěrbová, 1987, 1989) nebo *Josef Grulich* (Grulich, 2006; Grulich a kol., 1998), kterého ale zaujal rovněž sňatek jako významný slavnostní akt v životě raně novověkého člověka (Grulich, 2000). Problematika sňatečnosti bývá studována také v souvislosti se skladbou rodin a domácností, případně s analýzou životních nebo pracovních cyklů (např. Grulich, 1996; Velková, 2009).

V předložené studii je věnována pozornost úrovni sňatečnosti v Kutné Hoře v první polovině 18. století. Výzkum je založen na detailním rozboru matričních záznamů a komparaci s úrovní sňatečnosti v dalších českých městech či farních obvodech ve studovaném období.

KUTNÁ HORA VE DRUHÉ TŘETINĚ 18. STOLETÍ

V 18. století se i Čechy regionálně významně diferencovaly z hlediska ekonomického rozvoje. V rozsáhlých oblastech severozápadních a severovýchodních Čech již prosperovala manufakturní výroba nejrůznějších textilních oborů. Naproti tomu jižní a jihozápadní Čechy zůstávaly dlouhodobě závislé na tradičním málo výnosném zemědělství. Také Kutnohorskou zůstávalo stranou. Přesto mělo toto středočeské město specifické postavení dané do značné míry jeho historií, kdy prosperovalo (ve 13.–16. století) z původně bohatých nalezišť stříbra. S tím souvisela i skutečnost, že i přes značný pokles počtu obyvatel po vyčerpání stříbrných dolů a ztrátách na obyvatelstvu za třicetileté války, mimo jiné také vystěhováním asi 100 nekatolických rodin (Vrátný, 1997), se ve městě snížil jen poměrně málo počet domů; proto se Kutná Hora i v 18. století řadila počtem domů (asi 520) za Prahu jako druhé největší české město (Kuča, 1998: 302).

Demografický vývoj městské populace Kutné Hory byl tedy velmi specifický, ve středověku v době největší prosperity zde žilo snad víc jak 8 tisíc obyvatel a Kutná Hora tak byla po Praze druhým největším městem v Čechách (Hoffmann, 1992). Velikost populace v následujících stoletích pak byla již menší. Podle soupisu konzumentů soli z roku 1702 bylo ve městě 2 700 osob starších 10 let (Maur a kol., 1994: 49). Pro období okolo poloviny 18. století se na základě excerpce matrik dá uvažovat asi se 4–5 tisíci obyvateli (Horák, 2008).

O sociální skladbě obyvatelstva v 1. polovině 18. století informuje tereziánský katastr, což byl daňový výměr, na němž se začalo pracovat již v roce 1713 a který měl nahradit berní rulu.

Zemské katastry vznikly v českých zemích již v době pobělohorské a byly úředním berním soupisem. První podobnou evidencí na našem území představovala již zmiňovaná berní rula (1653–1656), kterou nahradil v roce 1683 „kinského katastr“. Účelem berní ruly bylo zejména podchytit situaci v zemi těžce poznamenané materiálními a lidskými ztrátami vzniklými za třicetileté války. V letech 1713–1715 se shromažďovala data z příznání čtvrtého druhu: duchovenské, vrchnostenské, tedy dominikál a dále pak městské a poddanské, tzv. rustikál.

Teprve od roku 1748 platil tereziánský katastr, který měl za cíl podchytit pro daňové účely měšťanské domy a poddanské usedlosti s uvedením rozlohy usedlostí a bonity půdy. Proto ho můžeme považovat za velmi cenný a spolehlivý zdroj dat. Pro Kutnou Horu se dochovaly také přípravné fase z roku 1733, podle nichž bylo ve městě evidováno 395 domů a 284 řemeslníků (Tereziánský katastr, 1964: 207).

Skladba řemesel odpovídala jako v jiných městech potřebám obyvatel a požadavkům místního trhu (Matušíková, 1998). V Kutné Hoře se vyskytovala řemesla především z textilních a potravinářských oborů. Ve městě byly stále ještě pracovní příležitosti i v dolech – o tom vypovídají zejména poměrně početné záznamy o sňatcích horníků právě z kutnohorské matriky sňatků.

Z 290 osob, které se zabývaly určitým řemeslem či vykonávaly určitou profesi (u 6 z nich je uvedeno, že ji již nevykonávají), byla u 258 uvedena výhradně jedna činnost, zatímco dalších 32 si ke své hlavní profesi přibíralo ještě další ekonomickou aktivitu jako vedlejší zdroj příjmů. V Kutné Hoře žilo v této době

nejvíce osob, jejichž hlavní profesí bylo krejčovství (23–7,9 %). Druhou nejpočetněji zastoupenou profesí bylo pekařství, v Kutné Hoře v té době žilo 20 pekařů, z toho 17 mělo tuto profesi jako svou hlavní. Představovalo to 6,9 % (resp. 5,9 %) ze všech profesí zachycených v Kutné Hoře ve fasi roku 1733. Třetí nejpočetněji zastoupenou profesí byli ševci, jichž zde žilo 14 (4,8 %), z nich 12 (4,1 %) provozovalo tuto činnost jako svůj hlavní zdroj obživy. Ještě více osob pracovalo jako zedníci (19), což představuje 6,6% podíl; v tomto případě ale byli evidováni i zedničtí tovaryši, kteří u jiných profesí uvedeni nejsou. Početně zastoupeni byli i punčocháři (12) a řezníci (10), zajímavé je zastoupení soukeníků (7) a tkalců (4), profesí typických pro protoindustriální oblasti severozápadních a severovýchodních Čech. Z ostatních profesí stojí za pozornost počet osob žijících se jako hutníci (7) a kováři (7), ale třeba i jako škrabaři (5), perníkáři (4), muzikanti (4) nebo jako felčáři, tedy vlastně ranhojiči (4). Zvláštní skupinu tvoří vinopalové (6), neboť u dalších 6 vinopalů v Kutné Hoře je uváděna na prvním místě jiná profese (např. felčar-vinopal). Kromě těchto uvedených profesí, které byly v Kutné Hoře zastoupeny minimálně čtyřikrát, byla celá řada zaměstnání, které vykonávalo ještě méně osob, v úhrnu se ale jednalo o 73 osob (25,2 %) v 53 dalších profesích. Evidentně tedy byla škála zaměstnání zastoupených v Kutné Hoře velmi pestrá, což ovšem vede k značné nepřehlednosti (vzniká pak problém kam zařadit např. kombinaci povolání uváděné ve fasi: mlynář-pekař-vinopal a vedle toho mlynář-pečnář-vinopal). Následující tabulka je proto do značné míry pouze ilustrační, v případě 32 osob, které měly více zaměstnání, byly vždy začleněny do „odvětví“, které by odpovídalo prvnímu z uvedených.

K tomu je možno poznamenat, že se zde jedná o sociální skladbu středně velkého města, v dané době prakticky nepoznamenaného rozvojem manufakturní výroby, plátenictvím či soukenictvím, případně faktorským systémem. V Kutné Hoře přesto působil faktor Jan M. Pilner, pro kterého předlo v českých zemích dohromady 671 osob a který byl dodavatelem bavlnářské manufaktury v Linci (*Novák a kol.*, 2003: 39). Ve městě byly koncem 18. století i tři přádelny, jedna na vlnu a dvě na bavlnu dováženou z Ameriky, ale první manufaktura v Kutné Hoře byla až Breuerova tiskárna kartonů, založena v roce 1787 (*Matějková*, 1962: 78).

Tab. 1: Počty osob v Kutné Hoře podle jednotlivých odvětví na základě fasy z roku 1733

The population of Kutná Hora by economic activity, based on 'fasi' from 1733

Odvětví	Počet	V %
textilní (krejčí, ševci, tkalci, barvíři atd.)	93	32,1
potravinářské (pekaři, řezníci, vinopalové atd.)	51	17,5
stavební (zedníci, tesaři atd.)	25	8,6
služby (zahradníci, muzikanti atd.)	19	6,6
kovoobráběcí (kováři, nožíři, soustružníci atd.)	29	10,0
obchodníci (kramáři, prodavači ryb atd.)	22	7,6
zdravotní (felčáři, porodní báby, lazebníci atd.)	8	2,8
jemná řemesla (mincíř, zlatník, hodinář atd.)	6	2,1
ostatní	37	12,7
Celkem	290	100,0

Pramen: Tereziánský katastr český, sv. 1, rustikál (Kraje A-K), ed. A. Chalupa a kol., Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1964.

Jiná situace byla v této době v podhorských oblastech severních a východních Čech, kde zajišťovala lidem obživu domácká výroba, soukenictví, přádelnictví atd. Tím se v Čechách okolo roku 1754 živilo až 350 tisíc osob, které tak získaly jistou finanční nezávislost a možnost svobodněji rozhodovat o svých záležitostech (*Kárníková*, 1965).

SŇATEČNOST V LETECH 1725–1755

Ačkoli studované období let 1725–1755 je poměrně krátké, odehrály se během něj v Čechách významné události. Jde o dobu začínajících společenských (a ekonomických) změn. Symbolickým milníkem bylo v roce 1729 svatořečení Jana Nepomuckého; pražské oslavy této události představovaly jednu z největších (a zároveň posledních) masových akcí doby baroka u nás, byly jakýmsi jeho symbolickým vrcholem (*Bělina a kol.*, 2008: 360). Roku 1740 nastoupila na český trůn Marie Terezie, počátek její vlády byl poznamenán vleklými válečnými konflikty s Pruskem; některé z válečných událostí se přitom odehrávaly v bezprostřední blízkosti Kutné Hory (17. 5. 1742 to byla bitva u Chotusic, v níž bylo rakouské vojsko poraženo pruským králem Fridrichem II.).

Rozbor sňatečnosti je založen na jmenné excerpci matrik Kutné Hory, a to matriky sňatků farnosti sv. Jakuba, která zahrnovala celé město i sousední Kaňk. Z dat matriky sňatků je možné získat přímo údaje o rodinném stavu snoubenců, dále sociální a profesní status snoubenců. Údaje o věku snoubenců je možné zjistit jen nepřímou, vyhledáním data jejich narození v matrice křtů, a to pouze v případě, že se narodili v Kutné Hoře. U osob, které se v Kutné Hoře nenarodily, je ze záznamu v matrice možné pouze zjistit, odkud pocházely. Ovšem nutno dodat, že ne vždy jsou k dispozici všechny údaje.

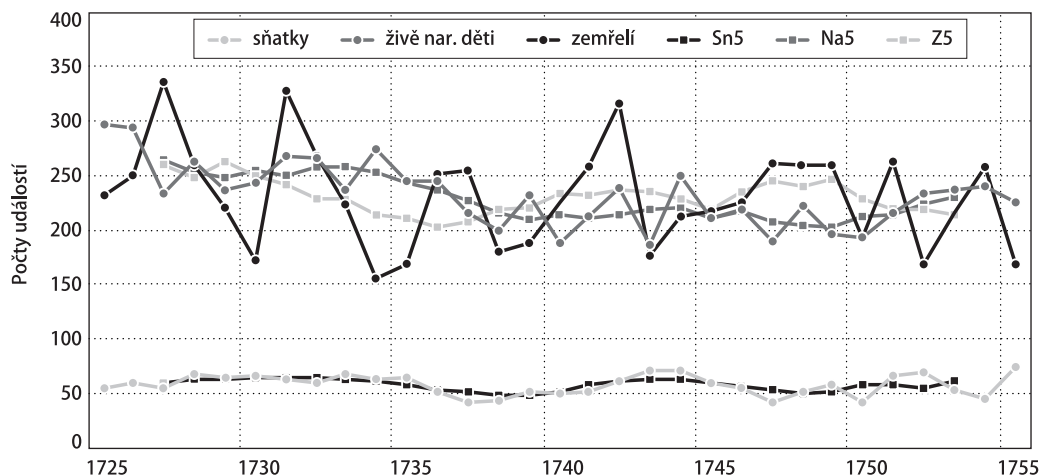
Z dat kutnohorské matriky sňatků je patrné, že počty sňatků v jednotlivých letech výrazně kolísaly mezi 41 uzavřeným sňatkem v roce 1747 až po 74 uzavřenými sňatky v roce 1755. Intenzita sňatečnosti závisí nejen na početnosti sňatkuschného obyvatelstva, ale také na vnějších faktorech. Obvykle mají na četnost sňatků vliv zvláště ekonomické podmínky – v období příznivého vývoje se počty nově zakládaných domácností zvyšují, jejich počty naopak klesají v letech s horší ekonomickou situací, což ve studované době souviselo i klimatickými výkyvy, dále s epidemiologickou situací či s válečnými konflikty. Specifický průběh sňatečnosti za mortalitních krizí je zároveň dokladem rychlé reakce na tuto výjimečnou situaci, neboť v průběhu krize počty sňatků výrazně klesly,

aby po jejich odeznění došlo ke kompenzaci v podobě krátkodobého výrazného zvýšení počtu sňatků.

Přesto lze vnější podmínčnosti výkyvů v ročních počtech sňatků v Kutné Hoře charakterizovat jen obtížně. Průměrný počet sňatků uzavíraných ve sledovaných třiceti letech činil 58. Ve druhé polovině 20. let a v první polovině 30. let se ročně uzavíralo zpravidla více než 60 sňatků, nejvíce v letech 1728 a 1733, kdy to bylo 68. V následujících letech se počty sňatků snížily: v letech 1737 a 1738 byly nejnižší, pouze 42, resp. 43 uzavřených sňatků. Souvislost s vysokými cenami obilí, které následovaly po neúrodných letech 1736 a 1737 je zřejmá (*Horská a kol.*, 1981: 25). Po překonání těžkostí se počet sňatků poněkud zvýšil, aby výrazné maximum počtu uzavřených sňatků bylo zaznamenáno v letech 1742–1744, tedy poněkud překvapivě právě v době, kdy se v bezprostřední blízkosti Kutné Hory odehrávaly bitvy 1. a 2. slezské války. V dalších letech byl opět zaznamenán pokles ročního počtu sňatků až na již uváděné minimum 41 sňatků v roce 1747 (ovlivněné snad všeobecnou neúrodou v tomto roce). Po opětovném zvýšení bylo zaznamenáno další výrazné minimum v roce 1750 (42 sňatky) a pak ještě 45 sňatků v roce 1754, ovšem s výrazně vyššími počty sňatků v bezprostředně předcházejících a následujících letech. Tedy žádný trend zde nejpozději po roce 1750 nebylo možno vysledovat,

Graf 1: Pohyb obyvatelstva v Kutné Hoře v letech 1725–1755

Population changes in Kutná Hora between 1725 and 1755

Pramen: Matrika Kutné Hory.

Pozn.: 5 – pětileté klouzavé průměry.

docházelo k prudkým změnám počtu sňatků z roku na rok, jako například z 45 sňatků uzavřených v roce 1754 až k 74 sňatkům uzavřeným v roce následujícím. Všechny roky s minimálními počty sňatků však odpovídají rokům s úbytkem obyvatelstva Kutné Hory přirozenou měnou: vysoký úbytek byl zaznamenán jak v roce 1727, kdy souvisel také s důsledky neúrody, dále v již zmíněných letech 1736–1737 a na počátku 40. let, stejně jako ve druhé polovině 40. let (s nejhorší bilancí přirozené měny v letech 1747 a 1749).

SŇATKY PODLE RODINNÉHO STAVU SNOUBENCŮ

Ačkoli podle římského rituálu, jimiž se měli faráři při záznamech sňatků do matrik řídit, byl rodinný stav předepsán jako závazná charakteristika, přesto není někdy jednoznačně deklarován. Při tom je typické, že rodinný stav žen byl zaznamenáván s mnohem větší pečlivostí než v případě mužů. Počet žen, u nichž rodinný stav nebyl uveden, byl jen 24 z celkového počtu 1 786 nevěst, což představuje 1,3 % všech sňatků; u mužů nebyl rodinný stav uveden ve 144 případech tedy v 8,1 %.

Z úhrnu sňatků připadalo nejvíce na sňatky svobodných mužů a svobodných žen, jichž bylo uzavřeno 1 024, což představuje 57,3 % z celkového počtu. Druhou nejčastější variantou byl sňatek vdovce se svobodnou dívkou, těch bylo během sledovaného období celkem 338 a představovaly tak 18,9 % z celkového počtu sňatků. Kdybychom předpokládali, že faráři opomněli jednoznačně uvést rodinný stav spíše svobodné než ovdovělé osoby, zvýšil by se podíl pro-

togamních sňatků na 66,7 %, což odpovídá zjištěním z jiných lokalit.

Nejvíce ženichů z těch, u nichž rodinný stav byl uveden, tedy bylo svobodných 1 155, tj. 64,7 %, ale ani vdovci netvořili zanedbatelnou část (bylo jich 25,7 %). Ve srovnání s relativně vysokým podílem vdovců je zastoupení vdov (257) z celkovém počtu žen vstupujících do manželství nižší (14,4 %). Evidentně byly tedy šance ovdovělých žen uzavřít nový sňatek nižší než v případě ovdovělých mužů; samozřejmě záleželo na věku a zejména majetkové situaci ovdovělých žen. Proto je tak vysoký podíl svobodných dívek z celkového počtu nevěst (83,3 %).

Pokud se podrobněji zaměříme na druhé a další sňatky vdov, zjistíme, že častěji se vdávaly za svobodné muže (125) než-li za ovdovělé. Tyto sňatky představují 48,6 % sňatků vdov a 7,0 % všech uzavřených sňatků, až pak četností následovaly vzájemné sňatky vdovců s vdovami (109) tedy 6,1 %. I pro svobodné muže byl tedy mnohdy věkově nerovný sňatek zajímavý zejména asi z majetkových důvodů.

Zajímavé je, že ani při rozdělení sledovaného období na relativně klidná léta 1725–1740 a roky 1741–1755 charakterizované především válečnými konflikty habsburské monarchie s Pruskem, odehrávajícími se i poblíž Kutné Hory, nezjistíme větší změny v rozložení snoubenců podle rodinného stavu.

VĚK PŘI PRVNÍM SŇATKU

Další významnou demografickou charakteristikou je věk při prvním sňatku. Věk vstupu do prvního manželství má vazby na úroveň plodnosti, protože při od-

Tab. 2: Sňatky uzavřené v Kutné Hoře v letech 1725–1755, podle rodinného stavu snoubenců

Marriages in Kutná Hora between 1725 and 1755 by family status of the fiancées

Ženiši	Nevěsty											
	svobodné		svobodné?		vdovy		vdovy?		neuveдено		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
svobodní	1024	57,3	4	0,2	125	7,0	1	0,1	5	0,3	1155	64,7
svobodní?	-	-	-	-	1	0,1	2	0,1	-	-	3	0,2
vdovci	338	18,9	3	0,2	109	6,1	2	0,1	7	0,4	459	25,7
vdovci?	3	0,2	-	-	1	0,1	-	-	-	-	4	0,2
neuveдено	123	6,9	5	0,3	21	1,2	-	-	12	0,7	144	8,1
Celkem	1488	83,3	12	0,7	257	14,4	5	0,3	24	1,3	1786	100,0

Pozn.: svobodní? vdovci? atd., rodinný status není z textu matriky ani z kontextu úplně jasný, ale pouze velmi pravděpodobný.

Pramen: Matrika sňatků Kutná Hora.

kládání sňatků do vyššího věku lze předpokládat nižší celkový počet dětí narozených v manželství.

Na základě zápisů z matriky Kutné Hory byl zjišťován průměrný věk při vstupu do manželství. Vlastní sňatkový věk bylo možné získat až po vyhledání data narození snoubenců. Přímou ze záznamů matriky sňatků jej nebylo možné zjistit, neboť na území českých zemí se věk v matrikách uváděl až po změně formy matričního zápisu od roku 1784. Protože záznamy o křtech byly k dispozici až od roku 1700, byly zkoumány sňatky uzavřené pouze v letech 1741–1755.

V Kutné Hoře bylo v letech 1741–1755 uzavřeno 866 sňatků, z nich se podařilo v matrice narozených Kutné Hory dohledat datum narození u 139 mužů a 146 žen (to znamená u 16,1 % mužů a 16,9 % žen). Z tohoto počtu připadalo 84 na svobodné muže a 45 na vdovce, což je relativně vysoké číslo, jde v podstatě o třetinu mužů z tohoto souboru. Ačkoli se tedy měl sňatek konat v místě bydliště nevěsty, podařilo se dohledat záznam o narození téměř stejného počtu ženichů i nevěst.

Průměrný věk mužů při uzavření prvního sňatku byl zjištěn 28,8 let, zatímco u vdovců to bylo již 36,7 roku, průměrný věk při sňatku tak činil 31,5 let. Průměrný věk žen při vstupu do prvního manželství byl vysoký, a to 27,3 roky. V případě vdov byl průměrný věk při uzavření opakovaného sňatku 33,5 roků, ale při velmi omezeném statistickém souboru (pouhých 5 případů) nemají tyto údaje vypovídací schopnost.

Věk při prvním sňatku se v průběhu 18. století v českých zemích zvyšoval, na konci století byl u mužů ve městech okolo 30 let. Existoval rozdíl i mezi městy a vesnickými oblastmi, na vesnici byl o něco nižší než ve městech. Nejnižší věk při vstupu do prvního manželství byl zjištěn u lokalit, pro která jsou známa data z rekonstrukcí rodin, v severočeském Jablonci nad Nisou v letech 1700–1759 vstupovali muži poprvé do manželství v pouhých 25,9 letech. To bylo méně (o 2,9 roku) než v Kutné Hoře v letech 1741–1755, kde byl průměrný věk při vstupu do manželství 28,8 let. Obdobný údaj byl zaznamenán také v Budyni nad Ohří a Komíně, kde byl tento věk 28,6 let, resp. 28,4 let. Naproti tomu v západočeských Domažlicích byl průměrný věk mužů při vstupu do prvního manželství velmi vysoký, v letech 1700–1749 činil 31,2 roku (o 5,2 roku více než v Jablonci n. N. a o 2,4 roky více než v Kutné Hoře). Z uvedeného vyplývá, že výše

Tab. 3: Skladba snoubenců podle věku v letech 1741–1755

Age structure of fiancées between 1741 and 1755

Věková skupina	Ženiši			Nevěsty		
	celkem	svobodný	vdovec	celkem	svobodná	vdova
15–19	-	-	-	12	12	-
20–24	30	28	2	55	54	1
25–29	37	28	9	47	47	-
30–34	24	17	7	26	24	2
35–39	18	6	12	9	8	1
40–44	11	5	6	11	10	1
45–49	11	2	9	1	1	-
50+	1	-	1	-	-	-
Celkem	132	86	46	161	156	5

Pramen: Matrika Kutné Hory.

sňatkového věku byla velmi rozdílná a do značné míry ovlivňována hospodářskou situací. Ve studované době patřilo Jablonecko k protoindustriální oblasti, neboť stejně jako jinde v severních a východních Čechách se zde úspěšně rozvíjely manufaktury a také podomácku provozované soukenictví a plátenictví (Jablonec n. N. byl v té době ještě vesnicí, ačkoli stále větší podíl obyvatel získával obživu především ze sklářství). S přílivem kapitálu se také měnilo demografické chování obyvatelstva, lidé získávali i v rámci feudálního systému vlastní příjem a s ním možnost rozhodovat si o svých záležitostech sami, jedním z výsledků byl pochopitelně dřívější vstup do manželství a snazší možnost založení nové domácnosti (Kárníková, 1965). V oblastech, které stály stranou tohoto procesu, jako například Domažlice ale i Kutná Hora, se tyto změny v demografickém chování, tj. tendence k vstupu do manželství v nižším věku, nemohly plně projevit.

V případě žen již věk při vstupu do prvního manželství tolik variabilní nebyl, pro 1. polovinu 18. století se pohyboval mezi 24,2 let v Budyni nad Ohří, po 27,3 let v Domažlicích, v Kutné Hoře v letech 1741–1755 byl rovněž v tomto intervalu, s 27,3 lety se blížil spíše situaci v Domažlicích. Rozdíl mezi jednotlivými lokalitami byl nižší, a to 3,1 roku.

Z uvedeného vyplývá, že věkový rozdíl snoubenců mezi jednotlivými lokalitami se také lišil. Například

**Tab. 4: Průměrný věk při prvního sňatku
ve vybraných lokalitách v českých zemích
v 17. a 18. století**Average age at first marriage in selected areas
in Czech Lands in 17th and 18th century

Oblast a období	Muži	Ženy
Kutná Hora 1741–1755	28,8	27,3
Budyně nad Ohří	28,6	24,2
Komín 1700–59	28,4	24,4
Jablonec n. N. 17. století	-	23,5
Jablonec n. N. 1700–1759	25,9	25,0
Jablonec n. N. 1750–1799	26,0	23,9
Domažlice 1700–1749	31,2	27,3
Štáhlavy 1661–1720	28,2	24,4
Štáhlavy 1721–1786	27,5	25,0

Pramen: Dokoupil a kol., 1999, s. 77.

v Jablonci n. N. byl v letech 1700–1759 nejmenší, rozdíl ve věku mužů a žen při uzavírání sňatku zde byl jen 0,9 let. Jinde se rozdíl mezi věkem muže a věkem ženy pohyboval v průměru okolo 4 let (ovšem v Kutné Hoře činil také pouze 1,2 roku). V Břevnově u Prahy byl na přelomu 17. a 18. století rozdíl ve věku snoubenců také asi 4 roky. Ve Francii v okolí Paříže byl v tomto období průměrný věk při prvním sňatku u mužů stejný jako v Břevnově, tedy 27 let, zatímco u žen to bylo jen o rok méně, tedy 26 let (*Dějiny*, 1996).

REGIONÁLNÍ PŮVOD SNOUBENCŮ

Z matricy sňatků je možné vyčíst také lokalitu, ze které snoubenci pocházeli, nenarodili-li se přímo v Kutné Hoře. To umožňuje studovat sňatkovou mobilitu snoubenců. V Kutné Hoře bylo v letech 1725–1755 uzavřeno 1 786 sňatků, z těch se nepodařilo přesně identifikovat 49 míst původu ženicha a 32 u nevěsty (údaj buď nebyl uveden, nebo se nepodařilo lokalitu přesně určit).

Z celkové počtu sňatků připadalo 785 na sňatky, kdy oba snoubenci pocházeli přímo z Kutné Hory, což představuje 44,0 %. V rámci Kutné Hory a sousedního Kaňku bylo takových sňatků 901, tedy polovina všech sňatků. To se zdá být relativně nízký podíl, ale je třeba mít na paměti, že mobilita obyvatelstva byla vysoká v důsledku čelední služby, značného zastoupení tovaryšů různých řemesel ve městech, poměrně velkého počtu mladých žen

z venkova sloužících ve městě. Proto nemůže převapovat, že mobilita obyvatelstva se odrážela i ve sňatkové mobilitě.

Podle předpokladu častěji pocházely z Kutné Hory nevěsty, těch bylo 1 225, tedy 68,6 %, zatímco zastoupení přímo v Kutné Hoře narozených mužů bylo nižší, celkem jich bylo 1 076, tedy 60,2 %. Podle doporučení Tridentského koncilu, se měly sňatky konat v místě bydliště či rodiště nevěsty. Ze záznamů je zřejmé, že i když nevěsta z Kutné Hory nepocházela, pokud v ní žila delší dobu, sňatek se uskutečnil zde a ne v místě jejího rodiště. Obdobně to, že sňatek byl uzavřen v Kutné Hoře, nemuselo znamenat, že novomanželé pak žili nadále v Kutné Hoře, neboť v tomto případě platilo spíše pravidlo, že sňatek se podle tradičních zvyklostí konal v místě bydliště nevěsty, manželé pak ale žili zpravidla v místě bydliště ženicha.

Vzdálenosti jednotlivých míst od Kutné Hory byly určeny vzdušnou čarou. Z míst nalézajících se do 25 km pocházelo 216 ženichů a 164 nevěsty tedy 12,1 % ženichů a 9,2 % nevěst. Ze vzdálenosti od 26 do 49 km pocházelo 101 (5,7 %) ženichů a 107 (6,0 %) nevěst. Z úhrnu snoubenců pocházelo tedy ze vzdálenosti do 50 kilometrů 1 497 mužů a 1 603 žen, tedy 83,8 % mužů a 89,8 %. S rostoucí vzdáleností místa původu se počty snoubenců snižovaly. Vyšší četnost byla zaznamenána pouze u sňatků, v nichž muž pocházel ze vzdálenosti 60–69 km od Kutné Hory (53 ženichů; nevěst bylo jen 32). Je to dáno tím, že v této vzdálenosti od Kutné Hory se nachází Praha (přibližně 65 km) a tak určitý zvýšený podíl zastoupení mužů připadá právě na sňatky Pražanů s kutnohorskými dívkami, celkem to bylo 19 sňatků. Překvapivě jen o málo méně bylo sňatků žen pocházejících z Prahy s muži z Kutné Hory, těch bylo z daném období 14. Vazby mezi oběma městy byly samozřejmě silnější než mezi Kutnou Horou a jinými městy (s výjimkou těch v bezprostředním okolí). Praha přece jen zůstávala sídlem zemských úřadů a v neposlední řadě byla v počtu asi 40 tisíc obyvatel největším městem v Čechách.

Vyšší mobilita mužů na delší vzdálenosti se prokázala i v případě Kutné Hory: ze vzdálenosti nad 150 km pocházelo pouze 12 žen oproti 51 mužům; což představuje ani ne 0,7 % u nevěst a asi 2,9 % u ženichů. Šlo o dívky pocházející z jižní Moravy či západních

Tab. 5: Vzdálenost místa narození snoubenců od Kutné Hory (v km)
Distance between the places of birth of fiancées from Kutná Hora (in km)

Ženich	Nevěsta													Celkem
	vzdálenost v kilometrech													
	KH	Kaňk	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-49	50-79	80-99	100-149	150+	nezjištěno	
KH	785	27	9	24	30	11	18	70	45	15	9	7	26	1076
Kaňk	41	48	-	3	1	-	-	3	4	-	-	2	1	103
0-4	25	4	5	-	3	1	1	-	4	1	-	1	3	48
5-9	41	1	1	3	2	1	1	5	2	-	1	-	4	62
10-14	28	4	3	1	6	2	1	1	2	1	1	-	4	54
15-19	9	4	-	-	-	-	2	2	1	-	1	-	1	20
20-24	20	1	1	2	1	1	1	2	2	-	-	1	-	32
25-49	68	5	3	3	1	1	2	11	4	-	1	-	2	101
50-79	77	2	-	1	1	1	1	10	11	1	2	-	5	112
80-99	30	2	1	-	1	-	1	-	1	1	-	-	1	38
100-149	30	3	-	-	-	-	-	2	1	2	1	-	1	40
150+	39	-	1	1	-	-	3	-	1	-	4	1	1	51
nezjištěno	32	6	3	2	-	-	2	-	2	-	1	-	1	49
Celkem	1225	107	27	40	46	18	33	106	80	21	21	12	50	1786

Pramen: Matriky Kutné Hory.

Čech, tedy pravděpodobně českého původu, zatímco u mužů tomu bylo zcela jinak. Naprostá většina z nich totiž pocházela z Německa, hlavně z Bavorska, případně Švábska; dále z Rakouska; šlo s největší pravděpodobností o osoby německého původu.

Pokud bychom provedli srovnání s jinými lokalitami, zjistíme, že obdobná situace panovala i v Praze, v letech 1622–1784 ve farnosti Panny Marie pod řetězem ze snoubenců, u nichž se podařilo zjistit místo původu, se podle výzkumu *Evy Kačerové* narodila pětina ženichů jinde než v českých zemích. Z nevěst to byla sedmina (*Fialová*, 2006: 245).

Bylo běžné, že níže sociálně postavení a méně majetní muži z Kutné Hory se ženili s dívkami z okolních vesnic, které přicházely ve velkém počtu do města jako služebné. Pokud bychom vypočítali průměrnou vzdálenost místa narození nevěst pocházejících z jiného města či vesnice od Kutné Hory, bylo by to 29,6 km. Pokud bychom obdobně vyjádřili tuto vzdálenost pro ženichy, došli bychom ke vzdálenosti 50,5 km, což je jistě nezanedbatelný rozdíl. Za těmito průměry, způsobenými i v případě několika žen místy narození velmi vzdálenými od Kutné Hory, se skrývá skutečnost,

že většina mužů pocházela spíše z větších měst nebo městeček, méně pak z venkovského okolí Kutné Hory, zatímco u žen to bylo naopak.

Z výzkumů migrací obyvatelstva podniknutých v různých oblastech je zřejmé, že v minulosti se lišila sňatková mobilita obyvatelstva v souvislosti s ekonomickou situací a profesí obyvatelstva. Vysoká byla mobilita čeledi a tovaryšů, pro které se místo dočasného pobytu stalo i místem nalezení životního partnera. Menší roli hrála skutečnost, že se mladí lidé poznávali v místních centrech společenského života, ať již se jednalo o návštěvu kostela, náboženské procesí či výroční trhy (*Grulich a kol.*, 1998: 98.)

Mnohdy platilo, že se sňatky uzavíraly v rámci některých profesních skupin; běžné to bylo v rodinách obchodníků či řemeslníků, i sedláků na vesnicích. V matrice sňatků Kutné Hory je možné nalézt několik sňatků mlynářů a synů mlynářů s dcerami či vdovami po mlynářích z bližšího i vzdálenějšího okolí města Kutné Hory. Volba partnera tak probíhala mnohdy spíše s ohledem k profesním a ekonomickým aspektům sňatku, menší roli už, zdá se, hrála geografická vzdálenost.

Tab. 6: Počet sňatků podle kalendářních měsíců v Kutné Hoře

Number of marriages in Kutná Hora in each calendar month

Období	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
1725–1755	213	316	9	61	170	124	150	133	122	193	295	-	1786
Den. průměr	0,22	0,36	0,01	0,07	0,18	0,13	0,16	0,14	0,13	0,20	0,32	-	0,16

Pramen: Matrika Kutné Hory.

Poněkud překvapivé je, jak nízký byl podíl sňatků osob ze stejné lokality na konci 16. století například v Prachaticích a Třeboni, když se pohyboval pod 25 %. To je vysvětlováno kromě výše uvedených příčin také tím, že tato sídla byla v té době relativně malá. Kutná Hora se svými 4–5 tisíci obyvateli patřila ke středně velkým městům.

Běžnou praxí byl odchod děvčete z venkovského prostředí do služby v měšťanské domácnosti. To mohlo vést k snadnějšímu provdání dívky právě ve městě. Pro mladé muže z vesnice se naopak uplatnění naskýtalo většinou zase jen na vesnici, a jen výjimečně se muž z vesnice oženil se ženou z města. Pokud k takovému sňatku došlo, zpravidla se pár po svatbě usadil ve městě (Grulich, 2006: 69). K podobných závěrům došli i autoři zabývající se migracemi obyvatelstva na venkově. Například na libějovickém panství podle J. Grulich a H. Zeitlofera pocházelo na počátku 17. století pouze 8 % párů z celkového počtu 466 sledovaných manželských párů ze stejné lokality, v níž po sňatku oba manželé také žili (Grulich a kol., 1998: 99).

Mobilita obyvatelstva v souvislosti se sňatečností byla relativně velmi vysoká. Přitom je evidentní, že tato mobilita se týkala především mladých lidí, zejména ve věku 20–35 let, jak poukazovala například i M. Seligová (Seligová, 2004).

SEZÓNOST SŇATKŮ

Rozložení sňatků během roku bylo určeno do značné míry církevním kalendářem, takže bylo velmi nevhodné uzavřít sňatek v době čtyřicetidenního půstu před Velikonocemi a zejména v době adventu před

Vánoce. Květnové minimum sňatků, jak ho známe v posledních desetiletích, tehdy neexistovalo.

V době půstu před Velikonocemi byl zanedbatelný počet sňatků hned ve dvou měsících, a to březnu a dubnu (protože jde o pohyblivé svátky). Počet sňatků uzavřených v dubnu byl vyšší, neboť Velikonocce v některých letech připadají již na konec března. Existovala také zvyklost pořádat svatební obřady spíše v chladnější části roku, což byl zejména na venkově obvyklý jev spojený se sezóností práce v zemědělství, které byly soustředěny do nejteplejších měsíců v roce; nejvíce svateb se tak slavilo v listopadu, lednu a únoru. Ani zvyklosti městského obyvatelstva Kutné Hory se od venkovského příliš nelišily. Měsícem, kdy se konalo v letech 1725–1755 nejvíce svateb, byl únor, po něm následovaly listopad a leden. Zhruba stejný podíl sňatků pak připadal na říjen a na květen. V červnu až září bylo uzavíráno podstatně méně sňatků.

ZÁVĚR

Při analýze sňatečnosti v městě Kutná Hora v letech 1725–1755 se ukázalo, že do manželství vstupovali nejčastěji oba snoubenci svobodní (57 %). V případě ovdovělých osob měli větší pravděpodobnost na uzavření sňatku vyššího pořadí muži než ženy. Průměrný věk při uzavření prvního sňatku byl v Kutné Hoře v letech 1725–1755 u mužů 28,7 let, u žen 27,2 roku. Velmi zajímavá je skutečnost, že jen ve 44 % uzavřených sňatků pocházeli snoubenci z Kutné Hory. Potvrzuje to vysokou geografickou mobilitu tehdejší městské i venkovské populace, která je doložena i z jiných studií.

Literatura a prameny

- Beránková, J. 1994. Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650–1850. *Historická demografie*, 18, s. 69–104.
- Bělina, P. – Havel, P. – Kačer, J. – Kučera, J. P. – Mikulec, J. 2008. *Kronika českých zemí – rekatolizace českých zemí a uvolnění panovníckého absolutismu*. Praha: Lidové noviny.
- Čáňová, E. – Horská, P. 1972. Obyvatelstvo obce Břevnova v církevních pramenech z let 1652–1800. *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica*, 3, s. 81–100.
- Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: 1996.
- Dupâquier, J. (ed.). 1988. *Histoire de la population française: vol. 2. De la Renaissance à 1789*. Paris: PUF.
- Dušek, L. 1985. Obyvatelstvo města Budyně nad Ohří v letech 1701–1850. *Ústecký sborník historický*, s. 177–178.
- Fialová, L. 2006. Vývoj obyvatelstva Prahy v letech 1650–1800 na základě matrik. *Historická demografie*, 30, s. 219–276.
- Fialová, L. 1994. K vývoji obyvatelstva přirozenou měnou v českých zemích v 17. a 18. století. *Historická demografie*, 18, s. 127–166.
- Grulich, J. 1996. Zu ausgewählten Aspekten Familien- und Lebenszyklus (Ein Beitrag zur Geschichte des südböhmischen Landes im 17. und 18. Jahrhundert am Beispiel der Herrschaft Chýnov). *Historická demografie*, 20, s. 9–56.
- Grulich, J. – Zeitlhofer, H. 1998. Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení. *Historická demografie*, 22, s. 79–105.
- Grulich, J. 2000. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. *Historická demografie*, 24, s. 49–82.
- Grulich, J. 2006. Sňatkové migrace na jihu Čech (1750–1824). *Historická demografie*, 30 supplement, s. 19–72.
- Hoffmann, F. 1992. *České město ve středověku*. Praha: Panorama.
- Horák, R. 2008. *Populační vývoj Kutné Hory v 18. století*. Disertační práce, Přírodovědecká fakulta UK, Praha.
- Horská, P. – Kučera, M. – Maur, E. – Stloukal, M. 1990. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama.
- Horská, P. – Maur, E. 1981. Poznámky k otázce studia dlouhodobých populačních trendů na území ČR. In *Dlouhodobé populační trendy na území ČR, předstatistické období. Acta demographica IV*, Praha, s. 15–59.
- Knodel, J. E. 1988. *Demographic Behavior in the Past: A Study of Fourteen German Village Populations in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuča, K. 1998. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3. díl Kolí-Mi*. Praha: Libri.
- Matějková, E. 1962. *Kutná Hora*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění.
- Matušíková, L. 1998. Rozvoj řemeslné výroby na panství Poděbrady v 17. a 18. století. *Historická demografie*, 22, s. 69–78.
- Maur, E. – Pišová, D. 1994. Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. *Historická demografie*, 18, s. 7–67.
- Mužík, P. 1986. Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1631–1830. *Sborník archivních prací, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR*, Praha: Panorama.
- Novák, P. – Štroblová, H. 2003. *Historie a současnost podnikání na Kutnohorsku a Čáslavsku*. Žehušice: Městské knihy s.r.o.
- Seligová, M. 2004. Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů. *Historická demografie*, 28, s. 55–110.
- Štěrbová, B. 1989. Sňatečnost a sňatková migrace ve farnosti Střelské Hoštice v letech 1645–1890. *Jihočeský sborník historický*, 58, s. 125–136.
- Štěrbová, B. 1987. Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686–1910. *Historická demografie*, 11, s. 97–140.
- Velková, A. 2009. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?* Praha: Historický ústav AV ČR.
- Vrátný, F. B. 1998. *Sláva i zánik kutnohorského dolování od roku 985 do roku 1991*. Kutná Hora: Martin Bartoš (Kuttna).
- Wrigley, E. A. – Davies, R. S. – Oeppen, J. E. – Schofield, R. S. 1997. *English Population History from Family Reconstitution 1580–1837*. Cambridge: Cambridge University Press.
- *Matrika pro Kaňk*: sign. M 10-1/K-1.
- *Matrika pro Kutnou Horu*: sign. M 10-1-1,2,3,4,5,6,7 SOA Praha.
- *Tereziánský katastr český, sv. 1, rustikál (Kraje A-K)*, ed. A. Chalupa a kol., Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1964.

RADEK HORÁK

vystudoval obor demografie na Přírodovědecké fakultě UK v letech 1993–1998 (). Absolvoval zde i postgraduální kurs zakončený v roce 2008 obhajobou práce s názvem *Populační vývoj obyvatelstva v Kutné Hoře v 18. století*. V současné době se věnuje překládání z anglického jazyka.

SUMMARY

The demographic behaviour of people in the past has been the topic of numerous studies by both Czech and foreign scholars. The aim of this article is to describe some basic features of the demographic development in the Central Bohemian city of Kutná Hora, which was not influenced by the onset of industrialisation. Society was endangered by external threats, like some pandemic or warfare, which periodically causes a demographic crisis.

The demographic analysis was preceded by the excerpting of data from the parish register of Kutná Hora. The aim was to create family trees from a population of five thousand citizens over almost one century. The key to most of the analyses was an examination of the marriage cohort of Kutná Hora between 1725 and 1755, whereby it was possible to monitor the creation of new families and examine the geographic mobility or professional structure of the population, as frequent work migration often turned into marital migration. In addition to the geographical aspect, it is also possible to analyse the marital status of engaged people, as well as their ages, which in turn influenced the natality rate.

The study proved the assumption that there was a significant difference in marital age in areas with developed manufacture production and areas unaffected by these changes. In Kutná Hora between 1741 and 1755 the average age at first marriage was 28.8 years for males and 27.3 for females, similar, for instance, to Budyně nad Ohří (in the 18th century), at 28.6 years for men and 24.2 for females, and Domažlice, at 31.2 years for males and 27.3 for females. In Jablonec nad Nisou (in North Bohemia), between 1750 and 1799 the ages were significantly lower, at 26.0 years for males and 23.9 for females.

Based on the data excerpted from the parish register of the town of Kutná Hora, it is also possible to analyse the family status of engaged couples. Out of total marriages, most were among single persons, at

1,024 such marriages or 57.3% of the total number. Owing to high mortality rates, second- or higher-order marriages were frequent. As a result, marriages between a widower and a single woman (of which there 338 during the observed time period) accounted for 18.9% of all marriages, while marriages between a widow and a single man (125) accounted for 7.0%, and marriages between two widowed persons (109) accounted for 6.1% of all marriages.

Besides the age and family status of engaged couples, the parish register also provides data on the place of birth of the fiancées, so it is possible to analyse marital migrations. Between 1725 and 1755, 1,786 marriages took place in Kutná Hora. Out of that amount, 785 were marriages in which both fiancées came directly from the town of Kutná Hora, which is 44.0% of the total (within the framework of the town of Kutná Hora and the neighbouring Kaňk, the number of such marriages was 901, which equals 50.4% or half of all marriages).

It is already known that a similar situation was in Prague at that time (between 1622 and 1784 in the parish of the Church of Our Lady below the Chain). According to a study by Eva Kačerová, one-fifth of grooms were born abroad. In the case of brides it was one-seventh (Fialová, 2006: 245). Similarly, according to a previous study, the percentage of marriages that were between people from the same place (in the late 16th century), for instance Prachatice or Třeboň, was less than 25%. The data mentioned above obtained from the parish register of the town of Kutná Hora seems to confirm very high population mobility at that time (often connected with marriage).

It is apparent from the discussion above that this study based on an analysis of nuptiality validated the assumptions about different aspects of the demographic behaviour of the population in a town uninfluenced by proto-industrialisation during the 18th century.

SOUČASNOST DEMOGRAFICKÉ STATISTIKY V ČSÚ

Terezie Štyglerová

Príspevek vznikl u príležitosti Svätového dne statistiky vyhláseného Statistickou komisií OSN na den 20. 10. 2010. Je zaměřen na celkový koncept současné tvorby demografické statistiky a vzhledem k převažujícímu okruhu odborníků mezi čtenáři se nezabývá rutinními a dobře známými oblastmi zpracování. Príspevek také nepojednává o sčítání lidu, domů a bytů, kterému se revue Demografie pravidelně věnuje.

VÝCHODISKA

Současná demografická statistika v České republice vychází, resp. musí vycházet, ze zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů, s účinností od 15. 6. 1995. V § 4 Působnost Českého statistického úřadu se písmena g) a h) vyložené vztahují (pouze) k demografické statistice: uvádí se, že ČSÚ zpracovává projekce demografického vývoje a sestavuje statistiky stavu a pohybu obyvatelstva. Pod dalšími písmeny je dále např. uvedeno, že ČSÚ vypracovává analýzy vybraných charakteristik demografického (nejen) vývoje nebo, že vydává, zveřejňuje a poskytuje statistické informace, včetně metodiky jejich zjišťování, informuje veřejnost o demografickém (nejen) vývoji České republiky a jejích jednotlivých částí. Statistice obyvatelstva je věnován celý § 12, kde se vyjmenovávají informace, které se v demografické statistice vedou. Za zmínku stojí úprava tohoto paragrafu z roku 2004, kdy výsledkem bylo, že od roku 2005 je údaj o nejvyšším vzdělání nositele události poskytován pouze na dobrovolné bázi, neboť tato charakteristika byla z příslušného odstavce legislativním oddělením úřadu, a to bez projednání a přes následné marné protesty oddělení demografie, vyjmuta. Vzdělá-

ní je přitom jedním z nejdůležitějších diferenciačních faktorů demografického chování a jak ukázal příklad úmrtnostních tabulek za jednotlivé vzdělanostní skupiny obyvatel sestavených Eurostatem pro roky 2007 a 2008, dobrovolné poskytování velmi pravděpodobně vedlo ke zkreslení výsledných ukazatelů. Překvapivým výsledkem totiž byla vyšší naděje dožití žen se základním vzděláním než žen se středním vzděláním, popírající známou negativní korelaci mezi úrovní dosaženého vzdělání a úrovní úmrtnosti (která ještě zcela jednoznačně platila podle výsledků SLDB 2001). Při zkoumání příčin bylo zjištěno (autorkou tohoto příspěvku a jejími spolupracovnicemi), že tato situace velmi pravděpodobně souvisí právě s dobrovolným poskytováním údaje o vzdělání (podíl neuvedeného údaje v čase narůstá), když podily osob, pro které údaj nebyl poskytnut, nejsou zřejmě v jednotlivých vzdělanostních kategoriích obdobné. Od roku 2005 totiž podíl zemřelých starších 60 let se základním vzděláním poklesl mnohem výrazněji než podíl žijících osob se základním vzděláním (údaje z VŠPS) v této věkové kategorii. Vypočtená naděje dožití žen se základním vzděláním tak rostla mezi roky 2004 a 2008 6x rychleji než naděje dožití žen se středním vzděláním a 2x rychleji než žen s vysokoškolským vzděláním. Je tudíž velmi pravděpodobné, že většina zemřelých v kategorii s nezjištěným vzděláním ve vyšších věcích patří do skupiny žen se základním vzděláním. Rozdělení proporcí podle reálných dat do jednotlivých kategorií výsledky tedy zkresluje.

Situace s legislativně nezakotveným zjišťováním vzdělání také nevyhovuje připravovanému Nařízení Evropského parlamentu a Rady o statistice Společenství v oblasti demografické statistiky, kde se s poskytováním dat tříděných podle vzdělání počítá. Konkrétně se jedná o složení obyvatelstva podle vzdělání, strukturu živě narozených podle vzdělání matky a o vzdělání u zemřelých osob (zároveň by podíl kategorie „nezjištěno“ u jakéhokoliv třídění neměl přesahovat 10 % – podle verze návrhu z ledna 2011). Jinou, avšak související otázkou, je nepoužívání me-

zinárodní klasifikace vzdělání ISCED v demografické statistice. Kromě tohoto nevyhovuje demografická statistika ČSÚ připravovanému Nařízení, pokud jde o níže diskutovanou definici obyvatelstva podle místa obvyklého pobytu, resp. o definici registrovaného obyvatelstva a také v nezjišťování země narození (matky narozených dětí a zemřelých osob).

Poslední novelizace statistického zákona, která v budoucnu zřejmě ovlivní i demografickou statistiku, nastala v souvislosti se vstoupením v platnost zákona o základních registrech (od 1. 7. 2010), resp. jeho novelizace, která prodlužuje spuštění ostrého provozu registrů až od 1. 7. 2012. Tyto registry mají poskytovat kvalitní údaje pro výkon veřejné správy a naopak orgány veřejné správy mají údaje ze základních registrů využívat. Jedním z těchto základních registrů je registr obyvatel. V zákoně o státní statistické službě je zaneseno poskytování údajů včetně jejich přesného výčtu z registru obyvatel, z agendového informačního systému evidence obyvatel o státních občanech České republiky a agendového informačního systému cizinců o cizincích pobývajících na území ČR. Ve využívání údajů ze základního registru obyvatel spatřuje demografická statistika také „naději“ na řešení palčivého problému rozdílného počtu obyvatel v obcích podle ČSÚ a Informačního systému evidence obyvatel (ISEO), kdy jsou údaje z bilancí obyvatelstva každoročně sestavovaných ČSÚ využívány pro naplnění zákona o rozpočtovém určení daní. Podle tohoto zákona získávají obce podíl na výnosu z některých daní a konkrétní podíl jednotlivých obcí a měst je dán kromě jiného i počtem obyvatel, a to podle údajů z bilancí ČSÚ.

Podle Vyhlášky o Programu statistických zjišťování, který sestavuje ČSÚ, jsou zjišťování demografické statistiky – řada Obyv – prováděny Českým statistickým úřadem v měsíční periodicitě sběru dat (data o potrtech přebírá ČSÚ od Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR z Národního registru potratů). Od roku 2005 se jedná již „jen“ o čtyři statistická hlášení z pů-

vodních pěti, s účinností od 1. 1. 2005 bylo zrušeno Hlášení o stěhování (Obyv 5–12). Data o migraci jsou/byla (v čase se měnilo) přebírána z ISEO, vedeného Ministerstvem vnitra ČR podle zákona č. 133/2000 Sb. a z Cizineckého informačního systému, vedeného Ředitelstvím služby cizinecké policie. Návrhem ČSÚ od roku 2010 bylo zrušit také Hlášení o rozvodu (Obyv 4–12), neboť tato data jsou od roku 2007 přebírána v elektronické podobě (nejprve přímo od okresních soudů, později prostřednictvím datového skladu Ministerstva spravedlnosti ČR), na tuto legislativní úpravu však příslušné ministerstvo nepřistoupilo.

PŘEBÍRÁNÍ DAT Z ADMINISTRATIVNÍCH ZDROJŮ A ELEKTRONIZACE SBĚRU DEMOGRAFICKÝCH DAT

Z výše uvedeného a dalších jednání na Ministerstvu vnitra ČR¹⁾ vyplývá, že by se demografická statistika měla dále posouvat směrem k přebírání dat z administrativních zdrojů a elektronizaci. I když se jedná o racionální kroky, které v případě přebírání dat z administrativních zdrojů odstraňují duplicitní zjišťování stejných údajů a tím zátěže příslušných subjektů, neobejde se to bez problémů a ztráty některých statistických informací. ISEO oproti Hlášení o stěhování neobsahuje údaj o vzdělání stěhujících se osob, důvodu stěhování a zemi předchozího místa pobytu u přistěhovaných a zemi místa příštího pobytu u vystěhovaných. Přitom informace o zemi předchozího obvyklého a budoucího obvyklého pobytu jsou požadovány Eurostatem, a to dokonce na základě Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 862/2007 o statistice Společenství v oblasti migrace a mezinárodní ochrany. Lze poskytovat pouze údaje o státním občanstvím stěhující se osoby. Samotná problematičnost statistiky zahraniční migrace, zejména od rozšíření o cizince s některým z typů dlouhodobého a přechodného pobytu, spočívající zejména v podhod-

1) I když na jednání v září 2010 bylo dohodnuto, že matriční úřady budou od roku 2012 posílat ČSÚ data elektronicky (za Obyv 1 až 3–12), přičemž údaje, které nejdou zároveň do ISEO, se budou doplňovat z ISEO nebo dodávat manuálně (měla by tak zůstat úplnost souborů, vliv na kvalitu by byl třeba vyhodnotit; týkalo by se však pouze dat za občany ČR, za cizince by nadále zůstala papírová hlášení), z dalšího jednání mezi MV a ČSÚ z února 2011 vyplynulo, že přechod na tento způsob předávání znamená nejprve nalézt finanční zdroje na úpravu/rozšíření formuláře Czech Pointu (prostřednictvím této aplikace by byla data ČSÚ předávána).

nocení emigrace a stěhování občanů ČR, je pravidelně zmiňována v analýzách demografického vývoje ČR, státech, příspěvcích a vystoupeních zaměřených na statistiku migrace.

V případě rozvodů došlo vlivem přebírání dat v elektronické podobě (rovněž formou individuálních záznamů) ke ztrátě informací o rozvodových řízeních, které neskončily rozvodem, neboť ČSÚ dostává již jen záznamy o schválených rozvodech. To však vzhledem k postupnému, v čase narůstajícímu podílu schválených rozvodů ze všech podaných návrhů (až na téměř 90 %) nelze považovat za ztrátu významnou (předmětem zájmu demografické statistiky jsou navíc pouze rozvody). Zpřesnění výpočtu odvozených ukazatelů mělo přinést přebírání nové položky „datum nabytí právní moci“, když v předchozích letech byl výpočet prováděn z proměnné „datum odeslání“ ve formátu MMRRRR, neboť jiný údaj nebyl k dispozici. V souborech rozvodů za daný rok se však objevují i rozvody, které nabýly právní moci dříve. Zřejmě se jedná o rozvodová řízení, která se pozdržela následkem odvolání či z jiných důvodů. Nelze tedy už počítat např. míry rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku nejpresnějším možným způsobem na základě třídění dat o rozvodech podle doby trvání manželství a roku uzavření sňatku, ale mohou být počítány již jen buď z třídění dat podle doby uplynulé od sňatku či podle roku narození. Vlivem změny způsobu sběru dat není s předchozími roky plně srovnatelná také statistika příčin rozvratu manželství. Od roku 2007 se zvýšil již tak vysoký podíl příčiny „rozdíl povah, názorů a zájmů“, neboť do této jediné kategorie se začaly přiřazovat ty případy, kdy soud nezjišťoval příčinu rozvratu (rozvody po vzájemné dohodě), zatímco v předchozím období se zařazovaly také do skupiny „ostatní příčiny“. Příčina rozvratu „rozdíl povah, názorů a zájmů“ je tak v současné době uvedena na straně muže i ženy v zhruba sedmdesáti procentech případů (v roce 2006, kdy se data sbírala ještě prostřednictvím papírových hlášení Obyv 4–12, byla tato příčina uvedena přibližně v polovině případů, resp. mírně nad). Pokles vypovídací schopnosti této statistiky se však prohlubuje již několik let, na což

ukazuje vysoký, postupně rostoucí podíl dvou nejfrekventovanější uváděných příčin – „rozdíl povah, názorů a zájmů“ a „ostatní příčiny“ (v součtu byly v roce 2009 uvedeny již u téměř devadesáti procent rozvodů, když např. v roce 1990 ani ne u padesáti procent). Stejně jako v případě stěhování se při přebírání dat o rozvodech projevují problémy s úplností souborů, resp. s nepravidelným vykazováním statistických dat jednotlivými soudy (stejně jako v případě papírových hlášení Obyv 4–12 má jít o předávání dat v měsíční periodicitě), což v praxi působí problémy při zveřejňování čtvrtletních a měsíčních statistik.

Proces postupné elektronizace sběru demografických dat urychluje také rozšiřující se využívání datových schránek matričními úřady pro zasílání statistických hlášení. Pro pracovníky zpracovávající demografická hlášení to však znamená soubory stáhnout, vytisknout a stejně manuálně pořídit do databáze v pořizovacím programu. To se stalo jedním z hlavních důvodů pro vytvoření možnosti elektronického pořizování výkazů (EPV) i pro hlášení řady Obyv, ke kterému došlo během roku 2010, které je však (zatím) využíváno pouze minimálně. Hlášení, zasílaná prostřednictvím EPV-WEB, jsou shodná s papírovým hlášením. Jsou zasílána formou e-mailu nebo prostřednictvím datové schránky. Data se pak importují do databáze.

Organizace zpracování hlášení řady Obyv nedožívá v posledních letech příliš významných změn: došlá hlášení se zpracovávají v oddělení zpracování demografie za technické podpory pracovníků oddělení programování klientských aplikací, přičemž hlášení jsou mezi jednotlivé pracovníky příslušného oddělení rozdělována na základě přidělených zpravodajských jednotek. Toto byla z pohledu kvality dat nevýhoda pouze při zpracování hlášení o úmrtí, resp. výběru základní příčiny smrti²⁾. Jedná se o proces, který vyžaduje, kromě správné aplikace pravidel Světové zdravotnické organizace pro tento výběr, mnohdy také odborné znalosti a svědomitý, často i časově náročný přístup. Mezi jednotlivými zpracovateli existují v tomto ohledu nutné rozdíly, které mohly spolu s rozdílnými přístupy ve vykazování příčin smrti certifikujícími

2) Statistika úmrtnosti podle příčin smrti patří v České republice tradičně do demografické statistiky, není tomu ale tak všude.

Často bývá zařazena do zdravotnické statistiky, jako je tomu i v případě Evropského statistického úřadu (Eurostatu).

lékaři způsobovat až určité zkreslení meziregionálních rozdílů v úrovni úmrtnosti podle příčin smrti. K eliminaci popsaneho, spolu (a to zejména) s očekávaným celkovým zkvalitněním statistiky zemřelých podle příčin smrti, by měla vést další zásadní změna ve zpracování demografických dat v ČR, spočívající v zavedení automatizovaného kódování příčin smrti. Implementace mezinárodního standardu – softwaru IRIS – se týká zpracování dat od roku 2011. Používání IRIS předcházela úprava pořizovacího programu a tzv. „bridge-coding study“, tedy vyhodnocování rozdílů mezi dosavadní praxí manuálního kódování a automatizovaného kódování (v rámci grantu Eurostatu, spolufinancovaného ČSÚ).

KONCEPT „OBYVATELSTVA“ V DEMOGRAFICKÉ STATISTICE

V dnešní demografické statistice ČR se veškeré údaje týkají všech obyvatel, kteří mají v ČR trvalé bydliště, a to bez ohledu na státní občanství. Od roku 2001 (v návaznosti na Sčítání lidu, domů a bytů 2001) údaje zahrnují také cizince s vízy nad 90 dnů (podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců) a cizince s přiznaným azylem (podle zákona č. 325/1999 Sb., o azylu). Od 1. 5. 2004, ve vazbě na tzv. Euronovelu zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, se údaje týkají občanů zemí EU s přechodným pobytem na území ČR a občanů třetích zemí s dlouhodobým pobytem.

Již několik let lze však na mezinárodním poli v této oblasti sledovat rostoucí preferenci konceptu obyvatelstva podle „místa obvyklého pobytu“ (viz Doporučení OSN ke statistice zahraniční migrace, Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 862/2007 o statistice Společenství v oblasti migrace a mezinárodní ochrany, Mezinárodní doporučení KES, Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 763/2008 o sčítání lidu, domů a bytů, připravovaný prováděcí předpis k Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 1338/2008 o statistice Společenství v oblasti veřejného zdraví a bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, pro oblast statistiky příčin smrti). Místem obvyklého pobytu se rozumí místo, kde osoba obvykle tráví období každodenního odpočinku

bez ohledu na dočasnou nepřítomnost pro účely rekreace, dovolené, návštěv u přátel a příbuzných, služebních cest, léčení nebo náboženských poutí. Za osoby s místem obvyklého pobytu v dané geografické oblasti se považují pouze osoby, které: i) bydlely v místě svého obvyklého pobytu nepřetržitě alespoň 12 měsíců před referenčním datem nebo ii) se přistěhovaly do místa svého obvyklého pobytu během období 12 měsíců před referenčním datem s úmyslem zůstat tam alespoň jeden rok. V případě, že tyto informace nejsou k dispozici, místem obvyklého pobytu se rozumí místo zákonného nebo ohlášeného pobytu. Závěrem roku 2009 byl zástupcům statistických úřadů členských zemí představen první návrh Nařízení Evropského parlamentu a Rady pro demografickou statistiku (Nařízení bylo dále upraveno a k připomínkám znovu rozesláno v lednu 2011). Celkem logicky, v návaznosti na již schválená výše uvedená nařízení, je i zde zakotven koncept obvykle bydlicího obyvatelstva (a to včetně regionální úrovně). Při SLDB 2011 bude v ČR obvyklý pobyt odvozován, a to na základě kombinace odpovědí na otázky „bydliště v rozhodný okamžik“ a „bydliště jeden rok před sčítáním“, s využitím údaje o evidovaném pobytu v databázi fyzických osob (DFO). Na obvyklé obyvatelstvo však každoročně sestavované bilance obyvatelstva nemohou navázat – obvyklý pobyt není legislativně zakotven a ani se v žádném informačním systému veřejné správy nesleduje. Odvozování obdobným způsobem jako při SLDB by si jednak vyžádalo změnu statistického zákona, ale také by se pravděpodobně jednalo o údaje, jejichž kvalita/hodnověrnost (v případě poskytování samotnými obyvateli, v případě zemřelých třetími osobami) by byla snížena.

VOLNÝ PŘÍSTUP K VÝSTUPŮM DEMOGRAFICKÉ STATISTIKY ČSÚ

Kromě trendu využívání dat z administrativních zdrojů bylo další základní tendencí demografické statistiky posledních let volné zpřístupňování výstupů v elektronické podobě prostřednictvím webových stránek ČSÚ (datovým zdrojem je také veřejná databáze). Všechny publikace³⁾ a další datové výstupy jsou v plné verzi při-

3) Od dat za rok 2005 došlo k přejmenování pramenného díla Pohyb obyvatelstva na Demografickou ročenku, a to zejména v zájmu jednak přesnějšího, tak srozumitelnějšího významu pro širší okruh uživatelů.

Tab.: Přehled změn sledovaných údajů v demografické statistice za posledních 15 let

Overview of the data changes in the demographic statistics for the last 15 years

Od dat za rok	Hlášení	Změna
1995	Obyv 1až 5–12	Národnost nahrazena státním občanstvím
2005	Obyv 5–12	Zrušení papírového nosiče a z toho plynoucí zrušení důvodu stěhování, vzdělání, země předchozího a nového pobytu; stěhování mezi urbanistickými obvody Prahy se nezahrnuje do vnitřního stěhování
2001	Obyv 1 až 5–12	Rozšíření okruhu sledovaných osob o cizince s některým z typů dlouhodobého pobytu na území ČR v návaznosti na výsledky SLDB 2001
	Obyv 1 až 4–12	Nejvyšší vzdělání je dobrovolně poskytován údaj
2007	Obyv 3–12	Rozšíření sledování místa úmrtí na všechny zemřelé osoby (nikoliv jen pro kojence), zrušení údaje o délce života v hodinách při úmrtí do 24 hodin a o porodní hmotnosti zemřelých kojenců
	Obyv 4–12	Údaje jen za schválené rozvody (ne za všechna rozvodová řízení), nová položka datum nabytí právní moci
	Obyv 2–12	Počátek zpracování i údajů o otci v případech dětí narozených nevdaným ženám, pokud jsou uvedeny
2008	Obyv 1až 4–12	Zrušení všech autokorekcí (pro vybrané údaje je tak povolena možnost „nezjištěno“)
2011	Obyv 3–12	Úprava možností způsobu smrti (možnost výběru ze všech možností; podle mezinárodního „death certificate“) V průběhu roku 2011 se zpracování souboru zemřelých a narozených rozšíří o zpracování dat za události, ke kterým došlo na území ČR a jejichž nositelé byli nerezidenti. Důvodem je plnění prováděcího předpisu EP a Rady ke statistice zemřelých podle příčin smrti, který upravuje poskytování dat o zemřelých a perinatální úmrtnosti Eurostatu. Do statistiky ČSÚ tyto události zahrnovány nebudou.

stupné na webu, lze si je také stáhnout. Kromě toho ČSÚ vychází vstříc individuálním žádostem o data, požadavkem jsou zpravidla údaje v podrobnějším třídění, než je standardně publikováno, samozřejmě za dodržení předpisů vztahujících se k ochraně osobních údajů. Pro vědecké účely jsou příslušným institucím v případě jejich zájmů poskytovány dokonce celé databáze anonymizovaných záznamů jednotlivých demografických událostí. Za zmínku stojí také činnost ČSÚ v oblasti medializace a popularizace výstupů demografické statistiky, a to zejména v souvislosti s vydáváním čtvrtletních Rychlých informací Pohyb obyvatelstva, prakticky každoročně pořádaných tiskových konferencí k populačnímu vývoji, přednášek pro studenty aj.

ZÁVĚR

Jak bylo řečeno v úvodu, základ demografické statistiky České republiky musí být v souladu s plat-

nou legislativou. Ta jí sice dává limity, ale nemělo by zároveň platit, že se legislativa nemůže měnit. Kriticky zhodnoceno, tento přístup však je v současné době více či méně uplatňován. Samozřejmě, že nelze naplňovat ideální stav s maximem získaných informací při minimální zátěži respondentů. Cestou by ale nemělo být ani „ztrácení“ informací. Druhým pohledem, kromě výkonu funkce státu v oblasti demografie prostřednictvím Českého statistického úřadu, je totiž pohled demografie jako vědy, pěstované na vysokých školách či jiných institucích. Cílem vědy v jakémkoli oboru je přece poznat vše, co v něm poznat lze. Mezi demografy, např. v rámci České demografické společnosti by tak měla probíhat diskuse ohledně jejího legislativního zabezpečení a sběru (jakých) dat, ze které by pak mohly vzejít konkrétní návrhy. Mnoho lze také zjistit výběrovými šetřeními, což se ale většinou pojí s otázkou hledání finančních zdrojů.

ADMINISTRATIVNÍ ZDROJE DAT VE SČÍTÁNÍ LIDU 2011

Robert Šanda

V současné evropské statistice je zřetelná snaha o omezení sběru dat prostřednictvím klasických dotazníkových šetření. Ta jsou často velmi nákladná, mívají značné požadavky na lidské zdroje i na čas potřebný na přípravu, realizaci a zpracování výsledků. Velkou nevýhodou je zatěžování respondentů dotazy a nezdůvěry také jejich omezená ochota poskytovat osobní údaje. Za vhodné řešení bývá považováno co nejširší využívání dat z různých administrativních zdrojů.

Sčítání lidu bylo jednou z prvních statistických úloh, kde se administrativní zdroje začaly prosazovat. Průkopníky byly země severní Evropy. V nich byly v 60. letech zakládány centrální populační registry a následně vznikaly další zdroje dat (registry ekonomických subjektů, registry bytů, absolventů škol apod.), které poskytovaly postupně stále širší škálu údajů využitelných pro účely národních statistik. V Dánsku se během 60. a 70. let množství dostupných administrativních údajů natolik rozšířilo, že se zde již v roce 1981 mohlo uskutečnit první sčítání lidu na světě bez dotazníkového šetření, založené výhradně na datech z administrativních registrů.

Množství zemí zapojujících do sčítání lidu administrativní data se postupně rozrůstá. V roce 2011 se ve čtyřech členských zemích EU uskuteční cenzus čerpající veškerá data z registrů (vedle Dánska to bude Finsko, Švédsko a Rakousko, ze zemí mimo EU Norsko). Další jedenáct zemí bude kombinovat data z registrů s daty získanými dotazníkovým šetřením (vyčerpávajícím či výběrovým). Tradiční sčítání již proběhne pouze v menšině členských zemí EU. Oproti cenzům konaným kolem roku 2000, kdy kombinovanou metodu použilo pět států, se jedná o výrazný posun.

REGISTRY V ČESKÉM SČÍTÁNÍ 2011

Do skupiny zemí, které budou při sčítání 2011 kombinovat dotazníkové šetření s údaji z administrativních

**SČÍTÁNÍ LIDU,
DOMŮ A BYTŮ
2011**

registrů, patří i Česká republika. Registry budou využívány ve všech fázích sčítání, od přípravy a provedení vlastního šetření po zpracování výsledků. Hlavními zdroji jsou **Registr sčítacích obvodů a budov (RSO)** a **Informační systém evidence obyvatel (ISEO)**. Využívají se i další zdroje, údaje z nich však slouží pouze jako podpora, především ve fázi přípravy. Údaje RSO a ISEO budou vstupovat i do výsledků sčítání.

REGISTR SČÍTACÍCH OBVODŮ A BUDOV (RSO)

RSO byl založen v roce 1996 a je podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, spravován Českým statistickým úřadem. V současné době obsahuje údaje o územních a územně evidenčních prvcích a údaje o budovách a bytech. Základním konstitutivním zdrojem dat o budovách a způsobu jejich využití je pro RSO Informační systém katastru nemovitosti (ISKN). Vedle toho má ČSÚ řadu externích i vlastních zdrojů (např. různá jednorázová či pravidelná statistická šetření), jimiž jsou data o budovách v RSO aktualizována. V rámci územní přípravy sčítání lidu byla provedena rozsáhlá revize stavu RSO ze strany obcí, při které obce kontrolovaly, zda údaje v RSO odpovídají skutečnosti.

Úloha RSO při přípravě sčítání 2011 je nezastupitelná. Data z něho sloužila jako podklad pro rozdělení území ČR na sčítací obvody, v nichž budou působit sčítací komisaři. Z RSO byly připraveny podpůrné materiály pro terénní práce a byly podle nich vytištěny a – pokud to bylo možné – i předvyplněny domovní a bytové listy. Domovní listy byly předvyplněny vždy, pokud byl daný údaj k dispozici. Bytové listy mohly

být předvyplněny pouze pro byty v jednobytových domech, protože v domech s více byty by bylo prakticky nemožné při distribuci formulářů určit, do kterého bytu by který bytový list patřil.

Respondenti, případně sami sčítací komisaři (neboť i ti v některých případech vyplňují domovní a bytové listy), mají povinnost předvyplněné údaje opravit v případě, že jsou chybné či zastaralé. Údaje z RSO, které nebudou na sčítacích formulářích opraveny (buď proto, že odpovídají skutečnosti, nebo se nepodaří získat aktuální data od respondentů), se dostanou do výsledků SLDB. Tím se sčítání 2011 vyčleňuje ze skupiny tradičních cenzů, v nichž mohou být registry rovněž využívány jako podpora, ale jejich údaje nejsou zdrojem dat pro vlastní cenzus a nemohou tedy ovlivnit výsledky.

RSO je registr spravovaný Českým statistickým úřadem, který tak může alespoň do určité míry zajistit, aby stav uložených dat vyhovoval potřebám sčítání. Soulad RSO se skutečným stavem lze navíc před sčítáním poměrně dobře ověřit, např. zmíněnou revizí v obcích či tzv. informativní pochůzkou, kterou mají sčítací komisaři za úkol provést těsně před distribucí formulářů. Z tohoto hlediska je výrazně komplikovanější využití druhého administrativního zdroje, Informačního systému evidence obyvatel (ISEO).

INFORMAČNÍ SYSTÉM EVIDENCE OBYVATEL (ISEO)

Základ dnešního ISEO byl položen v roce 1980, kdy podle vyhlášky tehdejšího Federálního ministerstva vnitra (vyhláška č. 4/1980 Sb., o mimořádném hlášení pobytu občanů) museli státní občané ČSSR s trvalým pobytem na území státu nahlásit prostřednictvím registračních lístků svůj pobyt k 1. 11. 1980, což byl zároveň rozhodný okamžik SLDB. Tímto způsobem byly shromážděny informace pro vytvoření centrálního registru občanů.

Dnešní ISEO je následníkem tohoto registru. Byl zřízen podle zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech, a v současné době obsahuje údaje o občanech ČR, o cizincích s povolením k po-

bytu na našem území a o cizincích, kterým byla na území ČR udělena mezinárodní ochrana.

Využití ISEO ve sčítání lidu 2011 je umožněno novelou zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, a zákonem č. 296/2009 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011. Stejně jako RSO i data z ISEO mají sloužit ve fázi přípravy i zpracování sčítání. Podle údajů o adrese pobytu platné ke konci října byly pro občany a evidované cizince vytištěny sčítací listy osob (novější data nebylo možné využít, protože bylo nezbytné ponechat čas na vytištění). Na rozdíl od domovních a bytových listů však na sčítacích listech osob nemohly být z důvodu ochrany osobních údajů předvyplněny žádné otázky. Předtištěna byla pouze adresa, jméno a příjmení, všechny otázky musí vyplňovat respondenti¹⁾.

Po sběru formulářů se shromážděné údaje propojí se záznamy převzatými z ISEO, platnými k rozhodnému okamžiku sčítání. K tomu by teoreticky mělo postačit rodné číslo, ve skutečnosti však bude situace složitější (např. na formuláři nemusí být rodné číslo správně a čitelně uvedeno, řada evidovaných cizinců nemá rodné číslo přiděleno, stále se vyskytují duplicitní rodná čísla atd.). Bude třeba využít i jiné údaje, zejména jméno a příjmení, datum narození a pohlaví. Propojování dat formulářů se záznamy ISEO tak bude značně složitý proces, založený na hodnocení míry podobnosti záznamů.

Po nalezení odpovídajících dvojic, tj. formulář – záznam ISEO, budou některé údaje k dispozici z obou zdrojů. Jsou to údaje o datu narození, pohlaví, státním občanství, rodinném stavu, resp. registrovaném partnerství, v omezené míře bude u dětí možné z ISEO získat i bydliště matky v době narození. Je téměř jisté, že někdy bude ISEO s formulářem v rozporu. V takových případech bude při zpracování dána přednost údaji na formuláři. Tento přístup vychází z předpokladu, že respondent správnou odpověď zná a že neexistuje záruka aktuality administrativních údajů. Pokud však bude odpověď na některou otázku chybět, případně bude zcela nepravděpodobná (např. extrémně nízké datum narození) či nelogická vzhledem k ostatním odpovědím (například bude vyplněn rodinný stav i registro-

1) Je zřejmé, že řada lidí nežije v místě svého evidovaného pobytu. Předtištěné formuláře určené pro tyto osoby zůstanou nevyužity. Osobám sečteným mimo místo jejich evidovaného pobytu budou předány bíanco sčítací listy osoby, do nichž adresu a případně jméno vepíše při předávce sčítací komisař.

vané partnerství), pak vstoupí do dalšího zpracování údaj z ISEO. ISEO tedy bude sloužit především jako alternativní zdroj dat.

Kromě doplňování nezodpovězených otázek budou z ISEO čerpány údaje, které by se ve výsledcích SLDB měly objevit, ale otázka na ně nebyla na sčítací formulář zařazena. Jedná se zejména o místo evidovaného (trvalého či přechodného) pobytu a datum sňatku. Pro tyto údaje bude ISEO jediným zdrojem.

Další, zcela zásadní, možnost využití ISEO spočívá v rozšíření počtu sečtených osob o osoby, které se sečíst nepodařilo, ale v evidenci jsou zaznamenány. O těchto osobách by sice nebyly k dispozici údaje o vzdělání, ekonomické aktivitě, dojíždě atd., ale základní informace o nich ISEO poskytuje. Poprvé v historii sčítání lidu na našem území by tak počet obyvatel nevycházel pouze z počtu osob sečtených v terénu.

Doplnění několika chybějících odpovědí na formuláři daty z ISEO je (relativně) bezproblémové. Administrativní údaj při tom bude použit spíše ve výjimečných případech. Problematictější bude použití údajů, pro které je ISEO jediným zdrojem – především údaje o datu sňatku. V tomto případě je kvalita výsledků sčítání závislá pouze na aktuálnosti a správnosti administrativního záznamu. Po převzetí dat ISEO platných k rozhodnému okamžiku sčítání proto bude muset být provedena pečlivá analýza kvality údajů o datu sňatku a až na základě jejich výsledků bude možné rozhodnout, zda lze tento ukazatel použít (podle dosavadních informací např. ne vždy v ISEO odpovídá datum sňatku manžela datu sňatku manželky).

Zjevně nejzávažnější bude rozhodnutí, zda nesečtené, ale v ISEO evidované osoby zahrnout do počtu obyvatel ČR. Je všeobecně známo, že v evidenci obyvatel se vyskytují záznamy o osobách, které již zemřely, případně nežijí na území ČR. Pokud bude rozhodnuto o realizaci tohoto kroku, budou muset existovat opatření minimalizující riziko, že bude započtena osoba zemřelá či dlouhodobě žijící v zahraničí. Základní podmínkou bude existence záznamu o pobytu na platné adrese (v ISEO se mohou vyskytovat záznamy o pobytu na adresách objektů, které již neexistují). Budou vyřazeny záznamy o nesečtených osobách, které mají evidováno bydliště na adrese ohlašovny pobytu. Dále budou muset být vyloučeny záznamy o osobách v nepravděpodobně vysokém věku. Údaje z ISEO budou konfrontovány s daty demografické statistiky – to umožní vyřadit

například zemřelé osoby, o nichž má ČSÚ informaci z hlášení o úmrtí, ale v ISEO dosud figurují jako žijící. Speciální pozornost bude věnována posouzení důvěryhodnosti záznamů o cizincích, protože jejich evidence není na uspokojivé úrovni. Definitivní rozhodnutí o využití ISEO pro popsání účel bude opět možné učinit až po analýze kvality dat ISEO k rozhodnému okamžiku.

BUDE PŘÍŠTÍ SČÍTÁNÍ V ČR ZALOŽENÉ VÝHRADNĚ NA REGISTRECH?

Kombinovaná metoda sčítání lidu je většinou považována za mezistupeň při přechodu od tradičního sčítání k cenzu založenému na registrech (někdy nazývanému reg-cenzus). Ze silícího důrazu na administrativní zdroje, který je na celoevropské úrovni patrný, by se dalo usuzovat, že vyčerpávající dotazníkové šetření se brzy stane okrajovou metodou sčítání. Výhody využívání administrativních zdrojů ve sčítání jsou stejné jako v ostatních statistických šetřeních. Reg-cenzus lze pořídit s (až řádově) nižšími náklady, bez zatěžování respondentů, lze jej opakovat v mnohem kratším intervalu a výsledky lze publikovat výrazně rychleji.

Zároveň však musí být splněna řada podmínek, aby mohlo být od sčítacích formulářů zcela upuštěno. Základním předpokladem je existence kvalitních registrů. V legislativě musí být zakotvena možnost široce využívat administrativní zdroje dat pro statistické účely. Nutnou podmínkou je kladný přístup veřejnosti k využívání registrů, bez něhož by bylo velmi problematické reg-cenzus prosadit (je však otázkou, zda za 10 let bude veřejnost ochotna akceptovat sčítání založené na dotazníkovém šetření). K získání všech potřebných informací je většinou potřeba kombinovat data z řady registrů. To mohou snadno znemožnit různé překážky technického (např. nekompatibilní formáty dat apod.) nebo věcného charakteru (např. rozdílné definice ukazatelů). Je proto nezbytné koordinované vedení registrů a úzká spolupráce správců registrů se statistickým úřadem. Především je však třeba mít na zřeteli, že cílem sčítání je zjistit skutečný stav obyvatelstva. Pokud údaje v administrativních zdrojích neodpovídají realitě, lze si jen obtížně představit, že by sčítání na nich založené přineslo veřejnosti užitek. Zda budou kolem roku 2020 v ČR uvedené podmínky splněny, nelze v tuto chvíli odhadovat.

SČÍTÁNÍ S VYUŽITÍM POŠTOVNÍCH SLUŽEB

Hana Bednářová

V březnu vypuklo dlouho očekávaná statistická akce – Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (SLDB 2011). Budou tak k dispozici aktuální statistická data zejména ze sociálně demografické oblasti. Jsou to údaje nejen o vzdělání, zaměstnání, dojíždě, náboženském vyznání a národnosti, ale i o počtu a složení domácností a úrovni bydlení, které nemají v takovém rozsahu a takovém územním detailu jiný zdroj než právě sčítání. Pro věrohodnost a úplnost dat je proto nezbytné, aby byl sečten co největší podíl obyvatel a údaje sčítání byly zpracovány co možná nejdříve. Na základě Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 ze dne 9. července 2008, o sčítání lidu, domů a bytů se sčítání uskuteční ve všech státech Evropské unie v roce 2011. Jejich metodika a minimální program jsou pro členské země závazné. O srovnatelnosti, harmonizaci definic a klasifikací již psala Marie Radolfová¹⁾.

Letošní sčítání se od těch předcházejících liší v tom, že probíhá za širší spolupráce dodavatelů. Dodavatelský způsob řešení některých oblastí přípravy, realizace a zpracování je široce využíván i v jiných zemích, například na Slovensku, Maďarsku a Velké Británii.

DODAVATELSKÁ SPOLUPRÁCE V RÁMCI SLDB 2011

Pro přípravu a provedení letošního sčítání lidu, domů a bytů 2011 vypsala Český statistický úřad v souladu

s ustanoveními zákona č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách, ve znění pozdějších předpisů, hodně veřejných zakázek, z nichž však dvě výrazně převyšují ostatní svým rozsahem.

V první takové velké soutěži na pozici Generálního dodavatele informačních technologií pro SLDB (GDIT) zvítězila společnost Hewlett-Packard, s. r. o. Předmět zakázky na GDIT představuje soubor dodávek a služeb pro komplexní zabezpečení informatické podpory ve všech fázích SLDB 2011. GDIT zabezpečuje vývoj aplikace elektronických sčítacích formulářů, což je v historii sčítání u nás novinkou. Z dalších aplikací je to například vývoj databáze sledující tzv. životní cyklus sčítacích formulářů od jejich vygenerování a vtištění, přes distribuci a sběr až po samotné skenování. Naskenované formuláře metodou optického rozpoznávání znaků (OCR) budou zpracovány na základě aplikace logických kontrol a datové burzy²⁾ a následně z nich vzniknou výstupy. Po zpracování budou sčítací formuláře skartovány.

Největší veřejná zakázka byla v souvislosti se sčítáním vypsána na Práce spojené s distribucí a sběrem sčítacích formulářů a další služby pro realizaci Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011³⁾ v terénu. Předmětem zakázky je provedení prací spojených s tiskem, distribucí, sběrem a předáním sčítacích formulářů na místo zpracování a další služby pro realizaci projektu SLDB 2011. Výhodou dodavatelského řešení terénních prací je mimo jiné využití již vybudované infrastruktury dodavatele, jeho technologií, organizační struktury a lidských zdrojů. Zajištění procesu terénních prací se zhostila Česká pošta, s.p. (ČP), která byla jediným uchazečem o tuto zakázku. Vzájemná spolupráce České pošty

1) Radolfová, Marie. *Obsah sčítání lidu 2011 z pohledu evropské legislativy a mezinárodních doporučení*. Demografie, 2009, 51 (2), s. 127–129.

2) V průběhu elektronické burzy dochází k zařazování vybraných osob do konkrétní hospodářící domácnosti v místě obvyklého pobytu. Následně probíhá kompletace datových vět a výsledkem je definitivní počet datových vět za jednotlivé entity.

3) Jedná se o generálního dodavatele terénních prací (GDTP).

a Českého statistického úřadu byla ověřena v rámci Zkušebního sčítání 2010, které proběhlo v dubnu loňského roku⁴.

POŠTOVNÍ DORUČOVATELÉ JAKO SČÍTACÍ KOMISAŘI

Zatímco při posledním SLDB v roce 2001 byli sčítací komisaři (SK) najímáni převážně Českým statistickým úřadem na doporučení obcí, při SLDB 2011 jsou sčítacími komisaři zejména poštovní doručovatelé – je jich zhruba 12 tisíc.

Poštovní doručovatelé většinou dobře znají území, ve kterém působí, znají denní zvyky jeho obyvatel, budí u nich důvěru a s ochranou osobních údajů mají zkušenosti. Při distribuci sčítacích formulářů je nezbytný osobní kontakt s povinnou osobou, tedy nesmí pouze vhodit sčítací formuláře do poštovní

schránky. Čas návštěvy sčítací komisaři volí nejčastěji v pracovní den v podvečer nebo o víkendu, aby zastihli rodinu doma.

ÚZEMNÍ ORGANIZACE SČÍTÁNÍ

Česká pošta disponuje hustou sítí pošt a poštoven. Mnoho z nich bude zastávat funkci tzv. sběrných míst (SM). SM jsou pro sčítacího komisaře zázemím, zde si každodenně vyzvedne sčítací formuláře, které v ten den hodlá distribuovat, a večer vrátí všechny zbylé sčítací formuláře, které za daný den neroznesl, resp. vyplněné sebral. Z důvodu zajištění maximální bezpečnosti dat si nesmí SK vzít s sebou domů žádný sčítací formulář, i kdyby byl prázdný nebo pouze předvyplněný.

Každý komisař má přidělen svůj sčítací obvod (SO)⁵, který je nejmenší územně organizační jednotkou pro terénní práce. Sčítací obvody Česká pošta vytvořila z jednoho nebo více statistických obvodů (nedělitelnost statistických obvodů byla podmínkou). Některá hromadná ubytovací zařízení s větší lůžkovou kapacitou – např. hotely a ubytovny, domovy seniorů byly z gesce ČP vyčleněny jako samostatné sčítací obvody (SSO)⁶ a sčítání v nich zajišťuje ČSÚ.

Struktura SOB a SM vychází z organizační struktury ČP. Každé SM má určeno, pro jaké SOB, resp. sčítací komisaře zajišťuje zázemí. Nad samotnými SM stojí regionální pracoviště, které zajišťuje dohled nad postupem prací, svolává pravidelné schůzky s vedoucími pracovníky a spolupracuje s krajským pracovištěm ČSÚ. Působnost regionálního pracoviště pošty zahrnuje dva administrativní kraje. Vymezení SM a regionů je zobrazena na obrázku 1.

K tomu, aby mohly být efektivně využity poštovní služby, je nutné, aby byly splněny některé podmínky. Jednou z nejdůležitějších podmínek je aktualizovaný registr poštovních/doručovacích adres. Česká pošta doručuje zásilky na základě Databáze doručovacích

• **Propagace sčítání byla počátkem ledna podpořena vydáním příležitostné poštovní známky** v nákladu jeden milion kusů v nominální hodnotě 10 Kč. Pro sběratele byla vydána i obálka s příležitostným razítkem. Známkou s logem Sčítání lidu, bytů a domů 2011 navrhl výtvarník a grafik Jan Kolář, který je i tvůrcem vizuálního obrazu celého sčítání.

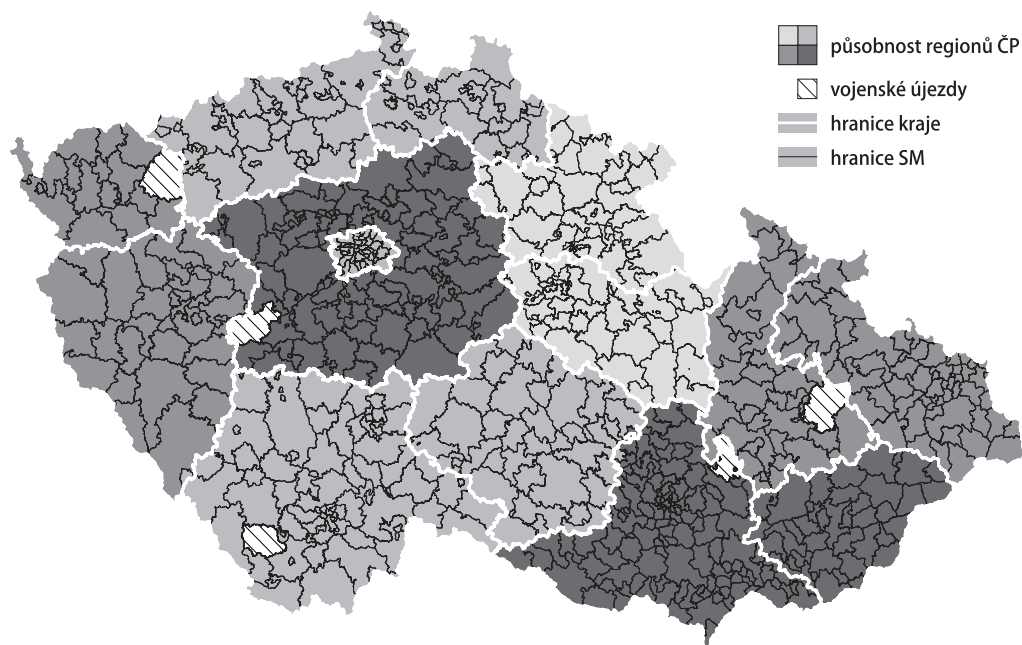
4) Čtrnást, Pavel. *Proběhlo Zkušební sčítání 2010*. Demografie, 2010, 52 (3), s. 197–200.

5) Na sčítání budou kromě České pošty spolupracovat i další subjekty, např. Asociace poskytovatelů sociálních služeb či Sdružení azylových domů, které se budou podílet zejména na sčítání lidí bez domova a podle § 9 zákona č. 296/2009 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 i některé ústřední správní úřady, zejména ministerstva. Ta sčítají objekty ve své kompetenci, např. věznice, ubytovny nebo vojáky a pracovníky ambasad v zahraničí.

6) Moravec, Štěpán. *Územní příprava SLDB 2011*. Demografie, 2010, 52 (2), s. 128–130.

Obrázek 1: Vymezení regionů ČP a území SM pro SLDB 2011

Delimitation of regions and districts of collecting centers of Czech Post for Census 2011

Pramen: ČSÚ, Registr sčítacích obvodů a budov.

míst (DDM). Při sčítání je však nezbytné doručit sčítací formuláře i do objektů, kam se běžně poštovní zásilky nedoručují. V rámci územní přípravy došlo ke kontrole adresních míst DDM a RSO⁷⁾. V případě, že se nějaké záznamy nepodařilo spárovat, proběhlo na obou stranách ověřování a úprava těchto dat.

TISK A DISTRIBUCE SČÍTACÍCH FORMULÁŘŮ

Všechna data včetně těch, která budou předvyplněna z dostupných administrativních a statistických zdrojů, jsou setříděna podle SM až do úrovně jednotlivých sčítacích komisařů do tiskové dávky. Tisková dávka obsahuje i informaci o způsobu balení a přepravy.

Pro zajištění tisku sčítacích formulářů, vysvětlivek, obálek P.O.Box, informačních letáků a jiných tiskovin má Česká pošta k dispozici dvě vysoce výkonné tiskárny, které mohou vytisknout až tisíc stránek za minutu. Česká pošta tiskla sčítací formuláře za speciálních bezpečnostních opatření v tiskárně v Brně a v Českých Budějovicích. Celkový počet tiskovin je zhruba 30 milionů a byly vytištěny v průběhu ledna a února.

Vytištěné formuláře byly baleny do krabic opatřených čárovými kódy, adresními štítky a přelepeny pečeti, které byly následně uloženy do klecí, jsou zaplombovány a uloženy ve skladu tiskovin. Na základě rozdělovníků byly tyto tiskoviny distribuovány prostřednictvím přepravních vozidel ČP na dodávací místa⁸⁾, kde byly

7) RSO – registr sčítacích obvodů a budov, který spravuje Český statistický úřad

8) Dodávacími místy jsou na straně dodavatele SM, v případě gesce ČSÚ a ministerstev jsou tiskoviny distribuovány na dohodnuté adresy.

v zabezpečených místnostech skladovány a dále distribuovány jednotlivým sčítacím komisařům.

INFORMAČNÍ PODPORA SČÍTÁNÍ

Od konce února funguje Call Centrum SLDB (CC), jehož provoz zajišťuje rovněž Česká pošta. CC má dvě úrovně – jedna část CC slouží pro služební účely zejména k podpoře terénních pracovníků a druhá zodpovídá dotazy veřejnosti. CC je vybavené znalostní databází, která operátorům pomůže při zodpovězení dotazu respondentovi. Pomocí CC je možné i domluvit jiný čas návštěvy sčítacího komisaře v domácnosti. CC slouží jako zelená linka a hovory na něj jsou tedy bezplatné.

BEZPEČNOST VYPLNĚNÝCH SČÍTACÍCH FORMULÁŘŮ

Všichni pracovníci, kteří se mohou setkat s důvěrnými osobními údaji v rámci projektu sčítání lidu skládají slib mlčenlivosti do rukou pověřeného zaměstnance ČSÚ. V tomto slibu se tyto osoby zavazují, že nezveřejní, nikomu nesdělí ani neumožní seznámit se s jakýmkoliv statistickými údaji získanými pro účely SLDB 2011, se kterými se seznámí v souladu s ustanoveními zákona o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011. Sčítací komisař se domácnosti prokáže předložením průkazu sčítacího komisaře⁹⁾ a dokladem totožnosti.

Sčítací formuláře jsou sledovány pomocí Informačního systému České pošty (IS TEP) a informace o jejich pohybu a veškerých změnách jsou každodenně přenášeny do Evidenční databáze (EVDB) ČSÚ. Vytěžená data (po oskenování či přímo z elektronických formulářů) vstupují přímo do Zpracovatelské databáze, ve které se pak dále zpracovávají. Prostory, ve kterých se nacházejí servery (i záložní), na kterých jsou tyto databáze uloženy, podléhají velmi přísnému bezpečnostnímu režimu.

ZAHRANIČNÍ ZKUŠENOSTI

Využití poštovních služeb není ve světě ojedinělé. V rámci sčítání využívají pro distribuci sčítacích formulářů těchto služeb ve Spojených státech amerických, Velké Británii a Kanadě, kde jsou sčítací formuláře zasílány přímo poštou, popřípadě se zasílají pouze návody na vyplnění sčítacích formulářů on-line.

Částečně využívají poštovních služeb i další státy. Většinou je to jeden ze způsobů návratu sčítacích formulářů (např. v Austrálii, na Novém Zélandu a v Irsku) nebo se tímto způsobem dotazují statistické úřady na údaje, které nejsou obsaženy v registrech. Například v Německu jsou oslovovali vlastníci domů a bytů. V Rakousku byly poštou na trvalé bydliště zasílány dopisy občanům, kteří jsou podle dostupných údajů dlouhodobě v zahraničí (v případě, že osoby na dopis nezareagovaly, byly ze sčítání vyjmuty).

9) Vzor průkazu sčítacího komisaře je společně se vzory sčítacích formulářů ukotven ve Vyhlášce č. 279/2010 Sb. k provedení některých ustanovení zákona č. 296/2009 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011.

POPULAČNÍ VÝVOJ ČESKÉ REPUBLIKY 2007 V ANGLICKÉM JAZYCE

Kryštof Zeman

V roce 2009 vyšla v pražském Sociologickém nakladatelství SLON publikace **Population Development in the Czech Republic 2007**. Jde o anglický překlad české verze Populačního vývoje České republiky 2007, který byl publikován dříve. Publikace je tradičním počinem Katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK, jejíž kolektiv vydává analýzu aktuálního demografického vývoje ve společnosti již po více než patnáct let. V češtině vycházel Populační vývoj každoročně v letech 1994–2001, následovaly tematicky rozsáhlejší soubory věnované období 1990–2002, resp. 2001–2006 a konečně již zmíněný ročník 2007. V angličtině vyšly ročníky 1996, 1999, 2001, 2002 (zvlášť věnované vývoji v letech 1990–2002) a 2007.

První část publikace je tradičně rozdělena do kapitol nazvaných podle demografických témat a procesů. Tě ještě předchází úvodní část s přehlednými tabulkami souhrnných demografických ukazatelů za roky 1981–2007. Druhá část publikace obsahuje srovnávací studie České republiky v rámci Evropské unie, včetně srovnání rodinné politiky a výhledů do budoucna. Jednotlivé kapitoly napsali (podle abecedy) *Dagmar Bartoňová, Boris Burcin, Ludmila Fialová, Květa Kalibová, Jiřina Kocourková, Tomáš Kučera a Jitka Rychtaříková*.

Vzhledem k tomu, že struktura první části publikace je demografické veřejnosti již známá, budeme se věnovat spíše částem, jež přinášejí z obsahového hlediska nové prvky. V kapitole o velikosti a struktuře obyvatelstva je to například pasáž o vzdělanostní struktuře obyvatelstva, v kapitole Sňatečnost zase diskuse o preferovaném datu sňatku (v souvislosti se 7. červencem 2007). V kapitole o rozvodovosti jsou diskutovány rozpady manželství cizinců. Kapitola o plodnosti diskutuje roli posouvání věku rození dě-

tí do vyššího věku, včetně vlivu vyššího vzdělání žen a vlivu mimomanželské plodnosti, na úroveň plodnosti v současnosti i budoucnosti se závěrem, že úroveň úhrnné plodnosti se bude i nadále pohybovat v rozsahu 1,2–1,4. Tato hodnota je však nižší než hodnota aktuální (1,5) i ta očekávaná projekcí ČSÚ (růst na 1,55 v nízké variantě).

Další kapitola diskutuje výhodu České republiky, co se týče statistických informací o potratech, které patří k jedněm z nejbohatších v Evropě. Zároveň je diskutována potratovost nejen z transverzálního nýbrž i generačního hlediska: přes širokou dostupnost antikoncepce a plánovaného rodičovství stále část žen, většinou vdaných a ve starším věku, podstupuje interrupci, pokud otěhotní poté, co již dvě děti má. Kapitola o úmrtnosti obsahuje několik nových grafů, jako je vývoj výdajů ve zdravotnictví a spotřeba léků. Snižování úrovně úmrtnosti je zasazeno do širšího kontextu zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva z rozličných důvodů. Podstatnou část článku tvoří analýza odvrátitelné úmrtnosti, se závěrem, že její podíl na celkové úmrtnosti klesl od roku 1990 z více než 60 procent na téměř 50 procent. Poslední kapitola první části se věnuje mezinárodní migraci, počtu a strukturám cizinců. Zvláštní pozornost je věnována regionálnímu rozložení cizinců v České republice. Část kapitoly popisuje také vnitřní migraci, se zvláštní pozorností na suburbanizaci.

Ve druhé části publikace je analyzována demografická situace České republiky v rámci Evropské unie. Struktura druhé části se také opírá o základní demografické jevy (stavy, sňatečnost, rozvody, plodnost, úmrtnost), doplněné o kapitolu srovnávací rodinnou politiku v EU a kapitolu diskutující výhledy demografického chování do budoucna. Obsah je bohatý na tabulky srovnávací demografický vývoj v zemích EU. Tak se například dozvíme, že ČR patří k zemím se zcela minimálním indexem růstu obyvatelstva od roku 1960.

Kapitoly o sňatečnosti a rozvodovosti diskutují různé typy chování v Evropě, kdy například sňatečnost v ČR byla do roku 1950 charakterizována vyšším věkem při sňatku a vyšším podílem svobodných, po roce 1950 naopak nízkým věkem a nízkým podílem svobodných, přičemž v posledních 20 letech dochází k návratu ke dřívějším charakteristikám. Extenzivně je popsán vývoj rozvodovosti jak v Evropě, tak v českých zemích. Spolu s Belgií a Skandinávií je ČR oblastí s nejvyšší úrovní rozvodovosti v Evropě. Kapitola o úmrtnosti ilustruje na případu ČR a Francie rozdíl ve vývoji úmrtnosti mezi socialistickými a demokratickými státy Evropy.

Kapitola o rodinné politice na začátku upozorňuje, že rodinná politika je v kompetenci jednotlivých států, a že na úrovni Evropské unie neexistuje jednotná me-

todika pro tuto doménu (a to zejména, jak kapitola poznamenává, vlivem Velké Británie). Kapitola popisuje vývoj rodinné politiky od šedesátých let a zdůrazňuje její různorodost napříč Unií. Poslední kapitola představuje projekci Eurostatu (EUROPOP2008). Podle této projekce s horizontem roku 2060 začne obyvatelstvo postkomunistických zemí včetně ČR (a také celého Německa) ubývat. Kapitola však zejména analyzuje vliv budoucího demografického vývoje na stárnutí obyvatelstva s tím, že postkomunistické společnosti budou také v tomto směru vykazovat nejvyšší hodnoty. Kapitola je doplněna faktorovou analýzou, kde faktor 1 představuje úhrnnou plodnost, naději dožití a HDP, zatímco faktor 2 představuje především stáří populace. Česká republika nejen z geografického, ale i z tohoto hlediska stojí ve středu Evropské unie.

SOCIÁLNÍ REPRODUKCE A INTEGRACE: IDEÁLY A MEZE¹⁾

Marek Řezanka

Sborník **Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze** přináší tři statě věnované sociální mobilitě a stratifikaci, čtyři příspěvky o trhu práce v ČR, čtyři subkapitoly týkající se problematiky rodiny, další tři o identitě a migraci. Sborník je zakončen dvěma články, které se zaměřují na síť propojující geograficky spolu nesouvisějící oblasti a na rozdíly ve společnosti obecně.

Byl sestaven z příspěvků přednesených na celostátní konferenci v Brně ve dnech 9.–10. listopadu 2006 (akci zaštitila *Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity*). Předmluvu napsal *Petr Mareš (Co s konceptem sociální exkluze v české společnosti?)*. Všímá si v ní problematiky „sociálně vyloučených“ včetně „poten-

ciálně sociálně vyloučených“ (především ohrožení jednotlivců a domácností dlouhodobou nezaměstnaností).

Natalie Simonová ve svém článku pojednává o vzdělanostní reprodukci z hlediska mobility v České republice od roku 1916 do současnosti. Pozoruje, nakolik se mění vzdělanostní úroveň dětí oproti generacím jejich rodičů, zda se sociální status víceméně reprodukuje či zda dochází k vzestupným či sestupným posunům ve vzdělání synů a dcer. Analýzu doprovází různými statistickými modely (např. log-multiplikativní model pro mezigenerační vzdělanostní vztahy), tabulkami a grafy. Dochází k závěrům, že dcery mají oproti svým matkám vzestupnou vzdělanostní mobilitu až po roce 1989, synové vykazují oproti svým otcům sestupnou mobilitu.

Tomáš Katrňák a *Petr Fučík* si kladou otázku, zda existuje souvislost mezi sociální mobilitou a vzdělanostní homogamií. Autoři vymezili dvě základní

1) Mareš, Petr. – Hofírek, Ondřej (eds.). *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze*. Brno: Nakladatelství Masarykovy univerzity, Mezinárodní politologický ústav, 2007, 324 s. ISBN 978-80-210-4439-5,

hypotézy. Jedna souvisela se vztahem vzdělanostní homogamie (stejně vzdělaní rodičů, partnerů) se sociální mobilitou, druhá s mobilitou vzdělanostní. Na stanovené hladině významnosti se nepodařilo nulové hypotézy vyvrátit, a tak došli k závěru, že v prostředí s větší sociální mobilitou jsou pravděpodobnější sňatky osob s různou úrovní vzdělání.

Kolektiv autorů – *Kateřina Vojtíšková, Ondřej Špaček a Jiří Šafr* – se zaměřil na sociální nerovnosti v symbolické rovině, tj. jak vnímají pražští učitelé ZŠ, „Kdo je dole a kdo nahoře?“. Hlubkové rozhovory se však týkaly velmi malého vzorku respondentů (4 ženy, 3 muži). Cílem studie bylo pokusit se, na tomto jinak vcelku homogenním vzorku mladých učitelů působících na pražských školách po roce 1989 s délkou praxe mezi 3 až 8 roky, postihnout subjektivní vnímání sociálních nerovností. Poněkud spekulativní bylo zařazení těchto učitelů do „střední třídy“. Autoři si problematičnosti této klasifikace byli vědomi, rozhodli se pro ni hlavně na základě předpokladu prestiže profese učitele ve společnosti. Diskutabilní je též výpovědní hodnota názoru 7 lidí přibližně stejně starých a působících na velmi úzce vymezeném prostoru. Jako „ty dole“ vnímali vybraní respondenti bezdomovce a vymezovali se vůči nim na základě vnějškových rysů (zápach, neupravený zevnějšek). Těmi nahoře pak pro ně byli velmi bohatí lidé, u nichž předpokládali často „nemorální“ způsob nabytí svého bohatství.

Problematiku trhu práce otevírá *Tomáš Sirovátko* prací **Dynamika soudobého trhu práce: flexibilita, segmentace a inkluze**. Všimá si začlenění zaměstnaných na trhu práce, které poměruje mírou jistoty zaměstnání/zaměstnatelnosti. Kvalitu zaměstnání pak odvíjí od zdrojů a možnosti a příležitosti jejich využití.

Lenka Klimplová se zaměřila na hodnocení vývoje švédského modelu welfare-state (**Švédská politika zaměstnanosti včera a dnes**) – ve švédské politice zaměstnanosti hledala inspiraci pro ČR. Vyzdvihla především švédské programy pro dlouhodobě nezaměstnané hlavně v regulacích na trhu práce v podobě legislativních a ekonomických bariér bránících zaměstnavatelům najímat nové zaměstnance apod. Nemohla zachytit současný proces (výrazně patrný až v současné době), kdy se model „sociálního státu“ v zemích západní Evropy více či méně rozpadá – a to dokonce i ve Švédsku, jež bylo jeho „výkladní skříň“.

Trend poslední doby je opačný. Deregulace trhu práce ve prospěch zaměstnavatelů. Práva zaměstnanců jsou (a budou) redukována na minimum. Bude na zaměstnavateli, kdy s nimi rozváže pracovní poměr, ochrana zaměstnanců před propuštěním (bez jejich viny) nebude v ničem ukotvena.

Problematiku trhu práce na Slovensku přibližuje v příspěvku: **Strategie studentů na trhu práce v SR** *Olga Plávková*. Zamýšlí se, jakou hlavní proměnou studenti na Slovensku v posledních letech prošli. Dochází k názoru, že nejcitelnější změnou je důraz na individuální uspokojení odrážející se ve dvou oblastech: v přístupu k ekonomickým aktivitám a ve sféře hodnotových struktur.

Aktuálním příspěvkem o mechanismech rozhodování žen s vysokoškolským vzděláním o přechodu z rodičovské dovolené na trh práce se prezentovaly *Helena Bartáková s Blankou Plasovou*. Vycházely ze vztahu mezi placenou a neplacenou prací. Zaměřily se na preference vysokoškolsky vzdělaných žen, kde roli hraje orientace na placenou práci či přímo na kariéru. Významným faktorem při rozhodování těchto žen je flexibilita pracovního místa umožňující skloubení profese a rodiny.

Oddíl článků věnovaných rodině začíná textem *Emy Hrešanové a Martina Kreidla*: **Vzestup mimomanželské plodnosti a mezigenerační přenos sociálního statusu prostřednictvím porodní váhy**. Autoři se zabývali vlivem struktury (věkové, ale především podle rodinného stavu) rodiček na zdraví dětí. Na základě statistických pozorování došli k závěru, že váha narozených dětí je vyšší v případech vdaných matek (oproti dětem narozeným matkám nevdaným). Přitom průměrná hmotnost dětí v čase nevykazovala signifikantnější změny.

Porody po rozvodu se zabývá i *Petr Fučík*. Dospěl k poznatku, že nárůst porodů po rozvodu je vyšší u žen se základním vzděláním (ty spolu se ženami s maturitou v populaci žen podle vzdělání převažují) než u žen s vysokoškolským vzděláním. Vůbec nejvýraznější je fenomén porodů po rozvodu u vyučených žen. Nedodal již, že podle statistik nejhomogennější strukturu podle vzdělání mají páry právě s výučním listem (více jak 70 % vyučených žen má partnera stejně vzdělaného). Autor mimo jiné upozorňuje na problémy s datovou základnou, jež interpretaci některých výstupů znesnadňují či přímo znemožňují.

Dana Sýkorová se zaměřila na bezdětnost ve stáří a stať nazvala: **Ztráty bezdětných, zisky rodičů?** Autorka zjišťuje, že bezdětnost nemusí nutně vést k sociální izolaci seniorů. Ta se odvíjí od jejich sociálních sítí mimo rodinu.

Pojednání o rodině uzavírá ve sborníku *Lenka Budilová* stať: **Cigánská příbuzenská skupina – antropologická perspektiva.** Postihuje některé charakteristické rysy příbuzenského chování u specificky definované sociální skupiny. Zároveň upozorňuje, že vybraný příklad nejde generalizovat na celou komunitu či menšinu.

Další tematický celek sborníku tvoří blok Identita a migrace. Zahajují ho *Michal Růžička* s *Davidem Henigem* definicí „identity“. Soustřeďují se na epistemologické meze (limity vědění, poznání). Důraz kladou na moment sebeidentifikace v procesu sociální exkluze. Ve shodě s Cooperem a Brubakerem charakterizují pojem identity jako neurčitý. Nabádají k hledání nových termínů k „přináležení“, než jakými jsou různé definované „etnicita“ a „komunita“.

V další studii **Několik poznámek ke vztahu (romské) kultury, (romského) jazyka a (romské) identity** *Marek Jakoubek* upozorňuje, že pojmy „kultura“ a „identita“ nemusí být souběžné – a mnohdy ani nejsou, a že se mohou dokonce vymezovat protichůdně. Podstatnou roli nemusí hrát ani mateřský jazyk (naopak, romštin je hned několik, navíc mateřským jazykem Romů mnohdy romština není). Domnívá se, že model „etnicity“ postavený na mateřském jazyku by byl tedy zavádějící. Jako důležité vypichuje autor sdílené hodnoty. *Marcel Mečiar* se v příspěvku **Hlučičané – cesty exkluze a integrace z pohledu konceptu vymístění** zabývá lokalitou, jejíž územní vymezení znamenalo pro její obyvatelstvo v posledním století poměrně zásadní změny v národnosti i sociální struktuře. Působením monokulturního školství, in-

dustrializace, migrace a přílivu vzdělaných osob došlo k oslabení původního uzavřeného sociálního systému založeného na příbuzenských vazbách.

Sborník je zakončen dvěma statemi, jejichž společným tématem je „začlenění v prostoru“. *Barbora Vacková* – článek nese název **V síti**, si jako příklad center spojených různými sítěmi s oblastmi geograficky nesousedícími vybrala město Brno. Na něm demonstruje proces postindustrializace, kdy kromě přechodu ke službám je možné pozorovat zvýšený zájem o distribuci nových technologií. Na jednu stranu Brno po roce 1989 zažilo krach velkých průmyslových podniků, na straně druhé se zapojilo do „sítě globální evropské ekonomiky a trhu“. Město se stalo magnetem pro vysokoškolsky vzdělané z širokého okolí.

Posledním je příspěvek *Ivo Bayera*: **Vnímání rozporů ve společnosti.** Autor vychází z dotazníku, kde více jak polovina respondentů chápe jakékoli rozpory ve společnosti (vzdělanostní, majetkové, sociální, ad.) jako problematické s negativními dopady. I. Bayer rozlišuje tři druhy zásadních společenských rozporů: vertikální (hlavně ekonomické), horizontální (sociální) a individuální (handicap, stáří, atp.).

Sborník obsahuje celou řadu navzájem se doplňujících zajímavých příspěvků a pohledů na českou společnost prostřednictvím ekonomiky, sociální stratifikace a demografické reprodukce a čtenáři v něm najdou mnoho podnětů k přemýšlení a k dalšímu bádání. Co se použitých statistických metod týče, jsou většinou rázu deskriptivního, občas je testována některá z hypotéz, a nechybí ani kvalitativní výzkumy. Ve Sborníku jsou mnohá témata aktuální. Je ale faktem, že za ty tři roky se situace ve společnosti změnila.

Sborník lze doporučit zejména studentům humanitních oborů, ale i všem, kdo se problematikou sociální reprodukce a integrace zabývájí.

KANADSKÝ PROJEKT ANALÝZY DOMÁCNOSTÍ NA ZÁKLADĚ SČÍTÁNÍ Z ROKU 1901

Thomas Weiser

Internet je bezesporu užitečným médiem, ve kterém se vyplatí hledat. Pro demografy bude jistě zajímavá adresa <http://web.uvic.ca/hrd/cfp/index.htm> zpřístupňující zprávy a výsledky kanadského výzkumu z pomězí demografie, historické demografie a sociálních dějin pod názvem **Canadian Families Project (CFP)**. Projekt (původně veden Peterem Baskervilem – nyní profesorem na Department of History na University of Victoria, později Ericem W. Sagerem, nyní profesorem tamtéž) byl realizován v letech 1995–2000 třináctičlenným výzkumným týmem z oborů antropologie, demografie, geografie, historie a sociologie¹⁾ a financován Social Sciences and Humanities Research Council of Canada (SSHRC). Koncept projektu byl představen ve sborníku **The Canadian Families Project and the 1901 Census**, *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, vol. 33, no. 4 (Fall 2000), 179–184 a mimo to ve dvou dalších studiích, které jsou rovněž dostupné na webu²⁾. Podle zmíněných studií je CFP založen na analýze dat sčítání lidu Canadian National Census z roku 1901. Na rozdíl od jiných projektů tohoto typu, nebyli objektem výzkumného zájmu projektu CFP jednotliví obyvatelé, ale domácnosti jako celek. Důvodem toho byla snaha zachytit pestrost forem této instituce v Kanadě. Projekt však nepracoval přímo s daty celého

sčítání 1901, ale jen s jeho 5% náhodným vzorkem, zahrnujícím 50 943 domácností (dwellings) s celkem 265 287 obyvateli – původní soubor pro Kanadu jako celek obsahuje 1 028 892 domácností s 5 371 315 obyvateli (žijícími na území rovnající se rozloze téměř celé Evropy!). Za velmi užitečnou pomůcku lze považovat tabulku na s. 27–32, zprávy P. Baskerville (2000) přinášející přehled všech proměnných/znaků sledovaných ve všech sčítáních od roku 1901 až do 70. let 20. století!

Základní databáze CFP (5% vzorek) byla v rámci projektu – ve snaze maximálně zohlednit regionální diverzitu země – postupně rozšiřována. Dnes už obsahuje navíc i kompletní data pro 14 komunit různé velikosti z celé Kanady [jedná se o lokality: Amherst, Kentville (Nové Skotsko); Campbellford, Dunnville (Ontário); Dauphin (Manitoba); Hague, Weraskiwin, Hyde, Neudorf, Sinaluta, Wolseley (Severozápadní teritoria); Nelson, Revelstoke a Victoria (Britská Kolumbie)]. Další doplňky představují databáze sestavené v rámci doktorandských diplomových prací.

Zájemci o projekt mohou použít interaktivní ukázkou z kanadského National Census 1901, obsahující kompletní výsledky sčítání pro Vancouver Island (ostrov nedaleko města Vancouver, Britská Kolumbie) volně dostupnou na adrese viHistory.ca, kterou lze navíc i využít nejen jako demonstraci, ale i jako vyučovací pomůcku! I tento „vzorek“ byl během času rozšířen o data k přibližně 100 000 obyvatelům tohoto ostrova za celé období 1871–1901 (!), obsahující takové údaje

- 1) Baskerville, Peter. The Canadian Families Project. In *Handbook of International Historical Microdata for Population Research*. Minneapolis Minnesota, Minnesota Population Center 2000, s. 23– 44, (IPUMS -USA, Integrated Public Use Microdata Series), s. 23–44, ktp. 3: Canada)
- 2) Sager, Eric W. *The National Sample of the 1901 Census of Canada: A New Source for the Study of the Working Class*, (1998), 32 s. Dostupné z: <http://web.uvic/hrd/cfp/publications/Eric.W.Sager.pdf>;
Dillon, Lisa Y. *Guidelines for the Creation of Historical Microdata (Draft 2)* (1998), 30 s. Dostupné z: <http://web.uvic/hrd/cfp/publications/Lisa.Y.Dillon.pdf>

jako např. daňová priznání, geografický a etnický původ, dobové ilustrace lokalit, mapy, adresáře, a to i pro obě města na ostrově (Nanimo a Victoria).

Konečný výstup projektu představuje jednak databáze sama: data sčítání 1901 a edice podkladů, která je od roku 2001 také přístupná na internetu (*viz <http://web.uvic.ca/hrd/cfp/>*). Metodika a realizace databáze CFP je popsána detailně in Eric W. Sager/ D. K. Thomson/ Marc Trottier. *The National Sample of the 1901 Census of Canada User's Guide. Version 1.0.*, Victoria B.C. 1997 (též k dispozici jako pdf.). Podle tohoto zdroje navazuje databáze projektu CFP metodicky na databáze sestavené v rámci amerického projektu IPUMS (Integrated Public Use Microdata Series) v Minnesota Historical Census Project, jehož pracovníci také kanadským kolegům pomáhali.

Výsledné studie/práce byly publikovány ve sborníku: Peter Baskerville, Eric W. Sager (eds.). *Household Counts: Canadian Households and Families in 1901*. University of Toronto Press; 2007, 525 s. Kromě úvodu editorů (s. 3–13), který lze včetně poznámkového aparátu celý číst na internetu (jako náhled publikace na Amazon.com), přináší sborník celkem 14 příspěvků ve čtyř oddílech. Z nich první tři se zabývají tématy historické demografie (domácnosti a rodiny, porodnost, rozdíly mezi formami rodiny ve městě a na venkově, vztahem mladé a staré generace), zatímco část čtvrtá obsahuje příspěvky již spíše sociálně historicky orientované (E. W. Sager. *Inequality, Earnings, and the Canadian Working Class*, s. 339–370; Lynne Marks. *Leaving God Behind When They Crossed the Rocky Mountains: Exploring Unbelief in Turn-of-the-Century British Columbia* a P. Baskerville. *Giving Birth: Families and the Medical Market-place in Victoria, Brit. Columbia, 1880–1901*, s. 405–420).

Závěrečná pátá část představuje svým způsobem vyvrcholení. Autoři zde prezentují překvapující pestrost forem rodiny (domácností) existující navzdory tomu, že i v Kanadě se již počátkem 20. století prosadila klasická forma malé/jádrové rodiny jako nejběžnější typ. Právě ony nápadné a významné rozdíly forem rodiny v různých jazykově-kulturních a religiozních prostředích (tj. nejen anglofonní a frankon-

fonní, ale i původních indiánských či eskymáckých etnik a řady dalších menšin jak jazykově etnicky, tak i religiozně velmi vyhraněných) lze považovat za zcela typické pro Kanadu jako čistě přistěhovaleckou zemi. Tato pestrost vedla autory k závěru, že „rodina“ není jen sociologický fakt, ale v pravém slova smyslu „kulturní konstrukt“, ne vždy ostře vymezený vůči okolí – často volně se rozplývající do lokálních mikrokomunit, ve kterých se tehdy lidé pohybovali a žili. Proto prý v kanadském případě nelze mluvit o nějaké dominantní „tradiční formě“ rodiny, nýbrž o pluralismu koexistujících typů, z nichž každý má svou vlastní historii. Podle autorů tak vysoká plasticita „rodiny“ (resp. forem domácnosti) v Kanadě volá nakonec až po kritické reflexi v teoriích procesu „nation-building“.

Výsledky CFP představují nejen významný příspěvek k historické demografii, sociálním dějinám a dějinám rodiny Kanady, ale jsou i přínosem z hlediska metodologie práce s historickými sčítáními lidu. Zejména pak kvůli pečlivé rekonstrukci geneze konceptu sčítání, který v situaci, kdy se originální podklady a instrukce sčítacím komisařům nedochovaly (!), musel být doslova „vypreparován“ z medií. Díky tomu však bylo – jako svérázný bonus navíc – možno získat regionálně specifickou recepci a interpretaci terminologie (kategorií) sčítání v tehdejší veřejnosti.

Na závěr bych ještě rád připomněl, že i v Kanadě (podobně jako ve V. Británii a jinde na Západě) jsou podklady i výsledky sčítání lidu (počínaje tím prvním z roku 1867 až do sčítání 1901 včetně) již kompletně zpřístupněny veřejnosti i vědeckému bádání. Sčítání pozdější (1901–1961) jsou kvůli dnes obvyklé ochraně dat zatím editována jen formou datových agregátů, avšak počínaje rokem 1971 jsou sčítání zpřístupněny formou anonymizovaných vybraných vzorků. CFP je tak zároveň dalším dokladem světového trendu budování a editací integrovaných databází péčí státních či neziskových vědeckých institucí. Tyto organizace shromažďují, a tím i pro následující generace zachraňují, v co možná největším rozsahu data týkající se populace území daného státu – jako svéráznou, samozřejmě veřejně přístupnou, formu „národního dědictví“, navíc vědecky nesmírně užitečnou!

Z České demografické společnosti

Praha

Listopadová, 427. demografická středa (24. 11.) byla věnována **Zkušenostem z pilotního sčítání lidu**. Přednášející *Josef Škrabal* a *Pavel Čtrnáct* (oba z ČSÚ, odbor statistika obyvatelstva) seznámili přítomné se základními údaji o sčítání 2011 a zkušebním sčítáním 2010, tj. testem organizačních a metodických postupů, vč. technické a softwarové přípravy (proběhlo 17. dubna na zkušebním vzorku 0,5 % obyvatel, domů a bytů ve všech krajích ČR). Zkušebnímu sčítání 2010 již byla v Demografii věnována pozornost [podrobný popis a hodnocení viz *Pavel Čtrnáct*. Proběhlo zkušební sčítání 2010. Demografie, 2010, 52 (3), s.197–200], proto odkazujeme čtenáře na tento článek.

Olomouc

O týden později se v Olomouci (1. 12.) uskutečnila přednáška na stejné téma **Sčítání lidu, domů a bytů. Jaké bude a co přinese?** Šlo již o 12. olomoucké setkání zájemců o demografii a organizátoři (ČDS a ČGS) k problematice sčítání kromě *Josefa Škrabala* a *Pavla Čtrnáct* pozvali ještě *Jiřinu Růžkovou* (dopoledne měla samostatnou přednášku o sčítání pro studenty Přírodovědecké fakulty FP). V diskusi se přítomní zajímali např. o formulaci otázky na náboženské vyznání ve sčítacím listu, ptali se na způsob sčítání bezdomovců, možnost uvádění moravské národnosti, termín zveřejnění dat ze sčítání nebo na možnost interaktivního vytváření vlastních výstupních tabulek. Odpolední přednášky se zúčastnilo přibližně 130 osob.

Praha

Třetí prosincovou středu (15. prosince 2010) se uskutečnil 428. diskusní večer věnovaný otázce současné-

ho a možného budoucího počtu a struktury lékařů primární zdravotní péče. Hlavní referát **Demografické perspektivy zajištění primární zdravotní péče v České republice** přednesl *Luděk Šídlo* (katedra demografie a geodemografie PřF UK v Praze), který se tímto tématem zabýval v dizertační práci (2010).

Nejprve hovořil o současném počtu a věkové struktuře lékařů z oborů primární péče (tj. všeobecné praktické lékařství, praktické lékařství pro děti a dorost, gynekologie a porodnictví a zubní lékařství), včetně jejich regionální diferenciaci, a to především na úrovni krajů ČR. Následně byla pozornost zaměřena na analýzu pohybu lékařů v rámci zdravotnického systému. Před samotným odhadem budoucího vývoje byly ještě nastíněny zobecňující modely vstupujících a vystupujících lékařů do daného systému, které byly pro modelové projekce nepostradatelné.

Samotný odhad budoucího vývoje byl vypočten v pěti modelových scénářích – v rámci diskusního večera byly prezentovány modely dva – model, který předpokládal zachování současného stavu (tj. průměrného počtu vstupujících, nulového migračního salda a současných intenzit výstupu ze systému) a model, který se snažil odhadnout co neoptimálnější budoucí vývoj (postupné navyšování počtu vstupujících, snižování intenzity výstupu podle věku a nepatrně kladné migrační saldo); pro tyto dva modely byly sestrojeny také projekce na úrovni krajů. Nechybělo nastínění možných dopadů možných variant budoucího vývoje na výkon profesí praktických lékařů. Na závěr byly vypíchnuty hlavní závěry a doporučení, které z analýz a projekčních výpočtů jednoznačně vypluly.

V diskusi svými poznámkami prezentované téma obohatili *MUDr. Josef Štolfa* z *Institutu postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví a 2LF UK v Praze* a *MUDr. Pavel Kubíček* z *České lékařské komory a Svazu zdravotních pojišťoven*. Diskutující se shodli s přednášejícím na problematice stárnutí kontingentu lékařů primární zdravotní péče, přičemž na základě svých zkušeností hovořili o problematice vzdělávání především praktických lékařů, a vůbec nevhodně nastaveném systému získávání patřičných atestací, stejně jako o problémech spojených s výkonem lékařské profese do vysokého věku lékaře. Předsedkyně Společnosti, *Jitka Rychtaříková* zdůraznila potřebu řešit současnou nepřívětivou situaci s ohledem na

předpokládané zdvojnásobení počtu seniorů v následujících desetiletích, přičemž je skutečností, že se zvyšujícím se věkem rostou nejenom náklady na zdravotní péči, ale také počet kontaktů mezi lékařem a pacientem.

Na prosincovém diskusním večeru byla představena jedna z možností, kam směřuje současná demografie, a to především do aplikované oblasti, často spojené s veřejnou sférou. Demografické analýzy a odhady budoucího vývoje jsou již dnes nepostradatelné při uplatňování mnoha reformních kroků, proto lze doufat, že přednesené výsledky pomohou zainteresovaným orgánům v otázce řešení budoucího nedostatku lékařů, a to nejenom primární zdravotní péče.

S příspěvkem **Lidský kapitál** vystoupil na 429. demografické středě (19. ledna 2011) Petr Mazouch (katedra demografie VŠE v Praze). Problematiku lidského kapitálu hodnotil z několika úhlů pohledu. Uvedl, že základem každé analýzy určitého jevu je, po definování příslušného ukazatele, zhodnocení jeho datových zdrojů. Tedy zda existuje dobrá datová základna, na jejímž základě by bylo možné realizovat další kroky pro hodnocení jeho úrovně a následně vztahu s dalšími jevy.

Definici a možnostem datových zdrojů lidského kapitálu byla věnována první část jeho vystoupení. Po definování co všechno lze zahrnout do hodnoty jedince, byla pozornost upřena na možnosti kvantifikace těchto vlastností, dovedností, znalostí a schopností jedince. V současné době existuje celá řada možností, jak se dá datově zjišťovat úroveň lidského kapitálu. Ne všechny způsoby jsou vhodné pro další statistické analýzy, zejména z důvodů nedostatečného rozsahu souboru nebo pro jejich jedinečnost zjišťování. Jako nejvhodnější ukazatel úrovně lidského kapitálu se v současné době jeví stále délka vzdělávání, kterého se jedinec účastní. Výhodou je, že v poslední době existují datové zdroje i pro jiné než pouze počáteční formální vzdělávání. Základním ukazatelem pro další hodnocení je tedy počet let, které jedinec stráví vzděláváním sebe sama.

K datovým zdrojům je nutné poznamenat, že v České republice neexistuje žádný registr nebo databáze, která by umožňovala objektivní zjištění vzdělanostní struktury obyvatelstva. Je tedy nutné spoléhat na cenzu, které však probíhají pouze v delších časových

rozestupech, a v mezidobí využít odhady založené na principu výběrových šetření.

Výsledkem první části je odpověď na otázku adekvátního problému, kde byly nalezeny vhodné metody pro odhad úrovně lidského kapitálu v populaci i pro jedince. Úkolem druhé části bylo nalézt a kvantifikovat další sociálně-ekonomické ukazatele, které právě úroveň lidského kapitálu ovlivňuje. Nejprve bylo nutné rozdělit oblast na několik podoblastí, aby bylo možné pro každou nalézt vhodný ukazatel. Toto rozdělení bylo v první řadě členěno na vliv úrovně lidského kapitálu jedince na jedince samotného a na společnost a dále pak na vliv na část: pracovní trh a kvalita života.

V případě pracovního trhu byly individuálně hodnoceny oblasti, jako je produkt, kde se jednoznačně projevila pozitivní závislost úrovně produkce na úrovni lidského kapitálu. V případě společnosti lze tuto závislost vyjádřit souvislostí mezi průměrnou délkou vzdělávání populace v regionu a jejím výkonem. Zde je patrné, že regiony s vyšší úrovní dosahují také vyššího výkonu měřeného RHDP.

Výkonnost jedince lze měřit pomocí mzdy. Zde se výrazně projevuje závislost výše mzdy na úrovni lidského kapitálu vyjádřeného úrovní nejvyššího dosaženého vzdělání. Rozdílných hodnot však dosahují stejně vzdělaní jedinci různého pohlaví. Další oblastí spadající do pracovního trhu je nezaměstnanost, neboli postavení jedince na pracovním trhu z hlediska jeho rizika zůstat bez zaměstnání. Zde se opět výrazným způsobem projevila lepší adaptabilita jedinců s vyšším dosaženým vzděláním na pracovním trhu. Hodnoty míry nezaměstnanosti jsou pro jedince s vyšším vzděláním výrazně nižší. Stejný závěr můžeme vyslovit i v případě společnosti. Při analýze nezaměstnanosti v regionech ČR lze pozorovat negativní závislost nezaměstnanosti na úrovni vzdělání. Výhodnost vzdělávání obyvatelstva pro společnost potvrzuje i rozklad změn měř nezaměstnanosti na efekt struktury a intenzity, kde se projevuje pozitivní vliv změny vzdělanostní struktury na celkovou míru nezaměstnanosti.

V případě hodnocení kvality života je zřejmé, že vyšší úroveň lidského kapitálu ovlivňuje pozitivně délku života jedince, což jistě ovlivňuje také lepší zdravotní styl osob s vyšším vzděláním, nižší podíl kouřících osob a nižší spotřeba alkoholu. Toto přispívá

také k nižším nákladům společnosti na případné léčení jedince. Pozitivně lze také hodnotit výrazně nižší podíl osob páchajících trestnou činnost ve skupinách osob s vyšším vzděláním.

V závěrečné části byl prezentován možný vývoj úrovně lidského kapitálu. Zde se projevuje skutečnost, že regiony s nižší úrovní vzdělání se budou dále potýkat s touto nelichotivou vizitkou a dosažení výrazně lepších hodnot by bylo možné jen v případě velmi intenzivních opatření např. v oblasti vzdělávací politiky. V současnosti však v žádném z nich není viditelná vůle po této změně.

Celkové zhodnocení vlivu lidského kapitálu na společnost a jedince směřuje k jednoznačnému závěru, že investovat do vzdělání se vyplácí, a to společnosti i jedinci. Je však otázkou, jak se tyto výnosy budou chovat v budoucnu, kdy vzdělanostní úroveň populace bude výrazně odlišná od té současné.

VP, LŠ, PM

Olga Vidláková

(1928–2011)

Dne 1. ledna 2011 zemřela po delší nemoci ve věku nedožitých 83 let *doc. JUDr. Olga Vidláková, CSc.* Narozena 17. ledna 1928 v Praze vystudovala právnickou fakultu UK a vzhledem ke svému neobyčejnému jazykovému talentu během právnického studia složila státní zkoušky z angličtiny a francouzštiny a zároveň vystudovala na filozofické fakultě nordistiku (švédštinu, holandštinu a němčinu). Promovala v roce 1951 a vzhledem k tehdejší politické situaci a rodinnému zázemí musela se spokojit se zaměstnáním dokumentaristky a překladatelky ve Studijním a typizačním ústavu.

Byla soudním tlumočnickem pro všech pět jazyků. V polovině šedesátých let vystudovala také demografii, která se stala jednou ze tří hlavních oblastí jejího zájmu. Kromě demografie se zajímala o veřejnou správu a o právní aspekty životního prostředí.

Aktivity Olgy Vidlákové v demografii byly velmi rozsáhlé a týkaly se jak vědeckých příspěvků, tak činnosti organizační a přednáškové. Z celkového počtu jejich příspěvků, jejichž počet přesáhl 350, přibližně polovina se týkala demografické problematiky a otázek

populační politiky. Nalezneme je především v časopisu **Demografie**, **Demosta** a **Acta demographica**, ale i v řadě zahraničních časopisů, např. **Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft**, **Studia demograficzne**. Vydala 18 knih a je spoluautorkou 37 knižních publikací vydaných u nás i v zahraničí. Aktivně se zúčastnila mnoha národních i mezinárodních demografických konferencí.

Olga Vidláková se autorsky zúčastnila i vydání **Sborníku 20 let Československé demografické společnosti** a o práci Společnosti pravidelně informovala mnoho let na stránkách *Demografie* i v některých zahraničních časopisech.

Mimořádné byly též její organizační schopnosti. Byla zakládající členkou *Československé demografické společnosti*, několik funkčních období členkou hlavního výboru této společnosti a předsedkyní organizačních výborů dvou mezinárodních demografických konferencí, které tato Společnost pořádala (Liblice, 1976 a Smolenice, 1983);

v roce 1989 byla předsedkyní *Národního organizačního výboru Evropské demografické konference*. V roce 1969 se stala členkou *Mezinárodní unie pro vědecké studium populace* a počátkem sedmdesátých let byla komisí OSN jmenována expertem pro studium populace rozvojových zemí. Její činnost byla několikrát odměněna cenou nebo diplomem.

Čest její památce!

Zdeněk Pavlík

Demografická a historicko-demografická konference „Społeczno-gospodarcze uwarunkowania i konsekwencje wydłużania życia ludzkiego w Europie Środkowej w czasach nowożytnych“ (Zielona Góra)

V Zelené Hoře, centru Lubušského vojvodství, se ve dnech 21. a 22. října 2010 konala konference na současné žhavé téma stárnutí populace (Společensko-hospodářské podmínky a důsledky prodlužování lidského života ve střední Evropě v novodobých dějinách). Konference byla uspořádána přímo s cílem nejen upozornit na změny ve věkové skladbě obyvatel v posledních desetiletích, ale také představit ne příliš pozitivní prognózy. Proto byla značná její část věnována demografickým prognózám vývoje věkové struktury obyvatelstva na světové, evropské, státní i regionální úrovni.

V prvním jednacím dnu se vystřídala plejáda polských demografů s představami o dalším populačním vývoji. *Bożena Łazowska* z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) z Varšavy se zaměřila na polskou společnost v příspěvku **Starzenie się społeczeństwa polskiego w świetle najnowszych badań GUS**. Podle dosavadních předpokladů by měl v Polsku do roku 2030 vzrůst podíl seniorů z 15 % na 26 %, což platí samozřejmě při zachování stávajících trendů snižování úmrtnosti. Autorka upozornila, že roste podíl úmrtí na civilizační choroby, přesto předpokládá stále snižování úrovně úmrtnosti, ačkoliv se tempo snižování může zpomalit. Další zástupkyně GUS *Longina Rutkowska* a *Małgorzata Waligórska* navázaly na Bożenu Łazowskou podrobnější analýzou vývoje věkové skladby a střední délky života obyvatel Polska v příspěvku **Trwanie życia ludności Polski z uwzględnieniem przyczyn jego wydłużania**. Poukázaly na růst střední délky života mužů a žen v Polsku v 60. a 70. letech 20. století, na následující stagnaci a dokonce snižování tohoto ukazatele v 80. letech a na opětovný vzestup po pádu komuni-

stického režimu. *Halina Worach-Kardas* z Lodže se věnovala prognózám prodlužování délky lidského života v Polsku v příštích desetiletích (**Wydłużanie się życia ludzkiego – konsekwencje dla rynku pracy i systemu zabezpieczenia społecznego**). Střední délka života polských mužů by měla vzrůst z 71,4 let (2010) na 76,8 let (2030), u žen z 79,8 let (2010) na 83,2 let (2030).

Ireneusz Kuroпка z Vratislavi porovnával střední délku života v letech 1970–2008 ve státech střední Evropy (**Długość życia i rozwój gospodarczy wybranych krajów Europy Środkowej**). Nalezl zajímavé rozdíly mezi západní a východní částí tohoto regionu. Vyšší naděje dožití byly zjištěny po celé sledované období ve Slovinsku, Rakousku a v České republice, zatímco nižší v Maďarsku, na Slovensku a v Polsku. K tomuto příspěvku byla vznesena oprávněná námitka, že není vhodné do takovéto analýzy zahrnovat zejména Rakousko vzhledem k jeho zcela odlišnému politickému vývoji. Perspektivy dalšího vývoje populací střední Evropy přednesla *Wioletta Wolańska* z Vratislavi (**Perspektywy ludnościowe do 2050 roku dla mieszkańców Europy Środkowej**). Vycházela z údajů uvedených na stránkách OSN. V zásadě pro všechny země střední Evropy se předpokládá podobný růst naděje dožití jako v Polsku, ačkoliv existuje více variant vývoje.

Regionálně na úrovni Lubušského vojvodství se perspektivami stárnutí populace zabývala *Elżbieta Groch* ze Zelené Hory (**Perspektywy demograficzne województwa lubuskiego do 2035 roku**). K tomuto regionálnímu pohledu přinesly zajímavý obraz socioložky *Maria Zielińska* a *Beata Trzop* (**Lubuszenie 50+. Wybrane elementy stylu życia – cia-**

głość i zmiana). Ve svém sociologickém výzkumu se zabývaly otázkou stáří a jeho problémy. Položily důraz na styl života seniorů, který je pro kvalitu stáří podstatnější než zdravotní péče. Dotkly se tím významného problému, který se stářím neodvratně souvisí – zdravotní a starobní péče. Tomuto tématu věnoval pozornost *Jerzy Teichert ze Zelené Hory*, který představil výzkum současné péče o staré lidi v různých veřejných ústavech a střediscích (**Institucje wobec osób starszych**). V dotazníku zasláném do 83 ústavů veřejné péče se dotazoval seniorů na kvalitu bydlení, dlouhodobou i hospitalizační péči nebo osobní ekonomickou situaci.

Mezi množstvím demografických prognóz se objevilo poměrně málo příspěvků zohledňujících vývoj v minulosti. Z demografií se vlastně pouze *Lukasz Jurek z Vratislavi* ohlédl dále než do 70. let, ale také svůj příspěvek omezil na období po 2. světové válce (**Opieka długoterminowa wobec wyzwań demograficznych w Polsce**). Udělal přehledný vývoj věkových pyramid obyvatel Polska od poloviny 20. století do poloviny 21. století. Historické pohledy přinesly pouze dva příspěvky. *Hanna Kurowska ze Zelené Hory* se zaměřila na základní popis tzv. starého a nového demografického režimu a demografického přechodu s ohledem na jeden z podstatných projevů tohoto procesu – zvyšování střední délky života (**Zmiany długości życia mieszkanców Europy Środowej od połowy XIX wieku**). *Cecylia Leszczyńska* se pokusila postihnout hospodářsko-sociální vlivy na prodloužení lidského života (**Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania wydłużania życia ludzkiego**). Zejména kladla důraz na změnu společenských norem. Lidé se začali snažit, aby vypadali mladě, rostl sice strach ze smrti, ale zvyšoval se i pocit sociálního bezpečí, tzn. „být důchodcem“ přestalo vyvolávat v lidech obavu. Autorka upozornila ale i na to, že v souvislosti s rostoucími požadavky na vzdělávání dětí byly naopak z rodin vyčleňováni prarodiče, jejichž podstatnou rolí v minulosti byla zejména péče o děti; nyní se stávali „zbytečnými“.

V následujícím programu bylo věnováno přece jen více místa historické demografii a byla přednesena řada příspěvků založených např. na analýzách církevních matrik či statistických materiálů. *Mateusz Wyżga z Krakova* analyzoval církevní matriky pro farnost Raciborowice v 18. stol. (**Ludzie starzy**

w podkrakowskiej parafii Raciborowice w XVIII wieku), *Piotr Szkutnik z Lodže* pro farnost Opole Lubelskie se prezentoval referátem **Długowieczni mieszkańcy parafii Opole Lubelskie w końcu XVIII wieku**. Velmi specifický výzkum přednesl *Wilko Schröter z Vídně*, který sledoval naději na dožití šlechty od 17. století do konce 19. století (**Die Entwicklung der Lebenserwartung in europäischen Hochadel von 1600–1900**). Kulturněhistorický příspěvek na téma stáří měl *Tomasz Jaworski ze Zelené Hory*. Ačkoliv svůj exkurz po dějinách stáří započal renesancí, během níž se začínali lidé zajímat o prodloužení svého života a snažili se nalézt „elixír života“, počátek „problému stáří“ klade až do poloviny 19. století. Tehdy se totiž staří stávají problémem trhu, pro který představují skupinu s určitou kupní silou.

Přes zajímavé historické příspěvky bylo patrné, že konference se zaměřila především na současné celospolečenské téma – stárnutí populace. Nepochybně byly předneseny velice zajímavé demografické analýzy a prognózy, přesto něco těmto perspektivním pohledům scházelo. Demografické příspěvky se v zásadě shodovaly v budoucím vývoji, ale všechny byly postaveny na současné politicko-sociální situaci. Největší obavou demografií je snižování podílu osob v produktivní skupině obyvatelstva a růst podílu osob v postproduktivní skupině. Nastává otázka, kdo bude tuto postproduktivní skupinu živit, což se úzce dotýká současných snah prosadit důchodové reformy a zvýšit věk odchodu do důchodu. Nikdo si ovšem nekládl otázku, zda lze tento věk zvýšit a do jaké míry. Má odklad odchodu do důchodu smysl, jestliže budou vyčerpaní lidé už po padesátce požadovat invalidní důchody? Může člověk v 65 letech vydržet současnou zátěž kladenou manažery podniků na své zaměstnance? Samozřejmě takové otázky si demograf klást nemusí. S demografií je ovšem tento problém spojován a v médiích se neustále skloňuje špatná demografická situace. Je to však skutečně demografický problém? Žádný z demografických příspěvků na konferenci se nezajímal o populační situaci v době, kdy byl sociální systém zaváděn. Jestliže za toto období chápeme meziválečná léta, 2. světovou válku a poválečná léta, kdy přece také nebyla demografická situace příliš příznivá pro nízkou porodnost před 2. světovou válku a dopady války na produktivní skupinu, pak zaráží, proč se

v současnosti skloňuje jen populační situace. Lidí nepřibývá a neubývá pouze měnou přirozenou, ale i měnou mechanickou. Například polští demografové žehrají na ubývající podíl produktivní složky obyvatelstva, přitom v zahraničí se v současnosti mladých polských občanů nachází už možná v řádech milionů. Uživilo by polské hospodářství tyto mladé lidi, pokud by se do Polska vrátili? Tento aspekt jako by v úvahách demografů (a nejen jich) neexistuje. Problém stárnutí populace v euroamerickém prostoru není jen problémem demografickým, ale především ekonomickým, což se v prognózách

demografů neodráží. V zásadě jsou všechny prognózy příznivé, protože dávají současným mladým lidem naději, že se dožijí vysokého věku. Schází zde prognóza, která by vzala v potaz také možnost opačnou, tzn. zvyšování úmrtnosti, pokles střední délky života a snižování podílu osob v postproduktivním věku. Některé sociologické prognózy nejsou zdaleka tak nakloněny dalšímu „pokroku“, jak si ho namlouvá moderní člověk, což by měli asi vzít v úvahu i demografové.

Radek Lipovski

Seminář mladých demografů

Počátkem prosince (1. 12. 2010) uspořádalo sdružení *Mladí demografové* svou další akci – seminář na téma **Proměny demografického chování v čase a prostoru**. V průběhu podvečera zazněly celkem tři příspěvky.

Jako první vystoupil *Roman Kurkin* s příspěvkem **Vývoj plodnosti ve státech a regionech Evropské unie po roce 1991**, který vycházel ze stejnojmenné diplomové práce, zabývající se vývojem plodnosti ve státech a regionech Evropské unie v kontextu konvergenčních a divergenčních trendů. Bylo potvrzeno, že v západní části Evropské unie nebyl oproti očekávání pozorován zřejmý konvergenční trend úrovně plodnosti a její prostorové vzorce zůstaly stabilní, zatímco východní část prošla výrazným poklesem intenzity plodnosti, který způsobil její konvergenci a zastínil probíhající změny územního obrazu plodnosti. Další přednášející – *Šarka Šustová* – prezentovala také vý-

sledky své diplomové práce, tentokrát na téma **Vliv HIV/AIDS na porodnost a plodnost v Republice Jižní Afrika**. V Jihoafrické republice je v současné době nakaženo virem HIV více než 5 milionů osob. HIV/AIDS proto silně ovlivňuje chod celé země, demografickou situaci nevyjímaje; hlavním předmětem příspěvku pak bylo nastínění vlivu HIV/AIDS na porodnost a plodnost v této zemi. Poslední, třetí příspěvek s názvem **Brassova relační metoda a její užití v analýze úmrtnosti** přednesla *Klára Hulíková Tesárková*. Brassovu relační metodu lze v demografii použít mimo jiné také k prognózování možného budoucího vývoje úmrtnosti, kdy pomocí pouhých dvou parametrů lze odhadovat budoucí vývoj. Bylo potvrzeno, že pro odhad vývoje úmrtnosti ve středním věku (mezi přibližně 35 a 70 lety) poskytuje metoda poměrně kvalitní výsledky.

Celkově se dá konstatovat, že seminář přinesl pro posluchače z řad studentů jak magisterského, tak doktorského studijního programu demografie celou řadu nových poznatků a námětů pro další demografické bádání. Všechny prezentace, stejně jako informace o další akci (17. a 18. února 2011 se uskutečnila 3. konference **Mladých demografů Actual Demographic Research of Young Demographers (not only) in Europe**), jsou dostupné z: <http://www.demografove.estranky.cz>.

LŠ

Reprodukce lidského kapitálu

(vzájemné vazby a souvislosti) –
III. ročník

Katedra demografie Fakulty informatiky a statistiky VŠE v Praze ve spolupráci s Ústavem pro informace ve vzdělávání v Praze ve dnech 14. a 15. 12. 2010 uspořádala již třetí společnou mezinárodní konferenci na téma **Reprodukce lidského kapitálu (vzájemné vazby a souvislosti)**. Byla pořádána jako součást dlouhodobého výzkumného projektu 2D06026 „Reprodukce lidského kapitálu“ financovaného MŠMT v rámci Národního programu výzkumu II.

Rozvinuté populace dospěly do stádia, kdy neodvolatelně stárnou. Dokáží se společnosti, které jsou takovými populacemi převážně tvořeny, uživit, nebo je čeká strádání? Produkce společnosti nezávisí jen na rozsahu pracovní síly, ale také na její kvalitě, na lidském kapitálu, který pracovní síla představuje. Právě v rozvinutých populacích je lidský kapitál v přepočtu na jedince zřejmě vyšší, takže i stárnoucí společnost dokáže zajistit svoji obživu. Musí ovšem zajistit dostatečnou reprodukci lidského kapitálu. Těmto otázkám, tj. otázkám měření, reprodukce a prognózy lidského kapitálu se v rámci projektu RELIK věnuje Katedra demografie Vysoké školy ekonomické v Praze spolu s Ústavem pro informace ve vzdělávání v Praze jak obecně, tak se zaměřením na specifický vývoj české společnosti. Problematika lidských zdrojů a lidského kapitálu je však velice široká. Je třeba ji chápat komplexně na úrovni celého národního hospodářství. Reprodukce lidských zdrojů a lidského kapitálu se v současné době stává nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje a bude ovlivňovat rozvoj národního hospodářství. Proto i letošní ročník konference byl doplněn pohledem ostatních disciplín. Odborníci z různých oblastí zájmu si tak mohli předat vzájemné zkušenosti a poznatky a rozšířit si pohled na problematiku lidského kapitálu. Konference se zúčastnilo celkem 68 účastníků, z toho 13 zahraničních.

V loňském roce byla na konferenci poprvé zařazena také samostatná studentská sekce. Svoje práce zde představili studenti posledního ročníku bakalářského studia a prvního ročníku magisterského studia Fakulty informatiky a statistiky VŠE.

Pro ilustraci uvádíme seznam autorů a názvy jednotlivých příspěvků: *Mária Antalová Sociálna kvalita a prístupy k jej implementácii v organizácii*, *Ekaterina Batueva The Significance of Human Capacities for Conflict Areas' Restoration on the Example of Afghanistan*, *Jaroslav Dufek, Bohumil Minařík Lidské zdroje jako významný faktor rozvojového potenciálu krajů České republiky*, *Jaroslava Durdisová, Jan Mertl Mantinely veřejných a soukromých investic do lidského kapitálu ve vztahu k efektivnosti zdravotnictví*, *Kateřina Duspivová, Pavel Spáčil Dopad současné krize na zaměstnanost a odměňování v České republice*, *Denisa Ďuričková, Zuzana Hajduová, Marek Andrejkovič Reprodukcia ľudského kapitálu z pohľadu súkromného sektoru*, *Tomáš Fiala, Jitka Langhamrová Ekonomické důsledky stárnutí populace*, *Herbert Heissler, Radim Valenčík Některé aspekty reprodukce lidského kapitálu z hlediska teorie her*, *Eva Heřmanová Kultura jako faktor reprodukce a rozvoje lidského kapitálu*, *Jiří Hiess Rizika podhodnocení investic do lidských zdrojů v geoinformační infrastruktuře*, *Martin Holub, Milan Šlapák Změny při stanovení rozhodného období v souvislosti s prodlužující se střední délkou života*, *Mária Husáková, Eva Rievajová Demografické východiska sociálnej politiky v Slovenskej republike*, *Věra Jeřábková, Kristýna Vltavská Dopady pracovní neschopnosti na ekonomiku České republiky*, *Eva Kačerová Ekonomická aktivita v polovině 17. století*, *Alena Kaščáková, Jana Špírková Modeling of Life Expectancy According to Marital Status*, *Michaela Kleňhová Finanční a lidské zdroje vložené do vzdělávání v ČR a v zahraničí*, *Magdalena Kotýnková, Karina Kubelková Indikátory lidského rozvoje se zaměřením na chudobu v České republice*, *Josef Koubek Několik úvah o reprodukci lidského kapitálu*, *Vojtěch Krebs Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*, *Erika Lapinová, Katarína Jakab Verejné výdavky na vzdelávanie, zdravotníctvo a výdavky na sociálnu ochranu ako zdroj reprodukcie ľudského kapitálu na Slovensku v porovnaní s vybranými krajinami*, *Luboš Marek, Michal Vrabec K možnosťou modelování mzdových rozdelení*, *Petr Mazouch, Jakub*

Fischer Kdo je vlastně ekonomicky aktivní?, Martina Miskolczi Analýza nezaměstnanosti mladistvých a absolventů v krajích ČR, František Murgaš Vzdelanosť – spojivo konceptov ľudského kapitálu, znalostnej spoločnosti a kreatívnej triedy, Zdeňka Musilová Role lidského kapitálu v důchodovém systému, Ondřej Nývlt, Dagmar Bartoňová Alternativní ukazatele na trhu práce z pohledu jednotlivce i domácnosti, Silvia Ošková, Eva Pongráczová Starnutie populácie a jeho vplyv na dochodkový systém SR, Markéta Pechholdová Vývoj úmrtnosti obyvateľstva v produktívnom veku v Českej republike od konce 60. let po súčasnosť s přihlídnutím k príčinám smrti, Michaela Pechová Zdravotné charakteristiky obyvateľstva SR, Ladislav Průša Projekce potreby sociálně zdravotních služeb pro osoby starší 65 let do r. 2020, Libor Svoboda, Michaela Kleňhová a kol. Model ideální sítě škol, Luděk Šídlo Možné dopady nezájmu absolventů lékařských fakult o obory primární zdravotní péče, Milan Šlapák, Martin Holub Institut pozůstalostních důchodů a jeho budoucnost v souvislosti s demografickými trendy, Pavlína Štátnová Ekonomické souvislosti dosaženého vzdělání v ČR a v zahraničí, Eva Švarcová Výchova ke kritickému myšlení.

Ve studentské sekci byly zařazeny následující příspěvky: *Lukáš Bricin Ekonomicky aktivní oby-*

vatelstvo a trh práce, Kornélia Cséfalvaiová Zmeny v rodinnom správaní, Marie Janoušková Klasifikace zemí EU s využitím demografických údajů se zaměřením na Náhradní rodinnou péči, Jana Langhamrová Střední délka života v České republice a v zemích EU, Stanislav Mazouch Výběrové šetření pracovních sil, Jan Pivrnec Demografická analýza ekonomicky aktivního obyvatelstva, Petra Suchánková Muži vs. ženy v ČR a sousedních státech, srovnávací analýza s využitím vybraných statistických dat v roce 2008.

Tematicky byla konference velice obsáhlá, jednotlivá témata se vzájemně doplňovala. Všichni účastníci měli možnost si svoji odbornou problematiku doplnit i o řadu dalších pohledů. Tak jako v minulých letech byla konference velmi pozitivně hodnocena všemi účastníky nejenom z České republiky, ale především ze Slovenska. Sborník příspěvků všech účastníků je na stránkách katedry demografie dostupný z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik10/Index.htm>. Bohatý byl nejenom vědecký program, ale i následný společenský večer, kde všichni účastníci pokračovali v plodné diskusi k tématu reprodukce lidského kapitálu.

Jana Langhamrová, Jitka Langhamrová

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

20. ročník, 2/2010

I. VEDECKÉ ČLÁNKY

1. Jana Marenčáková, Ludovít Vámoš | strana 3

Diferenčná nezamestnanosť na Slovensku

2. Branislav Šprocha, Pavol Tišliar | strana 35

Náčrt náboženskej štruktúry obyvateľstva Slovenska v medzivojnovom období

3. Mikuláš Cár | strana 56

Aktuálny stav a perspektívne možnosti zisťovania cien nehnuteľností na bývanie na Slovensku

Vydáva Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychází 4x do roka), rozšiřuje a objednávky přijímá ŠÚ SR, informační servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 1,66 € (50 Sk).

NEZAMĚSTNANOST V ČESKÉ REPUBLICE PODLE POHLAVÍ, VĚKU A VZDĚLÁNÍ¹⁾

Martina Miskolczi – Jitka Langhamrová

Výskyt nezaměstnanosti se sleduje v každé zemi, protože jde o velmi důležitý makroekonomický jev, který ovlivňuje výkonnost celé ekonomiky a výkonnost ovlivňuje výši nezaměstnanosti. Nezaměstnanost má velké dopady na sociální smír v zemi a životní úroveň obyvatelstva (Buchtová, 2002). Z makroekonomického pohledu vzniká na trhu práce při hledání rovnováhy mezi nabídkou pracovních sil, kterou představují lidé hledající práci, a poptávkou po pracovní síle, kterou tvoří firmy a instituce hledající zaměstnance (Mach, 1998; Holman, 2001). Rozlišují se různé druhy nezaměstnanosti (Jírová, 2002):

- **frikční nezaměstnanost** – je daná pohybem osob jako důsledkem přechodu z jednoho zaměstnání do druhého, v důsledku stěhování, apod. Existuje i ve stavu plné zaměstnanosti, většinou je krátkodobá,
- **strukturální nezaměstnanost** – je daná rozdílnými požadavky na strukturu vzdělání, kvalifikaci, zkušenosti. Může být i dlouhodobá. Lze ji snižovat aktivními nástroji politiky zaměstnanosti, jako jsou rekvalifikační programy,
- **cyklická nezaměstnanost** – odráží ekonomické cyklické fluktuace (konjunkturu, recesi).

Na trhu práce existuje i skupina lidí, kteří práci nehledají, jsou nezaměstnaní dobrovolně. Vzhledem k charakteru nezaměstnanosti v České republice lze její

vývoj rozdělit do několika období: na léta 1990–1996, 1997–1998, 2000–2004, 2004–2008 a 2009–2010. Zároveň je třeba přihlídnout k rozdílům v úrovni nezaměstnanosti v závislosti na pohlaví a věku a v regionálním průřezu.

MĚŘENÍ A VÝPOČET NEZAMĚSTNANOSTI

Pro měření a sledování nezaměstnanosti se používá poměrový ukazatel **míra nezaměstnanosti**. V České republice se míra nezaměstnanosti určuje dvěma způsoby: 1) *Okresní úřady práce* (ÚP) registrují uchazeče o zaměstnání podle bydliště a měsíční souhrny jsou až po úroveň obcí s rozšířenou pravomocí publikovány *Ministerstvem práce a sociální věcí ČR* (MPSV ČR). **Registrovaná míra nezaměstnanosti** se počítá jako podíl počtu dostupných uchazečů o zaměstnání evidovaných na ÚP (Beránková, 2004) (to jsou ti uchazeči, kteří mohou bezprostředně nastoupit do nového zaměstnání při nabídce vhodného pracovního místa) a pracovní síly (tj. celkový počet zaměstnaných v národním hospodářství včetně pracujících cizinců + počet registrovaných dosažitelných uchazečů o zaměstnání). Do června 2004 se v čitateli uváděl počet všech registrovaných uchazečů o zaměstnání, což neodpovídalo plně doporučením *Mezinárodní organizace práce* (ILO) a *Eurostatu* a výsledná míra nezaměstnanosti byla o zhruba jeden procentní bod vyšší. Ve jmenovateli se pracovní síla počítá na základě klouzavého průměru za poslední čtyři čtvrtletí, resp. za posledních dvanáct měsíců). 2) *Český statistický úřad* provádí periodické čtvrtletní **Výběrové šetření pracovních sil** (VŠPS) na vzorku 0,6 % trvale obydlených bytů, které postihuje více než

1) Zpracováno za podpory výzkumného projektu „2D06026 Reprodukce lidského kapitálu“ financovaného MŠMT v rámci Národního programu výzkumu II.

50 tisíc osob 15+ (*Metodické...*, 2010). Respektuje při tom definice ILO a doporučení Eurostatu. Zjišťuje charakteristiky ekonomické aktivity a neaktivity (aktuální strukturu zaměstnanosti podle pohlaví, věku a kvalifikace, odvětví, charakter zaměstnání, podzaměstnanost, souběh zaměstnání, mobilitu pracovních sil; strukturu nezaměstnanosti z hlediska sociálního, profesního, kvalifikačního, délky trvání nezaměstnanosti) a další ad hoc moduly. Výsledky výběrového šetření se převažují na celkovou populaci ČR podle statistik obyvatelstva a salda migrace a prezentují se jako průměrné údaje za hodnocené čtvrtletí. Zde zjištěný podíl nezaměstnaných z úhrnu ekonomicky aktivního obyvatelstva (ve jmenovateli jsou zaměstnaní a nezaměstnaní) se nazývá **obecná míra nezaměstnanosti**.

Obě metody poskytují rozdílné výsledky (*Havlíček - Králíček*, 2007), které vyplývají z toho, že existují jednak osoby, které se registrují na úřadu práce s cílem získat podporu v nezaměstnanosti, aniž práci skutečně hledají (buď pracují neoficiálně nebo nemají zájem pracovat), jednak skupiny osob, které se neregistrují, ačkoliv práci chtějí (graf 1).

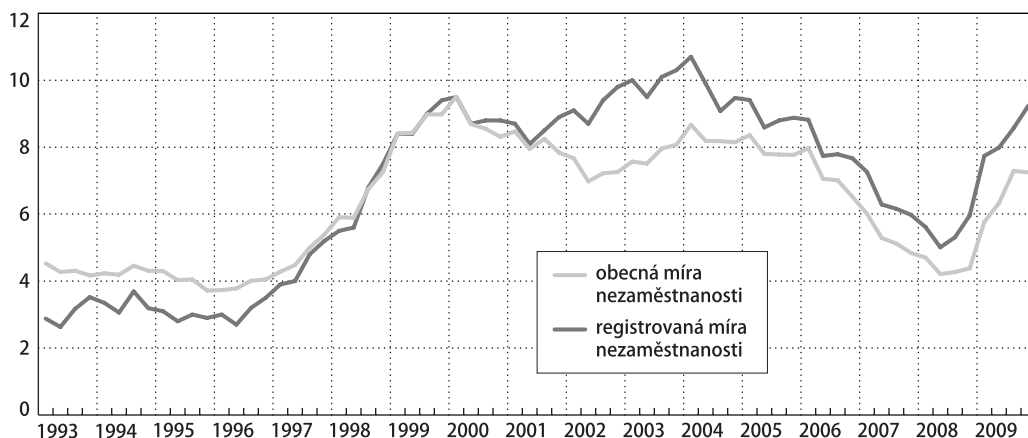
V dalším textu je přednostně jako zdroj dat využívána statistika úřadů práce; doplňkově jsou vzhledem k detailnějšímu členění využívány výsledky VŠPS (nezaměstnanost podle věkových skupin a nezaměstnanost podle vzdělání).

VÝVOJ NEZAMĚSTNANOSTI V ČESKÉ REPUBLICĚ

Vývoj v letech 1990–1996

Od roku 1990 vzniká soukromý sektor a sílí terciární sektor, do kterých přecházejí zaměstnanci státních podniků, jež se ruší nebo u nichž se mění vlastnická struktura a přetvářejí se. Probíhá kupónová privatizace, ovšem nedochází k zásadním změnám v odvětvích a podnicích, tak jako tomu bylo v dalších zemích střední Evropy. Míra registrované nezaměstnanosti se pohybovala pod 4 % s konstantním trendem a sezónními výkyvy. V roce 1990 vznikly okresní úřady práce, které registrovaly první nezaměstnané. S **Výběrovým šetřením pracovních sil** začal Český statistický úřad až od roku 1993. Rostoucí počet volných pracovních sil na trhu práce, jež kromě rušených státních institucí a dotovaných výrobních pochází z populačních ročníků 70. let, přicházejících na trh práce, a zvětšuje se díky zkrácení vojenské služby, vrcholil na přelomu let 1991/1992 (231 tisíc registrovaných uchazečů k 31. 1. 1992). Tento počet pak dlouhodobě klesá až k hranici 140 tisíc registrovaných uchazečů (např. květen 1996), nezaměstnaní jsou částečně absorbováni soukromým sektorem. Ve výsledném výpočtu míry nezaměstnanosti se pokles uchazečů neprojevuje, protože ve jmenovateli výrazně klesá počet zaměstnaných (o více než 300 tisíc osob mezi roky 1990 a 1996) zejména v důsledku odchodu

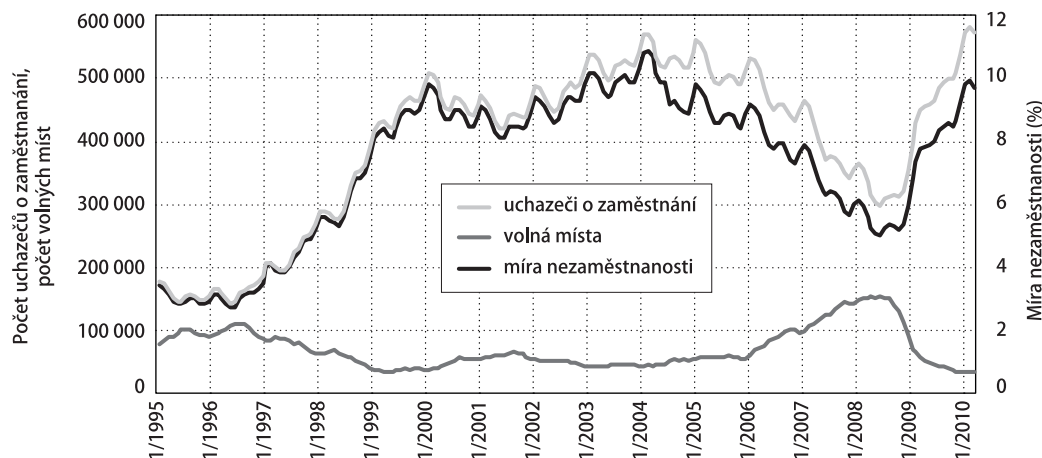
Graf 1: Porovnání míry nezaměstnanosti registrované a obecné (ČR, 1. čtvrtletí 1993–4. čtvrtletí 2009) v %
A comparison of unemployment rates, registered and general (CR, 1st quarter 1993–4th quarter 2009) in %

Pramen: MPSV ČR; VŠPS.

Graf 2: Vývoj počtu uchazečů o zaměstnání, volných pracovních míst a registrované míry nezaměstnanosti (ČR, leden 1995–březen 2010)

Number of jobs applicants, available jobs and the registered unemployment rate (CR, January 1995–March 2010)

Pramen: MPSV ČR.

pracujících důchodců z trhu práce, prodloužení školní docházky a doby studia, prodloužení délky péče o děti.

Vývoj v letech 1997–1999

Nepříznivá ekonomická situace v celé Evropě se projevila i na trhu práce a nezaměstnanost postupně se sezónními fluktuacemi rostla až k 10% hranici. V roce 1997 vrcholila v České republice ekonomická krize, projevující se poklesem růstu HDP, zpomalováním investic a snižující se agregátní poptávkou; z toho důvodu přijala vláda tzv. ekonomické balíčky, neboť byla nezbytná restrukturalizace ekonomiky. Útlumem zemědělství a průmyslu, zejména těžkého, byly postiženy regiony předtím zaměřené na těžbu (Severočeský kraj, Severomoravský kraj) a zemědělství.

Z demografického pohledu pokračuje příchod silných ročníků generace narozené v první polovině 70. let na pracovní trh. Zatímco v předchozích letech byl jejich příchod absorbován, nyní vytvářely tlak na pracovní místa. Důsledkem ekonomických i demografických tlaků na trhu práce, kde byl nedostatek pracovních míst, byly předčasné odchody do důchodu podporované státem i zaměstnavateli. Tím se problémy z trhu práce přenesly na důchodový systém, který začíná být zatěžován a jehož průběžné financování je jasně nedostačující.

Vývoj v letech 2000–2004

Míra nezaměstnanosti se udržovala mezi 8 % a 11 % se sezónními výkyvy. Naplno se projevovává nepříznivá vzdělanostní a kvalifikační struktura v některých regionech daná právě zaměřením na obory bez nároků na kvalifikaci (např. těžba, těžký průmysl, textilní průmysl a bižuterie). Pokračoval útlum zemědělství a těžkého průmyslu, nově se začaly projevovat důsledky zapojení České republiky do světové ekonomiky, tj. důsledky globalizace včetně globalizace nezaměstnanosti, tj. přelévání problémů lokálního charakteru na ostatní země. V otevřené ekonomice ČR se projevují problémy hlavně Německa, Ruska a Evropské unie. Maximální míra nezaměstnanosti (registrovaná míra nezaměstnanosti 10,90 %) byla zaznamenána na konci února 2004.

Vstup do Evropské unie a vývoj v letech 2004–2008

Se vstupem do EU v květnu 2004 byla změněna metodika výpočtu registrované míry nezaměstnanosti, což uměle snížilo úroveň nezaměstnanosti o necelý jeden procentní bod (v čitateli se od této doby uvádějí již jen dostupní uchazeči o zaměstnání). Dále nezaměstnanost klesla z hladiny 10 % na 5 %. Ekonomiky v EU včetně České republiky v tomto období rostly s vysokým tempem růstu HDP, na trhu práce sílila po-

ptávka po pracovní síle a rychle rostly mzdy. V České republice se rozvíjely průmyslové zóny, boom zažívalo stavebnictví a ČR se orientuje na automobilový průmysl (včetně dodavatelů pro automobilový průmysl). Celkově lze toto období označit jako období ekonomického růstu. Na konci června 2008 bylo dosaženo minimální míry nezaměstnanosti (registrovaná míra nezaměstnanosti 5,01 %).

Vývoj v letech 2009–2010

Ekonomická krize se ve střední Evropě naplno projevila na konci roku 2008, kdy se zastavil pokles nezaměstnanosti. Také v České republice nezaměstnanost od listopadu 2008 roste a počet volných pracovních míst klesá. Zatím dosáhla nezaměstnanost maxima na konci února 2010: 9,94 %. Odborníci předpokládají další růst až nad hranici 10 %, a to i přes očekávané sezónní vlivy, kdy v letních měsících dochází obvykle k poklesu počtu nezaměstnaných. Dále lze očekávat postupné zotavení, které bude trvat v řádu 2–3 let.

VÝVOJ NEZAMĚSTNANOSTI V ČESKÉ REPUBLICE PODLE POHLAVÍ A REGIONŮ V LETECH 2005–2009

V úrovni nezaměstnanosti existují rozdíly mezi muži a ženami v neprospěch žen ve všech krajích České re-

publiky po celé sledované období. Následující graf 3 ukazuje situaci pro celou ČR, tabulky doplňují údaje za jednotlivé kraje.

V současné době jsou největší rozdíly mezi nezaměstnaností mužů a žen v kraji Ústeckém 4,69 procentního bodu (p. b.) k 31. 12. 2009 a Pardubickém 4,95 p. b. k 31. 12. 2006; nejmenší naopak v hlavním městě Praha (méně než 1 p. b.) a v krajích Vysočina a Královéhradeckém.

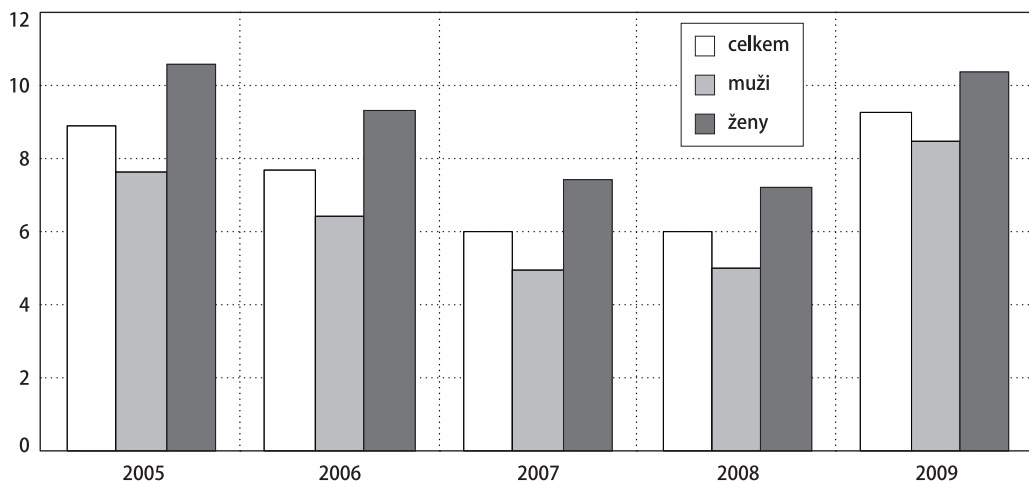
Vyšší úroveň nezaměstnanosti žen může být způsobena neochotou zaměstnavatelů poskytovat ženám kratší pracovní úvazky a vyjít tak vstříc rodinám s dětmi, rozdíly mezi kraji s jednostranným zaměřením některých regionů na obory národního hospodářství, které dávají větší příležitost pro zaměstnance-muže (například průmyslová odvětví), apod. (graf 4).

VÝVOJ NEZAMĚSTNANOSTI V ČESKÉ REPUBLICE PODLE VĚKU

Z celkového počtu nezaměstnaných se nejvíce osob rekrutuje z věkových kategorií do 24 let. Je to dáno tím, že mladiství (do 18 let) a absolventi spadají do kategorie osob, u kterých zaměstnavatelé nepředpokládají žádné zkušenosti, a jejich umístění na trhu práce je obtížné, a to zejména v ekonomicky nepříznivých

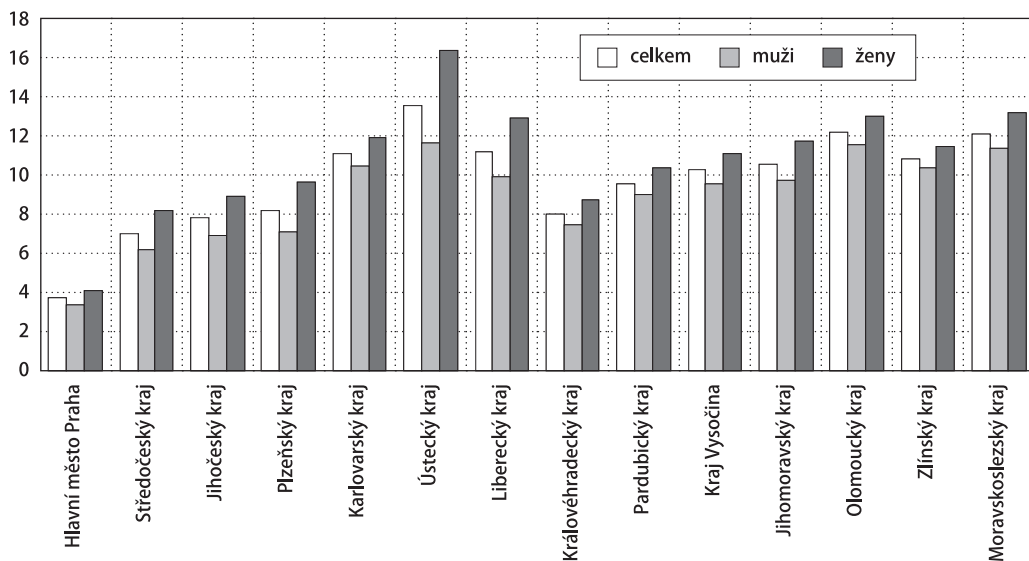
Graf 3: Vývoj registrované míry nezaměstnanosti podle pohlaví k 31. 12. (ČR, 2005–2009) v %

Registered unemployment rate by sex as of 31. 12. (CR, 2005–2009) in %

Pramen: MPSV ČR.

Graf 4: Rozdíly v registrované míře nezaměstnanosti podle pohlaví k 31. 12. 2009 (kraje ČR) v %
Differences in the registered unemployment rate by sex as of 31. 12. 2009 (regions of the CR) in %

Pramen: MPSV ČR.

obdobích. Příkladem může být současné období krize, kdy při propouštění odcházejí jako první zaměstnanci mladí, krátce zaměstnaní, s malými pracovními a odbornými zkušenostmi. I proto se na ně zaměřují

úřady práce využívající různé nástroje aktivní politiky zaměstnanosti.

Na druhé straně věkového spektra, ve věkových kategoriích 60letých a starších, je lidí bez práce nej-

Tab. 1: Registrovaná míra nezaměstnanosti podle pohlaví a krajů (ČR, 31. 12. 2005) v %

Registered unemployment rate by sex and region (CR, 31. 12. 2005) in %

Kraj	Míra nezaměstnanosti			rozdíl ženy-muži (p. b.)
	celkem	muži	ženy	
Hlavní město Praha	3,25	2,80	3,81	1,01
Středočeský	6,25	4,99	7,96	2,97
Královéhradecký	6,69	5,49	8,25	2,77
Jihočeský	6,45	5,31	7,93	2,62
Plzeňský	10,28	9,44	11,36	1,91
Pardubický	15,41	13,62	17,69	4,07
Zlínský	7,73	6,50	9,32	2,82
Vysočina	7,33	6,33	8,63	2,30
Jihomoravský	8,35	7,14	9,95	2,81
Olomoucký	8,23	6,63	10,36	3,73
Liberecký	10,21	8,87	11,93	3,06
Karlovarský	10,65	9,10	12,72	3,61
Moravskoslezský	9,27	7,75	11,28	3,53
Ústecký	14,23	12,47	16,50	4,03
Celkem ČR	8,88	7,60	10,53	2,93

Pramen: MPSV ČR.

Tab. 2: Registrovaná míra nezaměstnanosti podle pohlaví a krajů (ČR, 31. 12. 2006) v %

Registered unemployment rate by sex and region (CR, 31. 12. 2006) in %

Kraj	Míra nezaměstnanosti			
	celkem	muži	ženy	rozdíl ženy-muži (p. b.)
Hlavní město Praha	2,72	2,35	3,19	0,84
Středočeský	5,32	4,19	6,83	2,64
Královéhradecký	5,68	4,49	7,23	2,74
Jihočeský	5,60	4,56	6,93	2,37
Plzeňský	9,20	8,34	10,32	1,97
Pardubický	13,77	11,66	16,61	4,95
Zlínský	7,04	5,83	8,66	2,83
Vysočina	6,32	5,37	7,52	2,16
Jihomoravský	6,91	5,77	8,41	2,63
Olomoucký	7,10	5,70	8,97	3,28
Liberecký	8,82	7,29	10,82	3,53
Karlovarský	8,97	7,36	11,09	3,73
Moravskoslezský	7,75	6,27	9,68	3,41
Ústecký	12,58	10,88	14,76	3,88
Celkem ČR	7,67	6,41	9,30	2,89

Pramen: MPSV ČR.

měně, protože již odcházejí do důchodu a jen malá část zůstává na trhu práce. Lidé ve věkové skupině 55–59letých využívají specifikum českého trhu – odcházejí do předčasného důchodu, což bylo v určitém období i podporováno ze strany zaměstnavatelů;

zejména v 70. letech. (Následující graf 5 prezentuje obecnou míru nezaměstnanosti podle věku, protože pro tu je k dispozici konzistentní časová řada.)

Meziroční tempa růstu počtu nezaměstnaných podle věkových skupin v ČR v letech 1993–2008 ukazují,

Tab. 3: Registrovaná míra nezaměstnanosti podle pohlaví a krajů (ČR, 31. 12. 2007) v %

Registered unemployment rate by sex and region (CR, 31. 12. 2007) in %

Kraj	Míra nezaměstnanosti			
	celkem	muži	ženy	rozdíl ženy-muži (p. b.)
Hlavní město Praha	2,16	1,87	2,52	0,66
Středočeský	4,25	3,30	5,55	2,25
Královéhradecký	4,47	3,55	5,67	2,12
Jihočeský	4,43	3,62	5,49	1,88
Plzeňský	7,32	6,49	8,41	1,93
Pardubický	10,96	8,92	13,74	4,82
Zlínský	6,05	4,85	7,67	2,82
Vysočina	4,70	3,93	5,70	1,77
Jihomoravský	5,43	4,45	6,74	2,29
Olomoucký	5,63	4,59	7,03	2,44
Liberecký	6,92	5,64	8,57	2,93
Karlovarský	6,73	5,46	8,42	2,96
Moravskoslezský	6,02	4,85	7,52	2,67
Ústecký	9,62	8,08	11,67	3,59
Celkem ČR	5,98	4,92	7,38	2,46

Pramen: MPSV ČR.

Tab. 4: Registrovaná míra nezaměstnanosti podle pohlaví a krajů (ČR, 31. 12. 2008) v %
Registered unemployment rate by sex and region (CR, 31. 12. 2008) in %

Kraj	Míra nezaměstnanosti			
	celkem	muži	ženy	rozdíl ženy-muži (p. b.)
Hlavní město Praha	2,10	1,90	2,50	0,60
Středočeský	4,50	3,70	5,60	1,90
Královéhradecký	4,80	4,20	5,60	1,40
Jihočeský	4,80	4,00	5,90	1,90
Plzeňský	5,00	4,10	6,20	2,10
Pardubický	6,00	5,10	7,10	2,00
Zlínský	6,10	5,20	7,30	2,10
Vysočina	6,30	5,30	7,70	2,40
Jihomoravský	6,80	5,60	8,50	2,90
Olomoucký	6,90	5,80	8,20	2,40
Liberecký	7,00	5,90	8,40	2,50
Karlovarský	7,60	6,90	8,50	1,60
Moravskoslezský	8,50	7,30	10,20	2,90
Ústecký	10,30	8,40	12,90	4,50
Celkem ČR	6,00	5,00	7,20	2,20

Pramen: MPSV ČR.

že ve všech věkových skupinách byl obdobný trend s výjimkou skupin 60–64letých a 65 a víceletých. To je dáno postupným posouváním věku pro odchod do důchodu a změnami pravidel pro přiznávání předčasných důchodů a podpory v nezaměstnanosti. Nej-

větší změny nastaly v období 1997–1999, kdy počet nezaměstnaných v průměru ročně rostl o 31,12 %; a v letech 2007–2008, kdy naopak došlo díky ekonomickému růstu ke snižování počtu nezaměstnaných v průměru ročně o 21,32 %. Probíhající krize se ješ-

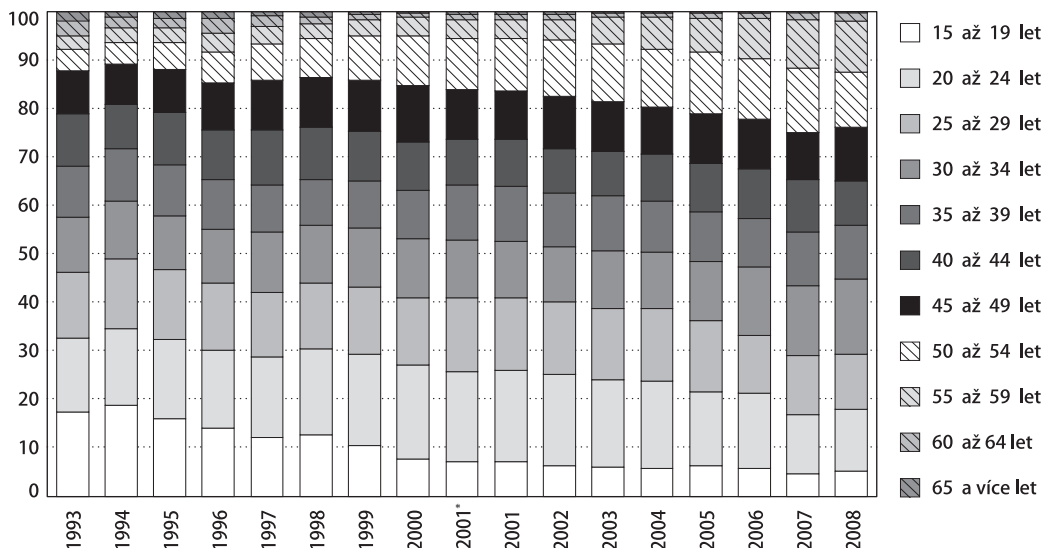
Tab. 5: Registrovaná míra nezaměstnanosti podle pohlaví a krajů (ČR, 31. 12. 2009) v %
Registered unemployment rate by sex and region (CR, 31. 12. 2009) in %

Kraj	Míra nezaměstnanosti			
	celkem	muži	ženy	rozdíl ženy-muži (p. b.)
Hlavní město Praha	3,66	3,33	4,10	0,77
Středočeský	7,01	6,16	8,18	2,01
Jihočeský	7,78	6,92	8,93	2,02
Plzeňský	8,16	7,04	9,66	2,61
Karlovarský	11,07	10,43	11,89	1,46
Ústecký	13,61	11,68	16,37	4,69
Liberecký	11,24	9,95	12,95	3,00
Královéhradecký	7,97	7,43	8,69	1,27
Pardubický	9,58	8,99	10,37	1,38
Vysočina	10,25	9,59	11,14	1,55
Jihomoravský	10,59	9,74	11,72	1,98
Olomoucký	12,19	11,56	13,04	1,47
Zlínský	10,83	10,33	11,49	1,16
Moravskoslezský	12,14	11,35	13,20	1,84
Celkem ČR	9,24	8,44	10,33	1,89

Pramen: MPSV ČR.

Graf 5: Vývoj obecné míry nezaměstnanosti podle věku (ČR, 1993–2008) v %

Registered unemployment rate by age (CR, 1993–2008) in %

Pramen: VŠPS.

Pozn.: * Údaje vážené na data demografické statistiky před promítnutím SLDB 2001.

tě neprojevila, údaje za rok 2009 nejsou v této chvíli ještě k dispozici.

Specifická míra nezaměstnanosti v jednotlivých věkových skupinách je nejvyšší u osob nejmladších (15 až 19letých a 20 až 24letých) a nejnižší u osob ve věku 25 až 44 let.

VÝVOJ NEZAMĚSTNANOSTI V ČESKÉ REPUBLICE PODLE VZDĚLÁNÍ

Absolutně nejvyšší počet nezaměstnaných uvádí střední vzdělání bez maturity. Skupiny osob se základním vzděláním a bez vzdělání a skupina se středním vzděláním s maturitou tvoří zhruba stejnou část s výjimkou období 1995–1997, kdy tato skupina zaujímal jasné druhé místo. Nejmenší část nezaměstnaných pochází ze skupiny osob s vysokoškolským vzděláním, což jistě nepřekvapí. Zajímavé je, že s výjimkou několika roků převažují v kategorii nezaměstnaných vysokoškolačů muži nad ženami. U osob se základním vzděláním a bez vzdělání a osob se středním vzděláním s maturitou převládají jednoznačně ženy. (Následující graf 6 prezentuje obecnou

míru nezaměstnanosti, protože zde je k dispozici konzistentní časová řada.)

Specifická míra nezaměstnanosti v jednotlivých vzdělanostních kategoriích je nejvyšší u osob s nejnižším vzděláním a naopak nejnižší u vysokoškolačů (tab. 6).

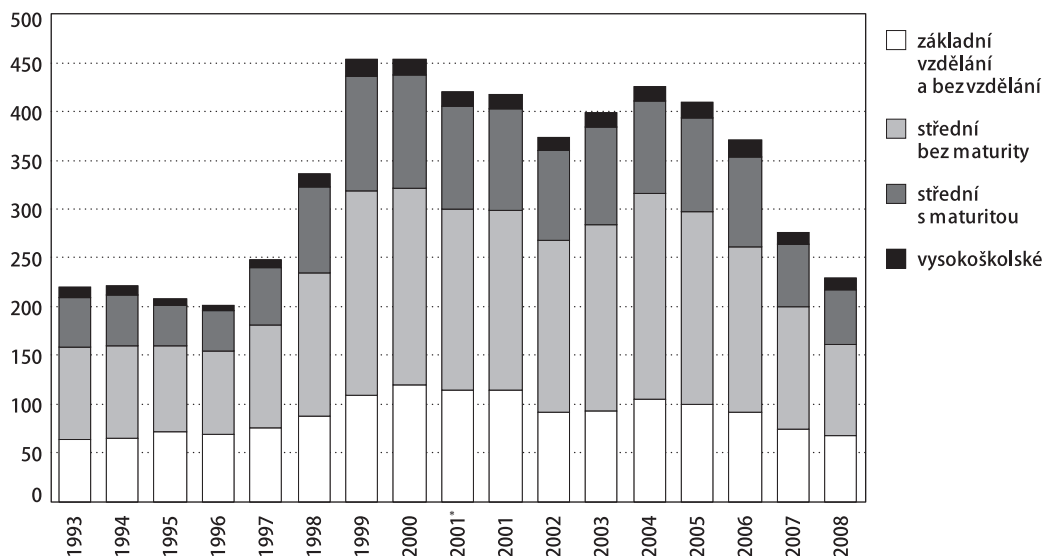
ROZDÍLY NEZAMĚSTNANOSTI V ČESKÉ REPUBLICE PODLE REGIONŮ

Regionální rozdíly již byly zmiňovány, jejich společným jmenovatelem je odchod či krach silných zaměstnavatelů případně odvětvová skladba regionu (kartogram 1).

Nejvíce postiženými kraji jsou Ústecký, Moravskoslezský, Olomoucký a Jihomoravský. Mezi okresy (NUTS4), které se dlouhodobě pohybují na vrcholu pomyslného žebříčku, patří Most, Teplice, Chomutov, Louny, Děčín, Ústí nad Labem (Ústecký kraj), Bruntál, Karviná, Frýdek-Místek, Nový Jičín, Ostrava (Moravskoslezský kraj), Jeseník, Šumperk (Olomoucký kraj), Hodonín, Znojmo (Jihomoravský kraj) a Tachov (Plzeňský kraj).

Graf 6: Vývoj obecné míry nezaměstnanosti podle vzdělání (ČR, 1993–2008) v %

General unemployment rate by education (CR, 1993–2008) in %

Pramen: VŠPS.

Pozn.: * Údaje vážené na data demografické statistiky před promítnutím SLDB 2001.

Nejlépe si vedou kraje Hlavní město Praha, Středočeský, Jihočeský a Plzeňský. Nejnižší registrovanou míru nezaměstnanosti dlouhodobě vykazují okresy Praha, Praha-východ, Praha-západ, Mladá Boleslav, Benešov, České Budějovice, Plzeň-město, Hradec Králové, Beroun, Pardubice, Plzeň-jih a další.

ZÁVĚR

Nezaměstnanost je důležitým jevem z pohledu makroekonomického i sociálního. Míra nezaměstnanosti se

vyvíjí podle fáze ekonomického cyklu. Období ekonomických problémů a recese (1997–1998, 2008–2010) se projevila nárůstem míry nezaměstnanosti, zatímco období ekonomického růstu charakterizovala klesající míra nezaměstnanosti.

Míra nezaměstnanosti podle pohlaví a podle krajů ukazuje, že ve většině případů existuje rozdíl mezi muži a ženami v neprospěch žen. Vyšší nezaměstnanost vykazují mladí lidé do 24 let – mladiství, absolventi, tj. lidé s krátkými pracovními zkušenostmi. Nejnižší míru nezaměstnanosti mají 25–44letí. Vzdělanostně mají nejvyšší

Tab. 6: Struktura nezaměstnaných podle vzdělání (ČR, 1993–2008) v %

Structure of the unemployed people by education (CR, 1993–2008) in %

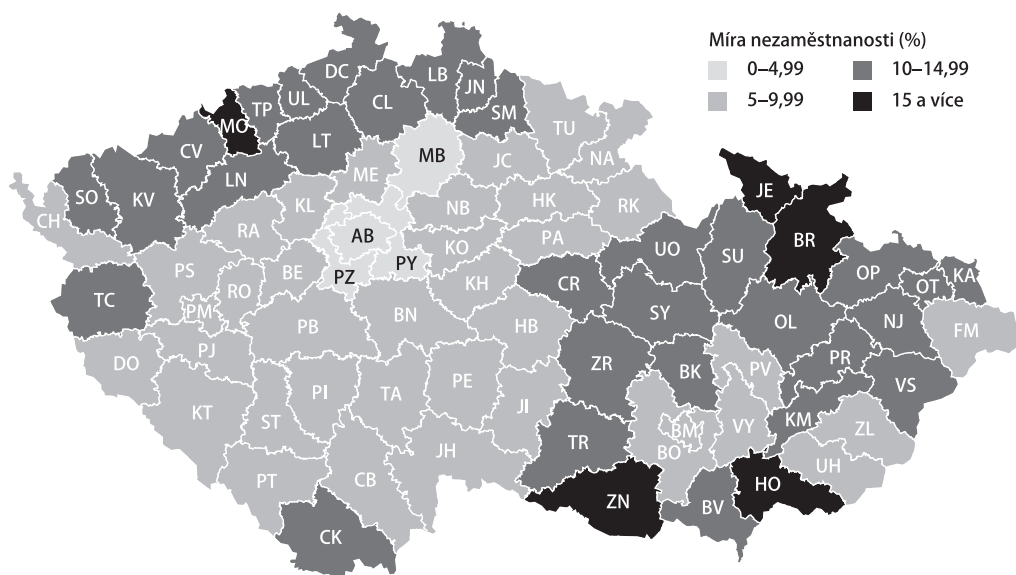
Vzdělání	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Základní vzdělání a bez vzdělání	29,2	29,2	34,4	33,9	30,5	26,2	24,1	26,3	27,3	27,3	24,5	23,4	24,6	24,1	24,7	26,7	29,6
Střední bez maturity	43,1	43,1	42,7	42,8	42,2	43,6	46,1	44,5	44,2	44,2	47,0	48,0	49,5	48,4	45,8	45,8	40,6
Střední s maturitou	22,9	23,8	19,7	20,5	23,8	26,5	26,1	25,6	25,1	25,1	24,8	25,1	22,3	23,4	24,7	23,0	24,1
Vysokoškolské	4,8	4,0	3,2	2,9	3,4	3,6	3,8	3,6	3,5	3,5	3,7	3,6	3,6	4,0	4,8	4,5	5,7

Pramen: VŠPS; vlastní výpočet.

Pozn.: * Údaje vážené na data demografické statistiky před promítnutím SLDB 2001.

Kartogram 1: Míra nezaměstnanosti v okresech (ČR, 31. 12. 2009)

Unemployment rate in the districts (CR, 31. 12. 2009)

Pramen: MPSV ČR.

specifickou míru nezaměstnanosti lidé bez vzdělání a lidé se základním vzděláním, naopak vysokoškoláci nejnižší.

Nejvíce postiženými regiony jsou dlouhodobě kraje s útlumem zemědělství a průmyslu, zvláště těžkého:

Ústecký, Moravskoslezský, dále Olomoucký a Jihomoravský. Nejnižší mírou nezaměstnanosti se stále vyznačuje kraj Hlavní město Praha a kraje Středočeský, Jihočeský a Plzeňský.

Literatura

- Beránková, K. 2004. *MPSV harmonizuje vykazování míry nezaměstnanosti s EU*. Tisková zpráva. MPSV ČR. [On-line] 9. 8. 2004 [Cit. 6. 6. 2010]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/272/090804a.pdf>
- Buchtová, B. a kol. 2002. *Nezaměstnanost – psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada Publishing, 2002, 240 s. ISBN 80-247-9006-8.
- Český statistický úřad. Trh práce a mzdy, Zaměstnanost, nezaměstnanost. Dostupné z: www.czso.cz
- Havlíček, D. – Králíček, T. 2007. *Jak měřit nezaměstnanost? V České republice se používají dvě základní metodiky pro měření nezaměstnanosti. Která je ta správná?* Server iHNed.cz. [On-line] 3. 8. 2007 [Cit. 12. 2. 2010]. Dostupné z: http://ekonomika.ihtned.cz/c3-21746810-001000_d-jak-merit-nezamestnanost
- Holman, R. 2001. *Ekonomie*. 2. vyd. Praha: C.H.Beck, 2001, 714 s. ISBN 80-7179-387-6.
- Jírová, H. 2002. *Trh práce a politika nezaměstnanosti*. Praha: Ediční vydání VŠE Praha, 2002, 95 s. ISBN 80-7079-635-9.
- Mach, M. 1998. *Makroekonomie II pro magisterské (inženýrské) studium 1. a 2. část*. Praha: Melandrium, 1998. ISBN 80-86175-18-9.
- *Metodické popisy ukazatelů VŠPS*. 2010. Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS. Trh práce a mzdy, ČSÚ. [On-line] 10. 5. 2010 [Cit. 10. 6. 2010] Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zam_vps
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Integrovaný portál MPSV, Zaměstnanost. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz>
- Sezemský, J. *Materiály MPSV předložené na jednání vlády ČR 23. března 2009*. Tisková informace MPSV ČR ze dne 24. března 2009. [On line] 24. 3. 2009 [Cit. 10. 1. 2010] Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/6591/23032009.pdf>
- Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

PROJEKCE OBYVATELSTVA V KRAJÍCH A OBLASTECH ČESKÉ REPUBLIKY DO ROKU 2065

Michaela Němečková – Terezie Štyglerová

V lednu roku 2010 byla na webových stránkách ČSÚ zveřejněna projekce za nižší územní celky. **Projekce obyvatelstva v krajích a oblastech ČR do roku 2065**¹⁾ navazuje na střední variantu celorepublikové projekce, vydanou v květnu 2009²⁾, avšak na rozdíl od ní nebyla při zpracování této krajské projekce brána v úvahu migrace, a to ani vnitřní ani zahraniční. Vývoj migrace je velmi obtížně předvídatelný, silně podmíněný vnějšími vlivy, ekonomickou, sociální, bytovou situací jednotlivců, rodin i celé společnosti daného regionu, v případě mezinárodní migrace svou roli hrají také např. legislativní úpravy vstupu do republiky. Projekce krajů/oblastí tedy vypovídá o hypotetickém vývoji počtu obyvatel a věkovém složení daného území, který by byl výsledkem pouze očekávaného vývoje přirozené měny.

Územní jednotkou projekce byl kraj, vyšší územní jednotka – oblast – vznikla součtem příslušných krajů. Z hlediska metodologického byla projekce jednotlivých krajů založena obdobně jako Projekce 2009 celé České republiky: prahem projekce se stala demografická struktura obyvatelstva k 1. 1. 2009, horizontem rok 2065, resp. stav k 1. 1. 2066. Hlavními předpoklady projekce byl růst plodnosti a pokles úmrtnosti ve všech krajích ČR. Odlišný metodologický postup byl v rámci projekce krajů aplikován pouze pro první projektované roky. Vzhledem k uplynutí již podstatné části roku 2009 (který byl u republikové projekce plně projek-

tován) byly údaje o přirozeném pohybu za tento rok v projekci krajů predikovány na základě předběžných údajů za 1. až 3. čtvrtletí roku 2009. Výsledkem těchto expertních odhadů pohybu v roce 2009, bez zahrnutí vlivu zahraniční i vnitřní migrace, je také stav (a věkové složení) uváděný k 1. 1. 2010 v jednotlivých krajích. Obdobně vychází z předběžných údajů o úrovni plodnosti v daném kraji za první tři čtvrtletí roku také údaj o úrovni úhrnné plodnosti pro rok 2009. Dále byl vypuštěn regresní model³⁾ výpočtu naděje dožití v nejbližších dvou letech projekce. V případě krajů byl již od počátku nastaven předpoklad lineárního růstu naděje dožití.

Nová projekce obyvatelstva v krajích a oblastech ČR byla vydána pouze v elektronické formě, která obsahuje pro každý kraj/oblast základní výsledky ve třech tabulkách: pohyb obyvatelstva v kraji/oblasti, věkové složení obyvatelstva celkem podle 5letých věkových skupin (k 1. 1.) a věkové složení obyvatelstva podle pohlaví a 5letých věkových skupin (k 1. 1.). Výstupy po jednotkách věku lze získat prostřednictvím Odboru informačních služeb ČSÚ.

PŘEDPOKLADY

Vývoj úrovně plodnosti v posledních dvou desetiletích měl ve všech územních celcích shodný trend. Úhrnná plodnost v 90. letech 20. století prudce klesla, v jednotlivých krajích o 33–42 % z hodnoty 1,7–1,9, přičemž došlo ke změně územního rozložení. Těžšíse vyšší plodnosti se přesunulo z východní části Čech na severozápad. Na přelomu 20. a 21. století zaznamenaly

1) Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/4021-10>

2) *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2065*. 2009. Praha: ČSÚ.

Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4020-09>

3) U republikové projekce byla naděje dožití pro roky 2009 a 2010 stanovena na základě regresního modelu, který odpovídal vývoji střední délky života v ČR podle pohlaví v letech 2001–2008.

všechny kraje svou historicky nejnižší úroveň plodnosti (1,04–1,15 dítěte na 1 ženu reprodukčního věku). Mezi roky 2001 a 2008 došlo k opětovnému oživení plodnosti – úhrnná plodnost v jednotlivých krajích vzrostla minimálně o čtvrtinu. Nejintenzivněji se zvýšila ve Středočeském kraji – z 1,16 na 1,60, tj. více než o třetinu. Území obklopující hlavní město Prahu se tak stalo oblastí v současné době s nejvyšší úrovní plodnosti, přestože ještě na počátku 90. let 20. století bylo na opačné straně pomyslného žebříčku. Do značné míry je tato situace výsledkem současných migračních trendů, kdy se v rámci suburbanizace stěhují z hlavního města do zázemí převážně mladí lidé, kteří následně zakládají či rozšiřují své rodiny – až 23 % dětí narozených ve Středočeském kraji v roce 2008 porodily ženy, které se do kraje přistěhovaly v období let 2001–2007. Významně narostla v posledních osmi letech také intenzita plodnosti v kraji Jihomoravském, který o desetiletí dříve zaznamenal nejprudší pokles. Tady však odpovídající podíl rodiček dětí generace 2008, které se do kraje přistěhovaly v předchozích sedmi letech, činil necelých 10 %. Nejméně progresivní byl v letech 2001–2008 přírůstek v Praze, v Moravsko-slezském a Zlínském kraji. Plodnost v hlavním městě tak zůstala ve srovnání s ostatními regiony nízká (pod 1,4), navíc se vyznačuje v průměru věkově zdaleka nejstaršími rodičkami v ČR. V roce 2008 byl průměrný věk rodiček v celé ČR 29,3 let, u žen s trvalým (v případě cizinek také s dlouhodobým) pobytem v hlavním městě 31,0 let, v ostatních krajích 28,3–29,7 let.

Podle Projekce krajů dojde v příštích desetiletích k růstu plodnosti ve všech územních celcích. Intenzita růstu plodnosti se bude v jednotlivých krajích ale mírně lišit – menší nárůst je očekáván v Ústeckém, Karlovarském a Středočeském kraji, tedy v podstatě tam, kde je úroveň plodnosti v současné době nejvyšší. Naopak nejvýznamnější vzestup je předpokládán v některých regionech s dnes podprůměrnými hodnotami (např. v Praze) a také v krajích se silnější náboženskou tradicí (na Vysočině, v Jihomoravském kraji). Výsledkem očekávaného vývoje plodnosti bude změna územního rozložení, kdy se mezi celky s vyšší úrovní plodnosti např. dostane právě kraj Jihomoravský či Vysočina, naopak v pořadí krajů podle úrovně plodnosti si vzhledem k dnešní situaci pohorší kraj Středočeský i Ústecký. Základní územní rozložení plodnosti by tak v budoucnu podle této projekce mělo

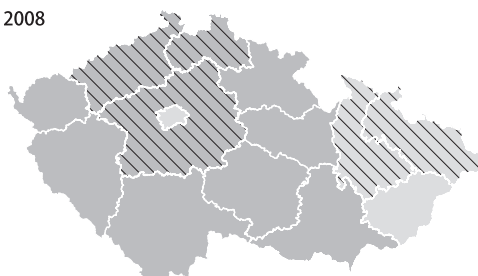
Kartogram 1: Úhrnná plodnost

Total fertility rate

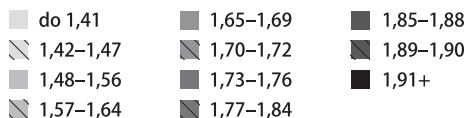
1991

2008

2050–2065

Připravila: Magdalena Poppová

být podobné tomu z počátku 90. let 20. století, tzn. obecně vyšší úroveň plodnosti zejména na pomezí Čech a Moravy, nízká v Praze. Nutno ovšem zdůraznit, že rozdíly v úhrnné plodnosti mezi jednotlivými kraji se i v horizontu projekce předpokládají velmi malé (pro období 2050–2065 v rozmezí 1,61–1,75).

Společně s růstem plodnosti se bude ve všech krajích dále zvyšovat průměrný věk matek při porodu. Do roku 2050 je očekáván jeho nárůst na 30,4–32,8 let,

Tab. 1: Parametry vývoje ukazatelů plodnosti a úmrtnosti, 2008–2065

Expected development of fertility and mortality, 2008–2065

Kraj	Úhrnná plodnost				Naděje dožití mužů při narození			Naděje dožití žen při narození		
	2008*	2009	2025	2050–2065	2007–2008*	2030	2065	2007–2008*	2030	2065
Hlavní město Praha	1,37	1,39	1,47	1,61	75,9	81,2	88,1	80,8	86,0	91,7
Středočeský	1,60	1,60	1,65	1,72	73,8	79,2	86,3	79,8	84,7	90,6
Jihočeský	1,50	1,50	1,62	1,68	74,3	79,7	86,7	80,0	85,1	91,0
Plzeňský	1,50	1,49	1,62	1,68	74,4	79,6	86,6	80,2	84,8	90,8
Karlovarský	1,53	1,47	1,60	1,66	72,9	78,7	85,7	79,0	84,3	90,2
Ústecký	1,61	1,57	1,68	1,72	71,7	77,6	84,6	78,5	83,7	89,6
Liberecký	1,56	1,57	1,68	1,75	73,3	79,3	86,3	79,8	85,0	90,9
Královéhradecký	1,53	1,53	1,67	1,74	75,0	80,4	87,4	80,4	85,6	91,4
Pardubický	1,49	1,48	1,68	1,74	74,2	79,7	86,7	80,0	84,9	90,9
Vysočina	1,48	1,45	1,68	1,74	74,5	80,1	87,1	81,1	85,6	91,5
Jihomoravský	1,49	1,48	1,67	1,74	74,1	79,6	86,6	80,6	85,4	91,4
Olomoucký	1,46	1,48	1,60	1,67	73,5	79,5	86,5	79,9	85,1	91,1
Zlínský	1,40	1,39	1,56	1,63	73,4	79,0	86,1	80,4	85,3	91,2
Moravskoslezský	1,46	1,45	1,61	1,66	72,3	78,5	85,4	79,4	84,8	90,6
Česká republika	1,50	1,49	1,65	1,72	74,0	79,5	86,5	80,1	85,1	91,0

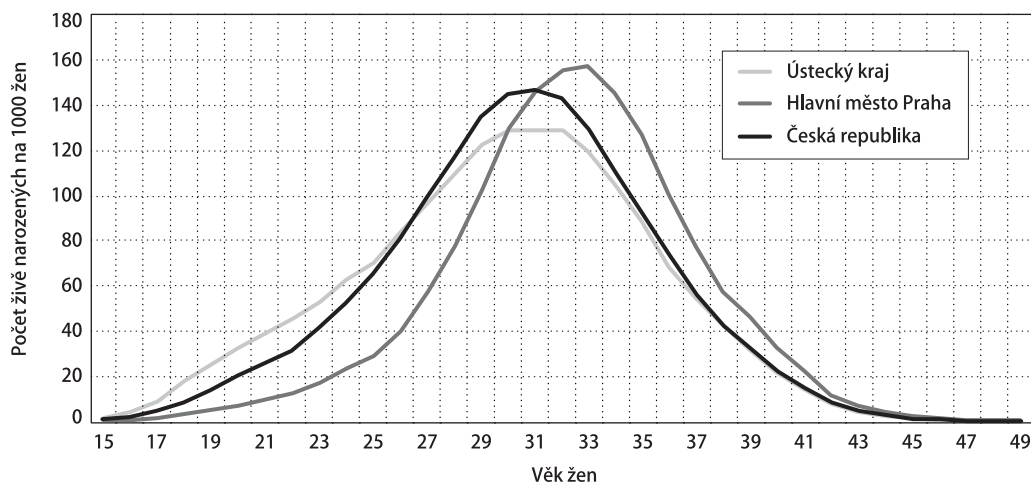
Pozn.: * Reálné údaje.

příměří mezní hodnoty se vztahují na kraje Ústecký a Hlavní město Praha.

Z hlediska úmrtnosti, měřeno ukazatelem naděje dožití při narození, je územní variabilita na úrovni krajů stejně jako v případě plodnosti poměrně nízká.

Mezi krajem s nejvyšší a nejnižší hodnotou střední délky života je aktuálně (2007–2008) u žen diference 2,6 roku a u mužů 4,2 roku. Větší diference existují např. mezi muži a ženami v rámci jednoho regionu, kdy při narození činil rozdíl mezi střední délkou ži-

Graf 1: Míry plodnosti podle věku, 2050–2065 | Age-specific fertility rates, 2050–2065

Pozn.: Pro grafické znázornění byly vybrány kraje Hlavní město Praha a Ústecký – regiony, ve kterých zaznamenává většina ukazatelů své mezní hodnoty.

vota chlapců a dívek ve stejném období 4,9 až 7,1 let. Základní regionální diferenciaci lze najít v ose severozápad – jihovýchod. Toto rozložení je v čase stálé. Mimo toto rozdělení se vyčleňuje Hlavní město Praha, které má z krajů ČR nejvyšší naději dožití mužů a většinou i naději dožití žen. Velmi příznivé úmrtnostní podmínky panují také v kraji Vysočina či v Královéhradeckém kraji, pro ženy i Jihomoravském. Naopak nejhorší je situace pro obě pohlaví v kraji Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském.

Projekce předpokládá další snižování intenzity úmrtnosti, tj. prodlužování střední délky života ve všech krajích. Celkově se v projektovaném období naděje dožití zvýší u mužů o 12,2–13,1 let a u žen o 10,4–11,2 let. V souladu se vstupní hypotézou mírné konvergence se rozdíl mezi minimální a maximální střední délkou života v jednotlivých krajích ČR sníží u mužů na 3,5 let a u žen na 2,1 let v horizontu projek-

ce. Územní rozložení však zůstane zachováno, nejlepší úmrtnostní podmínky očekáváme i nadále v hlavním městě, ve východních Čechách a na Vysočině, nejhorší v severozápadních Čechách a na severní Moravě.

Snížení úmrtnosti bude výraznější u mužů, čímž dojde k poklesu mužské nadúmrtnosti ze současných 4,9–7,1 let na 3,6–5,2 let v jednotlivých krajích. Nejbližší má a bude mít celková úroveň mužské úmrtnosti k ženské v Praze, největší rozdíly naopak přetrvávají v Moravskoslezském a Zlínském kraji. Z hlediska věku se nejvýraznější pokles úmrtnosti očekává u mužů i u žen ve starších věkových skupinách.

VÝSLEDKY

I přes obecně předpokládanou rostoucí úroveň plodnosti se míry porodnosti a absolutní počty živě narozených dětí budou v následujících letech ve všech

Kartogram 2: Naděje dožití mužů při narození

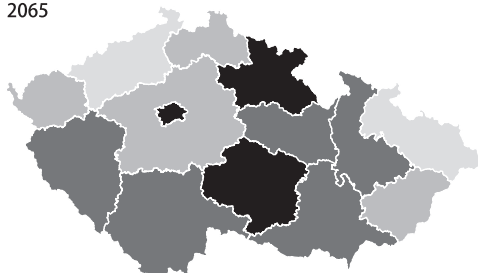
Male life expectancy at birth

2007–2008

Naděje dožití
při narození mužů: do 72,4 73,9–74,4
72,5–73,8 74,5+

2065

Naděje dožití
při narození mužů: do 85,4 86,5–87,0
85,5–86,4 87,1+

Kartogram 3: Naděje dožití žen při narození

Female life expectancy at birth

2007–2008

Naděje dožití
při narození žen: do 79,0 80,1–80,6
79,1–80,0 80,7+

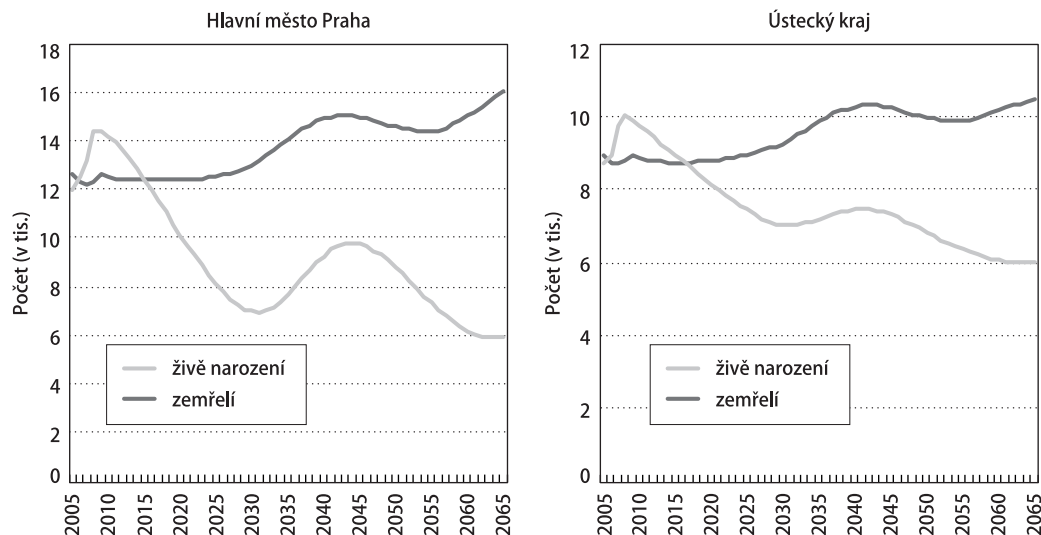
2065

Naděje dožití
při narození žen: do 90,4 91,0–91,4
90,5–90,9 91,5+

Graf 2a,b: Vývoj přirozené měny ve vybraných krajích ČR, 2005–2065

Natural change in selected regions of the CR, 2005–2065

krajích snižovat. Nejpočetnější kohortou tohoto století bude pravděpodobně ve většině krajů kohorta narozených z roku 2008. Naopak tomu bude na straně úmrtnosti, kdy bude absolutní počet zemřelých (díky dané věkové struktuře) i přes zlepšující se úmrtnostní podmínky v čase růst. Vývoj počtu živě narozených a zemřelých přitom bude mít v jednotlivých krajích ČR stejný průběh: na straně porodnosti je v polovině 40. let 21. století očekáváno dočasné zvýšení počtu živě narozených dětí, jakožto sekundární vlna zvýšené porodnosti v posledních letech, počty zemřelých budou výrazněji narůstat v průběhu 30. let 21. století a dále po roce 2055 v souvislosti s přesunem silných generací narozených po druhé světové válce, resp. v období 70. let 20. století, do věku nejvyšší úmrtnosti.

Saldo **přirozené měny**, které v posledních letech opět zaznamenává kladné hodnoty, se bude zřejmě snižovat zpět do záporných hodnot. Podle Projekce ČR 2009 (ve variantě bez migrace) se tak poprvé stane v roce 2016, v jednotlivých krajích pak tento mezník případně na roky 2014–2020 s výjimkou dvou krajů – v kraji Zlínském je očekáván již roku 2009, v kraji Moravskoslezském roku 2012.

Počet obyvatel všech krajů i oblastí by se za předpokladu nulové vnitřní i zahraniční migrace v ho-

rizontu projekce snížil o 13–23 %. Nejrazantněji by ubylo obyvatel hlavního města, na počátku 60. let 21. století by se počet jeho obyvatel snížil z dnešních 1,23 mil. pod 1 milion. V Praze je totiž i v budoucnu předpokládána ve srovnání s ostatními regiony nízká úroveň plodnosti a dále, tradičně ve své populaci absorbuje největší část migrantů ze zahraničí (včetně jejich pohybu v rámci republiky), které projekce neuvažuje. Nejméně by se naopak na základě očekávaného přirozeného pohybu snížil počet obyvatel krajů Libereckého a Vysočina. Podle výsledků projekce by byl již od roku 2015 nejpočetnějším regionem kraj Středočeský, na počátku roku 2066 by žil více než milion obyvatel ještě v kraji Moravskoslezském.

V průběhu projekčního období by se zároveň se změnou početnosti populací krajů obecně změnilo i jejich věkové složení. Snížilo by se zastoupení dětské složky i složky produktivní (15–64 let), zvýšila váha složky seniorské (65 a více let). Hraniční hodnoty by opět patřily hlavnímu městu se zastoupením hlavních věkových skupin 11 – 51 – 38 % v horizontu projekce, a na druhé straně kraji Ústeckému se složením na úrovni 13 – 55 – 32 %. Zatímco dnes je velikost dětské a seniorské populace u většiny krajů téměř vyrovnaná, v průběhu let by zřetelně převážily osoby starší 65 let.

Tab. 2: Počet obyvatel, 2009–2066 (k 1. 1.) | Population, 2009–2066 (1st January)

Kraj	2009*	2020	2030	2040	2050	2066	2066/2009
Hlavní město Praha	1 233 211	1 236 131	1 194 870	1 132 622	1 078 942	952 018	77 %
Středočeský	1 230 691	1 240 006	1 217 347	1 181 775	1 142 567	1 047 150	85 %
Jihočeský	636 328	637 274	624 818	602 277	576 646	524 752	82 %
Plzeňský	569 627	568 375	553 428	531 149	507 796	459 542	81 %
Karlovarský	308 403	310 035	304 015	292 593	279 618	253 387	82 %
Ústecký	835 891	839 202	825 061	799 141	769 842	708 928	85 %
Liberecký	437 325	441 589	436 116	423 273	409 230	379 614	87 %
Královéhradecký	554 520	554 866	545 123	526 857	507 009	467 704	84 %
Pardubický	515 185	516 069	508 366	492 249	474 680	438 284	85 %
Vysočina	515 411	518 832	513 002	498 020	481 065	444 406	86 %
Jihomoravský	1 147 146	1 149 867	1 127 997	1 088 681	1 048 795	961 275	84 %
Olomoucký	642 137	641 250	628 639	604 845	578 320	525 304	82 %
Zlínský	591 412	587 980	574 154	549 905	523 206	470 674	80 %
Moravskoslezský	1 250 255	1 246 601	1 221 804	1 174 731	1 120 906	1 015 340	81 %
ČR (bez migrace)	10 467 542	10 497 231	10 294 699	9 931 870	9 543 881	8 722 932	83 %

Pozn.: * Reálné údaje.

To dokládá vývoj indexu stáří, porovnávací prá-
vě tyto dvě složky populace. Při očekávaném při-
rozeném pohybu a nulové migraci by se ve všech
krajích v průběhu projekčního období index stáří
ze současných 88–130 zvýšil dvoj- až trojnásobně.
Nejméně v kraji Jihomoravském, ve kterém se oče-

kává výraznější nárůst plodnosti, a nejvíce v kraji
Karlovarském. Ten by se tak při srovnání krajů podle
výše indexu stáří přesunul z krajů nejmladších (na
počátku roku 2009 druhá nejnižší hodnota indexu)
mezi kraje starší. Naopak, přesun ze starších mezi
mladší kraje by zažily kromě Jihomoravského kraje

Tab. 3: Procentuální zastoupení věkových skupin, 2009–2066 (k 1. 1.)

Percentage shares of age groups, 2009–2066 (1st January)

Kraj	0–14 let			15–64 let			65 a více let		
	2009*	2035	2066	2009*	2035	2066	2009*	2035	2066
Hlavní město Praha	12,2	10,3	10,8	72,0	62,0	51,2	15,8	27,8	38,0
Středočeský	14,9	12,8	12,6	70,8	62,4	54,2	14,2	24,8	33,2
Jihočeský	14,4	12,7	12,2	70,8	61,1	52,7	14,8	26,2	35,1
Plzeňský	13,8	12,4	12,2	70,9	61,4	52,9	15,2	26,2	35,0
Karlovarský	14,6	12,7	12,3	71,8	61,8	53,3	13,7	25,5	34,4
Ústecký	15,2	13,6	13,2	71,5	62,5	54,7	13,3	24,0	32,2
Liberecký	14,8	13,3	13,0	71,4	61,7	53,4	13,9	25,0	33,5
Královéhradecký	14,3	12,9	12,7	70,0	60,7	52,6	15,7	26,4	34,7
Pardubický	14,6	13,2	12,9	70,3	61,5	52,7	15,1	25,3	34,4
Vysočina	14,5	13,2	12,8	70,3	61,1	52,2	15,2	25,7	35,0
Jihomoravský	13,8	12,7	12,7	70,6	61,2	52,7	15,5	26,1	34,6
Olomoucký	14,1	12,6	12,2	70,7	61,2	52,3	15,1	26,2	35,5
Zlínský	14,0	12,4	11,9	70,6	61,1	51,9	15,5	26,5	36,2
Moravskoslezský	14,3	12,9	12,4	71,2	61,1	52,8	14,5	26,0	34,8
ČR (bez migrace)	14,1	12,7	12,6	71,0	61,4	52,9	14,9	25,9	34,5

Pozn.: * Reálné údaje.

Tab. 4: Ukazatele očekávaného věkového složení, 2009–2066 (k 1. 1.)

Indicators of expected population age structure, 2009–2066 (1st January)

Kraj	Průměrný věk			Index stáří			Index ekonomického zatížení		
	2009*	2035	2066	2009*	2035	2066	2009*	2035	2066
Hlavní město Praha	41,6	49,2	53,2	130	270	354	49	75	116
Středočeský	40,0	46,5	49,9	96	194	264	54	75	103
Jihočeský	40,5	47,1	50,7	103	207	286	55	78	108
Plzeňský	40,8	47,3	50,8	110	212	287	54	77	108
Karlovarský	39,8	46,7	50,5	94	200	280	53	77	106
Ústecký	39,6	45,8	49,1	88	177	245	53	75	101
Liberecký	40,0	46,4	49,7	94	188	257	54	77	106
Královéhradecký	40,9	47,1	50,4	110	204	272	57	80	110
Pardubický	40,4	46,6	50,1	104	192	267	56	77	109
Vysočina	40,3	46,6	50,3	104	194	274	57	79	111
Jihomoravský	40,8	47,1	50,4	112	206	273	55	78	109
Olomoucký	40,5	47,2	51,0	107	208	292	55	78	110
Zlínský	40,7	47,4	51,3	111	214	304	56	78	112
Moravskoslezský	40,2	46,9	50,5	101	201	280	55	79	108
ČR (bez migrace)	40,5	47,0	50,4	105	203	274	54	78	108

Pozn.: * Reálné údaje.

Index ekonomického zatížení = počet osob ve věku 65 a více let a osob ve věku 0–19 let na 100 osob ve věku 20–64 let.

také kraje Středočeský a Královéhradecký. Přestože na počátku projekce ještě ve čtyřech krajích byl index stáří menší než 100, již v roce 2014 je očekávána ve všech regionech početní převaha seniorů nad dětmi. Ta by byla stále markantnější, ve 30. letech 21. století by již dosahovala hodnoty 200 seniorů na 100 dětí, v horizontu projekce by se index stáří mohl pohybovat v rozmezí 245–354 seniorů na 100 dětí.

Kartogram 4: Index stáří | Index of ageing

1. 1. 2066

Připravila: Magdalena Poppová

Zvyšovat by se měl také průměrný věk obyvatelstva v krajích – ze současných 39,6 až 41,6 let na 49,1 až 53,2 let. Hraniční hodnoty by opět příslušely Ústeckému kraji a Hlavnímu městu Praze.

Hodnota dalšího ukazatele popisujícího věkovou strukturu – indexu ekonomického zatížení – je prozatím příznivá. V produktivním věku se nachází nejen nejsilnější generace narozená v polovině 70. let 20. století, ale také (prozatím) silné ročníky narozených po druhé světové válce, a navíc, díky nízké porodnosti, se v předcházejících letech nezvyšovalo zastoupení složky dětské. Na počátku roku 2009 se index ekonomického zatížení pohyboval v rozmezí od 49 (Hlavní město Praha) po 57 (Vysočina) osob v neproduktivním věku na 100 osob v produktivním věku (zde 20–64 let). Podle Projekce krajů a oblastí (za předpokladu nulové migrace) však ve vzájemném poměru těchto dvou složek populace časem u všech regionů převáží složka neproduktivní nad produktivní. Počátek tohoto stavu se očekává ve druhé polovině 40. (příp. na počátku 50.) let 21. století. Ve 2. polovině 50. let 21. století by pak byl převis populace v před- a poproduktivním věku nejvyšší (dosahující hodnoty 108 v Ústeckém kraji až 136 v Praze), poté by k horizontu projekce poklesl na 101–116.

Významnou změnu ve smyslu ekonomického zatížení by při splnění vstupních hypotéz zaznamenal zejména kraj Hlavní město Praha, jenž by se ze situace relativně nejméně ekonomicky zatíženého kraje dostal do situace opačné, kdy by ze všech krajů ČR právě zde připadlo na 100 osob produktivního věku nejvíce osob věku před- a poproduktivního. Tento výsledek projekce je odrazem současného věkového rozložení Prahy, kdy nejsilnější ročníky mají v Praze relativně největší váhu a ta by se měla snižovat díky klesající úmrtnosti jen pozvolna. Ještě na konci projekce by tak při nulové migraci byly nepočetnějšími generacemi ročníky z konce 70. let 20. století.

ZÁVĚR

Projekce krajů a oblastí ČR do roku 2065 byla zpracována bez uvažování vnitřní i zahraniční migrace, neboť nelze zodpovědně více než půl století dopředu odhadnout, jakým směrem se bude vyvíjet. Tuto skutečnost je třeba mít při hodnocení a použití výsledků projekcí na paměti. Přesto budoucí trendy populačního vývoje jsou ve všech krajích jasné a shodné – i za předpokladu optimistického vývoje plodnosti a úmrtnosti budou populace krajů stárnout, zejména důsledkem již daných nepravidelností věkového složení, a bez přílivu migrantů početně ubývat.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

20. ročník, 3/2010

I. VEDECKÉ ČLÁNKY

1. Viera Hajnovičová | strana 3

Input-output tabulky a SAM za Slovenskú republiku a rok 2005

2. Dagmar Popjaková | strana 24

Medzinárodná migrácia na prelome miléníí

3. Danuša Jurčová, Ján Mészáros, Viera Pilinská, Michaela Potančoková, Branislav Šprocha, Boris Vaňo | strana 47

Demografické trendy na Slovensku na začiatku nového milénia

4. Branislav Šprocha | strana 74

Potratovosť a štruktúra ukončených tehotenstiev vo vybraných rómskych lokalitách na Slovensku

5. Mikuláš Cár | strana 110

Ceny energií na Slovensku v širších súvislostiach

6. Ladislav Novotný, Daniela Vigašová | strana 125

Migračné trendy vo funkčných mestských regiónoch Bratislava a Banská Bystrica

II. OZNAMY

1. Karolína Lehotská | strana 147

Letná škola migračných štúdií 2010

Vydává Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychází 4x do roka), rozšiřuje a objednávky přijímá ŠÚ SR, informační servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 1,66 € (50 Sk).

Population et sociétés,

2010, č. 463, 464, 465, 466, 467, 468.

Vydává INED, Paris.

Lednové, 463. číslo bulletinu Population et sociétés je věnováno **Ústupu dětské úmrtnosti ve světě: velké rozdíly mezi zeměmi**. Autor studie *G. Pison* podrobně rozebírá vývoj dětské úmrtnosti a to jak v čase, tak v geografickém rozložení. Na příkladu Francie ukazuje vývoj a peripetie úmrtnosti v historickém pohledu (graf dokládá vývoj od roku 1750). Srovnává stav dětské úmrtnosti v zemích „severu“ oproti zemím „jihu“ (graf za vybrané země „jihu“ od roku 1950). Pozornost věnuje africkému kontinentu, kde je dětská úmrtnost ze všech světadílů nejvyšší. Poměrně velká část textu se zabývá otázkou jak úmrtnost dětí snížit. V příloze dokládá dlouhodobý postup proti úmrtnosti na příkladu afrického Senegalu. Na závěr několik čísel pro přesnou představu. Podle údajů OSN umírá každým rokem 9,3 milionu dětí do pěti let a z toho 6,2 milionu do jednoho roku. Nejvyšší úmrtnost do jednoho roku měl v roce 2010 Afghánistán (152 na 1 000), Čad (127), Nigérie (107), Pobřeží slonoviny (83) a Haiti (62).

Únorové, 464. číslo má téma: **Rozluky, nová spojení: jaké vlivy na plodnost?** Autorka *E. Beaujouan* vychází ze dvou šetření provedených na téma rodinných vztahů v roce 1999 a 2005 a pokouší se odpovědět na otázku, jaký vliv má rozvod a vytvoření nového partnerského vztahu na plodnost a narození dětí. Názvy kapitol: Více a více dětí narozených v druhém svazku, Pozdější druhé svazky jsou méně plodné, Přítomnost dětí narozených před novým svazkem má jen malý vliv na plodnost, Druhý svazek je často příležitostí k dodatečným narozením, Velký

rozptyl v počtu dětí, Muži jsou trochu více plodní během svého života v případě druhého svazku, ženy nikoliv. Studii doplňují v tomto případě tabulka a čtyři ilustrativní grafy.

V březnovém, 465. čísle se *G. Pison* zabývá francouzskou plodností (**Francie 2009: průměrný věk mateřství dosáhl 30 let**). Navzdory ekonomické krizi zůstává plodnost ve Francii stále vysoká. V roce 2009 se narodilo v metropolitní Francii celkem 790 tisíc dětí, přičemž průměrný věk žen při porodu, po trvalém vzrůstu od konce sedmdesátých let, dosáhl v roce 2009 třiceti let (mezi země Evropské unie, kde byl v roce 2008 průměrný věk žen ještě vyšší, se řadí především Nizozemsko, Irsko a Itálie – 31,1). Na závěr studie autor klade otázku, zda se bude věk ženy ještě dále zvyšovat. Připouští, že tomu tak může být, ale připomíná biologickou hranici, neboť s věkem výrazně vzrůstá riziko. Porody matek ve

věku 40 let a starších představují ve Francii jen minimum, pohybující kolem 4 % všech rodiček. Stať doplňují grafy (vývoj věku žen od roku 1900, vývoj plodnosti podle věku, srovnání průměrného věku žen v rámci EU a vývoj plodnosti podle věku ve Velké Británii, Francii a Nizozemsku).

Jedna tisková strana je věnována vývoji populace ve Francii podle údajů k 1. lednu 2010 (strom života a přehled základních demografických údajů od roku 1950 do roku 2009).

V dubnovém, 466. čísle se autoři *C. Beauchemin, Ch. Hamel,*

M. Lesné, P. Simon a další, zabývají tématem **Diskriminace: otázka viditelných menšin**. Konstatují, že šance na získání zaměstnání nebo bydlení, nebo jen službu, na kterou mají lidé žijící ve Francii nárok, se liší podle původu, pohlaví, situace rodiny, fyzického vzhledu a dalších znaků. To jsou mj. výsledky ankety provedené v roce 2008 INED a INSEE, která podrobně mapuje jednotlivé faktory diskriminace ve Francii. Podle zjištění kolem 14 % osob ve věku 18–50 let žijících ve Francii, tvrdí, že zažili diskriminaci v posledních pěti letech bez ohledu na příčinu (pohlaví, rasistické, homofobní, týkající se věku, náboženství či zdraví). V případě Francouzů, kteří nejsou ani přistěhovalci

ani syny či dcerami přistěhovalců, to bylo 10 %, oproti 24 % u synů nebo dcer přistěhovalců, a 26 % u přistěhovalců. Na prvním místě je nejprve původ (nebo státní příslušnost) – 57 %, barva pleti – 17 % a pak následuje pohlaví a věk. Ženy a osoby starší 35 let jsou podle zjištění méně diskriminovány než muži a mladí.

V květnovém, 467. čísle *P. Valente (Jak se bude sčítat obyvatelstvo v evropských zemích kolem roku 2010?)* – pracovník ekonomické komise Spojených národů pro Evropu, informuje, jakými metodami je možné sčítání provádět a jak budou jednotlivé evropské země sčítat své obyvatele. Připomíná dva druhy používaných formulářů – dlouhé podrobné a stručné krátké distribuované (jako příklad uvádí Kanadu), sčítání prováděné na základě registrů (např. Dánsko, Finsko), kombinace registrů a kompletního sčítání (Španělsko, Estonsko, Itálie, Lotyšsko, Litva a také ČR), kombinaci registrů a existujících šetření (Nizozemsko, Slovinsko), registry a speciální provedené šetření (klasické sčítání spolu s několika ročními šetřeními, příkladem je pro rok 2010 USA – sčítání pomocí krátkého dotazníku a šetření pomocí „dlouhého“ dotazníku na 2% vzorku), a průběžné sčítání (prováděné ve Francii). Tento přehled doplňuje vysvětlení klasického sčítání včetně jeho problémů a definování populačních registrů. V zá-

věru statě uvádí přehled stavu v evropských zemích včetně srovnávací tabulky a mapky podle způsobu sčítání kolem roku 2000 a 2010.

V červnovém, 468. čísle *X. Thierry (Úrazy a tělesná napadení ve vztahu k věku: méně časté u mladých ale více vážné)* dokládá pomocí dat, že strach starších lidí z napadení nemá opodstatnění, neboť v jejich případech jsou mnohem četnější úrazy v běžném životě. Na tyto případy totiž připadá osm z deseti nehod a násilí u těchto osob. Srovnání mezi osobami staršími a mladými ukazuje, že frekvence úrazu v běžném životě je u mladých osob (přibližně 15 % v roce) mnohem vyšší než u osob starších (přibližně 6 % v roce). Odlišné je i místo těchto úrazů. U starších osob se tak děje většinou doma, případně na veřejné cestě. U mladých k nim dochází především při sportu nebo při pohybu v práci.

Text doplňuje pět grafů ukazujících skladbu úrazů a napadení u starších osob v členění na muže a ženy, frekvenci úrazů v běžném životě podle věku, rozdělení tělesných úrazů v dopravě podle druhu dopravního prostředku, frekvenci hospitalizace pro pokus o sebevraždu podle věku a četnost krádeží spojených s fyzickou agresí násilím podle věku a pohlaví.

 LP

PODKLADY

Redakce přijímá rukopisy v tištěné a elektronické podobě. V průvodním dopise uveďte úplnou kontaktní adresu, včetně e-mailu.

ROZSAH PŘÍSPĚVKU:

Textová část studie nesmí přesahovat 20 normostran (1 NS = 1800 znaků vč. mezer), tj. 36 000 znaků včetně mezer. Příspěvky do oddílů: Sčítání lidu, Diskuse a Přehledy nesmí přesahovat 8 NS, recenze 4 NS, zprávy 2 NS a anotace literatury 0,5 NS. Je třeba, aby zasláná studie obsahovala abstrakt do 5 řádků (Ř) v češtině a angličtině, resumé do 20 Ř v češtině a angličtině, abecední seznam citované literatury a stručnou informaci o autorovi – jeho odborném zaměření a názvy nejdůležitějších prací (do 5 Ř). Do anglického čísla zasílá autor článek v češtině a angličtině. Rukopis je třeba zaslat v textovém editoru Word, zdrojová data pro tabulky a grafy v programu Excel, obrázky a mapy ve formátu *.tif, *.jpg, *.eps. Tabulky, grafy a obrázky je třeba zařadit do textu, jednotlivé strany musí být očíslovány.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Rozhodnutí o publikování rukopisu, resp. závěru redakční rady, je autorovi sděleno do 14 dnů po zasedání redakční rady.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

ZÁSADY PRO OPTIMÁLNÍ PODOBU PODKLADŮ

A. TEXTY (v textovém editoru MS Word)

1. V nastavení odstavce používejte pouze zarovnání VLEVO (na levou zarážku).
2. Vyznačování v odstavci (kurzívou, tučně) a používání indexů bude do sazby korektně přeneseno.
3. Nepoužívejte (v nastavení vypněte) funkci, která nuceně přesunuje do další řádky jednohláskové předložky a spojky (a, s, z, v, k apod.), jež by jinak vyšly na konec řádky. Textový editor vsune do textu programové informace o tomto tzv. nuceném dělení, které nelze jinak než pracně odstranit.

B. GRAFY, OBRAZOVÉ SOUBORY

1. Pro zpracování grafů je kromě požadovaného typu (sloupcový, spojnicový, bodový apod.) nutné připojit zdrojová data v programu Excel.
2. Všechny obrazové soubory – např. mapy, fotografie ukládejte mimo textový soubor samostatně ve formátech *.tif, *.jpg, *.eps s odkazem v textu (graf 1, schéma 1 apod.).
3. Pro další technologické zpracování je důležité, aby bitmapové soubory měly ve velikosti 1:1 rozlišení 300 dpi.

C. PRAVIDLA CITACÍ A POPISKY

Příklady základních druhů citací:

Monografie

- Roubíček, Vladimír. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Codex Bohemia. (U publikace s více než třemi autory se uvádí jen příjmení prvního autora, za ním následuje zkratka aj., u zahraničních publikací et al.)

- Hantrais, Linda (ed.). 2000. *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life*. London: Macmillan Press.
- *Potraty*. 2005. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky.

Články v časopisech

- Bakalář, Eduard – Kovařík, Jiří. 2000. *Otcové, otcovství v České republice*. Demografie, 42, s. 266–272.

Pokud je časopis stránkovaný průběžně v celém ročníku, není nutný údaj o čísle.

Články ve sbornících

Daly, Mary. 2004. *Rodinná politika v evropských zemích*. In Perspektivy rodinné politiky v ČR, s. 62–71. Praha: MPSV ČR.

Elektronické dokumenty

Je třeba uvést:

1. specifika média (on-line, CD ROM, databáze, datový soubor, disketa)
2. datum stažení (cit. 29. 10. 2005)
3. webovou adresu (dostupné z: <<http://www.czso.cz>>)

Přednášky z konferencí

Maur, Eduard. *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. Příspěvek přednesený na konferenci Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Praha, 14. 10. 2005.

Seznam literatury a odkazy

Jednotlivé položky jsou řazeny podle abecedy, více prací od téhož autora je řazeno sestupně od nejstarší k nejnovější. Pokud má autor v seznamu v jednom roce více položek, rozlišují se přidáním písmen a, b, c... za rok vydání.

Příklad:

Syrovátka, Augustin. 1962a. *Úrazy v domácnosti*. Česká pediatrie, 17, s. 750–753.

Syrovátka, Augustin. 1962b. *Úmrtnost dětí v českých zemích na dopravní úrazy*. Časopis lékařů českých, 101, s. 1513–1517.

Odkazy v textu na seznam literatury

(Srb, 2004); (Srb, 2004: 36–37); (Syrovátka aj., 1984).

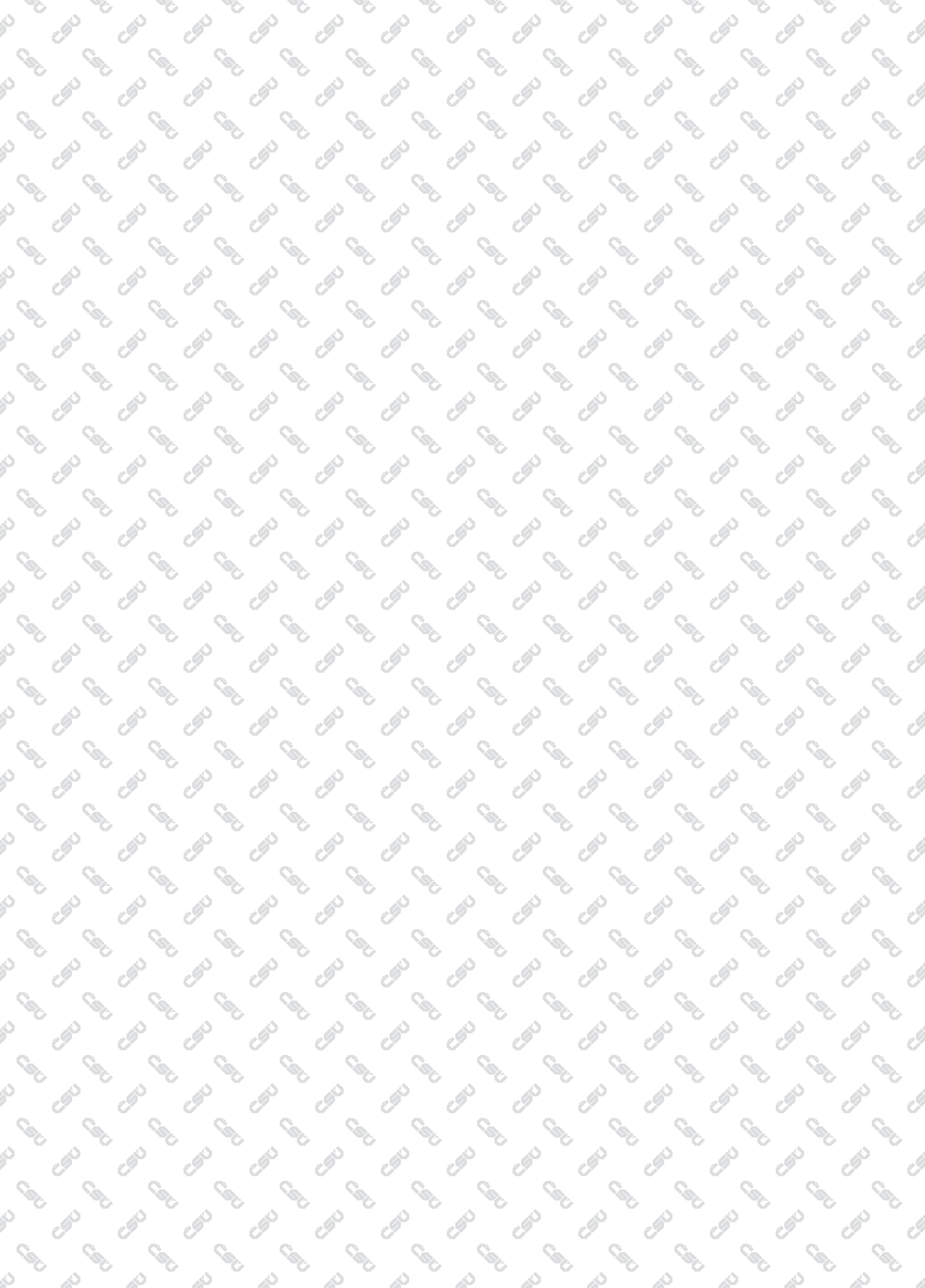
Popisky tabulek a grafů (dodat v češtině a angličtině)

Tab. 1: Pohyb obyvatelstva, 1990–2010; Population and vital statistics, 1990–2010

Graf 1: Relativní věková struktura cizinců a obyvatelstva ČR celkem, 31. 12. 2009; Relative age distribution of foreigners and total population of CR, 31 Dec 2009

ADRESA REDAKCE:

Český statistický úřad, redakce Demografie
Na padesátém 81, 100 82 Praha 10-Strašnice
telefon: 274 052 834, e-mail: redakce@czso.cz
<http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie>

Demografie

revue pro výzkum
populačního vývoje

ČSU

Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje
Demography, Review for Population Research

Vydává Český statistický úřad
Published by the Czech Statistical Office

Redakční rada Editorial Board: Ing. Jiřina Růžková, CSc.
(předsedkyně redakční rady Chair of the Editorial Board),
Mgr. Věra Hrušková, CSc. (výkonná redaktorka Managing Editor),
PhDr. Milan Aleš, Doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc.,
Doc. Ing. Zuzana Finková, CSc., Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSc.,
PhDr. Věra Kuchařová, CSc., doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc.,
Prof. Ing. Zdeněk Pavlík, DrSc., Prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.,
Doc. Ing. Eduard Souček, CSc., Ing. Josef Škrabal

Adresa redakce: Na padesátém 81, 100 82 Praha 10-Strašnice
Telefon: +420 274 052 834
E-mail: redakce@czso.cz
www.czso.cz

Časopis vychází 4x ročně (3 čísla v češtině, 1 číslo v angličtině),
jeho plné znění je uveřejněno (od roku 2004) na internetu na adrese:
<http://www.czso.cz/redakce.nsf/i/demografie>

Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.
Objednávky vyřizuje: Myris Trade, s.r.o., P.O.Box 2, 142 00 Praha 4
Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s.p., Odštěpný závod Praha
č.j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Grafická úprava: Jana Chocholoušová, DiS.
Grafický návrh: Ondřej Pazdera, DiS.
Tisk: Český statistický úřad
Cena jednoho výtisku: 58 Kč
Roční předplatné včetně poštovného: 310 Kč

Indexové číslo 46 465, ISSN 0011-8265, Reg. zn. MK ČR E 4781

Nevyžádané rukopisy se nevracejí.
Číslo 1/2011, ročník 53
Toto číslo vyšlo v březnu 2011
© Český statistický úřad 2011

